

UDK 343 : ISSN 2217-219X

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Institut za uporedno pravo

BEOGRAD 2016 / BROJ 2 / GODINA VII

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

Izdavači

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za uporedno pravo iz Beograda
u saradnji sa Dosije studiom
i Kriminološkom sekcijom Srpskog udruženja za krivičnoravnu teoriju i praksu

Izdavački savet / Scientific council

Strani članovi / Foreign members:

prof. dr Hans-Jörg Albrecht, Frajburg (Nemačka)	prof. dr Stefano Ferracuti, Rim (Italija)
prof. dr Jacqueline Azzopardi, Valeta (Malta)	prof. dr Dragan Milovanovic, Čikago (SAD)
prof. dr Michael Bock, Majnc (Nemačka)	prof. dr Eduard Filipovič Pobegajlo, Moskva (Rusija)
prof. dr Serge Brochu, Montreal (Kanada)	prof. dr Jean Pradel, Poatje (Francuska)
prof. dr Christian Grafl, Beč (Austrija)	prof. dr Miroslav Scheinost, Prag (Češka)
prof. dr Ulrich Sieber, Frajburg (Nemačka)	

Domaći članovi / Members from Serbia:

prof. dr Danilo Basta	dr Aleksandra Rabrenović
prof. dr Miroslav Đorđević	prof. dr Dragan Simeunović
prof. dr Radenko Vuković	prof. dr Snežana Soković

Redakcija / Editorial board

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

prof. dr Zoran Stojanović

Urednik / Associate editor

prof. dr Đorđe Ignjatović

Zamenik urednika / Vice editor

prof. dr Igor Vuković

Članovi Redakcije / Editorial board members

dr Jovan Ćirić	prof. dr Goran Ilić
dr Slobodan Vuković	prof. dr Nataša Delić
prof. dr Milan Škulić	prof. dr Zoran Ilić
prof. dr Đorđe Đorđević	Miloš R. Janković

Saradnici / Collaborators

dr Ivan Đokić, sekretar Redakcije dr Vanja Bajović, lektor

Sve članke predate na objavljivanje u Časopisu recenziraju najmanje dva anonimna recenzenta
All articles submitted to the CRIMEN are peer reviewed by two anonymous peer reviewers
Časopis izlazi dva puta godišnje (april i oktobar) / CRIMEN is published semiannual (April and October)

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS:

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Bul. K. Aleksandra 67, 11000 Beograd, Srbija
Web adresa: <http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjurnal/default.htm> • e-mail: crimen@ius.bg.ac.rs

© Autori prenose na Časopis autorska prava za dostavljene tekstove i nijedan njihov deo ne može se reprodukovati bez pismene saglasnosti urednika Časopisa. Rukopisi se ne vraćaju / Authors transfer to the Journal their rights to submitted texts and no part of them can be reproduced without written consent of Journal's editor. Manuscripts will not be returned.

Priprema i štampa: Dosije studio, Beograd

GODIŠNJA PRETPLATA : 600 RSD; pojedinačan broj 300 RSD /
Annual subscription: 20 €

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(VII) 2/2016 str. 117–238

SADRŽAJ

ČLANCI

- Časlav Očić, Kriza smisla: Kraj rada ili novo ropstvo? 119
Zoran S. Mirković, Istorija novčane kazne u Srbiji (1804–1860. godine) 128

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

- Miroslav Đorđević, Pranje novca u srpskom krivičnom pravu 138
Jovana Banović, Teorijski i praktični aspekti krivičnogpravnog
regulisanja opojnih droga 156
Nikola Vuković, Zašto su određene odredbe o vanrednim pravnim
lekovima u Zakonu o prekršajima neupotrebljive
– primer povrede prava na odbranu 178
Vukan Slavković, Pozitivnopravni i
uporednopravni aspekti neuračunljivosti 191
Aleksandar Matković, Krivična dela povezana sa okultizmom –
pojam, pasivni subjekti i objekti radnje izvršenja 207

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

- М. Миљковић, О убиству, с погледом на реформу нашег
кривичног законика 223

IN MEMORIAM

- Prof. dr Ljubiša Lazarević (1931–2015) 233
Prof. dr Momčilo Grubač (1940–2015) 237

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd
343

CRIMEN : časopis za krivične nauke = Journal
for Criminal Justice / glavni i odgovorni urednik
Zoran Stojanović. – God. 1, br. 1 (2010)– . – Beograd
(Bulevar kralja Aleksandra 67) : Pravni fakultet : Institut
za uporedno pravo, 2010– (Beograd : Dosije). – 24 cm
Dva puta godišnje
ISSN 2217-219X = Crimen (Beograd)
COBISS.SR-ID 174945036

Izdavanje ovog časopisa omogućeno je zahvaljujući sredstvima kojima Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije finansira Projekat br. 179051

Časlav Očić*

Redovni član SANU, Odeljenje društvenih nauka

KRIZA SMISLA: KRAJ RADA ILI NOVO ROPSTVO?*

Apstrakt: Ide li (bogato) čovečanstvo ka društvu bez rada? Da li će zbog robotizacije, svetske ekonomske krize i rastuće nezaposlenosti i radu (kao i istoriji, geografiji, državi, naciji, porodici, veri, ideologiji...) doći kraj? Kakav je odnos rada i pljačke? Rada i rata? Kako opšta komercijalizacija i korporativizacija utiču na rad? Da li je na pomolu novi ekonomski imperijalizam ili novo ropstvo? Neofeudalizam? Neomerkantilizam? Kakva je budućnost postmodernističkog eksperimenta dekonstrukcije?

Ključne reči: rad, globalizacija, svetska ekonomska kriza, automatizacija, nezaposlenost, kiborg, komercijalizacija, kriminal

Ide li čovečanstvo ka društvu bez rada? Poslednjih dekada 20. veka u globalnoj ideosferi dominirali su endistički konstrukti kao što su „kraj ideologije“, „kraj istorije“, „kraj geografije“.

- *Kraj ideologije* trebalo je da označi opadajući uticaj klasa na politiku, gde leвица i desnica prihvataju *klasni mir* države blagostanja;
- *Kraj istorije* je došao, jer, kako navodi Fukujama, ono što se krajem drugog milenijuma javlja kao oblik društvene organizacije i sistemsko rešenje u razvijenim zapadnim zemljama predstavlja poslednju stepenicu u dosadašnjem hiljadama godina starom eunomijskom traganju čoveka, traganju za boljitkom: *sistem liberalne demokratije*, tvrdi se, najbolji je mogući i neće biti potrage za novim ni težnji za promenom. Paradoksalno: istorija izbačena kroz prozor, vratila se na velika vrata – čak se zgušnjava, što je čini epohalnom; neke misleće ličnosti – koje njihovi protivnici optužuju za moralnu paniku – tu epohu zabrinuto doživljavaju kao predapokaliptičku.

* ocicc@sbb.rs

** Osnovu rada čine ideje koje je akademik Časlav Očić izrekao u svojoj pristupnoj besedi maja 2016. godine u SANU. Redakcija je smatrala da bi čitaocima Časopisa trebalo predočiti te stavove kako bi i pitanja kriminaliteta i njegove kontrole mogli staviti u opšti kontekst. Utoliko pre što akademik Očić piše i o ekonomskoj krizi koja generiše kriminalitet (naróčito onaj „belih okovratnika“), o produblivanju jaza između bogatih i siromašnih (sa kojim je povezan i „kriminalitet moćnih“), o ulozu rata (pa time i zločina koje izaziva) u savremenom svetu, o terorizmu, prostituciji... i nizu drugih pitanja od značaja za krivične nauke.

- *Kraj geografije* najvio je Mekluan: elektronski mediji napravili su od Zemljine kugle „globalno selo“; različiti tehnološki deterministi razvili su ideju i preneli je i u druge sisteme informacija – kada u istom trenutku svi „globalni“ građani budu mogli da dobiju svaku informaciju, to znači da fizičke distance više ne postoje, tj. da je ukinut *prostor* kao što, navodno, „kraj istorije“ ukida *vreme*.

Krajem minulog stoleća većina zapadnih i tranzicionih intelektualaca verovala je (ili im se to činilo) da nastupa vreme univerzalizacije, umesto *huntingtonovskog* sukoba civilizacija, da dolazi *era globalne civilizacije*. To je vreme kada i globalni moćnici intenziviraju rad na svojevrsnom istorijskom inženjeringu: bezuslovna zapovest novog PS-a (Pravila službe) koja garantuje opstanak i širenje globalne civilizacije u znaku je Kapitala i glasi: autentična politika i kultura ne smeju da stoje na putu ekonomskoj ekspanziji transnacionalnog kapitalizma. I po cenu samorazaranja ove civilizacije, kojoj je izgleda to imanentno, jer apsolutna, globalna turbokapitalistička civilizacija bori se protiv svega što je u osnovi *singularno*, autentično: protiv nacije i nacionalne države, protiv prava, protiv nauke, protiv vaspitanja i obrazovanja, protiv porodice, protiv vere, protiv tradicije uopšte, pa i protiv rada. Uprošćeno rečeno: protiv kvaliteta a za kvantitet! Protiv vrednosti a za korisnost; protiv kreativnosti a za imitaciju i simulaciju; za uniformnost a protiv diverziteta; za sivilo i dosadu mediokritetstva; maksimizaciju količine i brzine...

U stvari: „Pobeda i poslovanje jedini su njeni imperativi. I najmanja privrženost, osećanje, pravo, zakon, ljubav, emocija, religija – sve što može da ugrozi potpunu slobodu [izbora, dodao Č. O.] predstavlja ustupak konkurenciji, kamen je spoticanja i znak poraza. Sve je dozvoljeno, ali tek što se osigura ekonomska pobeda, tek pošto prevlast [kapitala, dodao Č. O.] postane izvesna“, zapisao je u romanu *Gomora*, pre nekoliko godina, italijanski književnik Savijano¹.

Stoleće pre toga, u intervjuu za *Čikago Tribjun* 1916, industrijalac Henri Ford je izjavio: „Istorija je manje-više glupost. Ona je tradicija. Ne treba nam tradicija. Hoćemo da živimo u sadašnjosti, i jedina istorija koja je vredna više od pišljivog boba jeste ona koju stvaramo danas.“ Dakle, *Mi* stvaramo istoriju, *Mi* smo, zemaljski bogovi, demiurzi i gospodari sveta!

Ko smo to *Mi*? Pomenuo sam *modernistu* Forda. Evo još jednog radikalnog, prevratničkog, odgovora:

Prezrivo ću baciti svoju rukavicu
u lice svijetu
i gledat ću kako se ruši
ovaj gigantski pigmejac
a njegov pad neće pogasiti mojega žara.
zatim ću kao neki pobjednički bog
poći nasumce

1 U pitanju je dokumentarni roman o delovanju jedne od najopasnijih italijanskih i svetskih kriminalnih organizacija – napuljske Kamore koji je prvi put objavila izdavačka kuća Mondadori (Saviano R. /2006/: *Gomorra – Viaggio nell’ impero economico e nel sogno do dominio della Camorra*, Milano – kod nas prevod je izdala Geopolitika 2007. godine).

kroz ruševine svijeta
i, davajući svojim riječima snagu djela,
osjetit ću se jednak stvoritelju.

Ko je autor ove poeme? Karl Marks! Tragom Marksa, postmodernisti idu korak dalje, oni nas bez osvrtnja na pouke prošlosti, bez ostatka, usmeravaju ka budućnosti: Honor the Past – Imagine the Future! Kliču politički lideri, sekundiraju ekonomski eksperti, instant-reformatori. Pri tome, od nas se zahteva ne samo da o budućnosti maštamo nego i da je anticipiramo i da se za nju (najčešće u raznim obojenim revolucijama) i borimo.

Vratimo se našem glavnom junaku, junaku postherojske ere – Henriju Fordu. Pre sto godina on je izjavio da radnike treba da zamene roboti, jer, oni „u svakom slučaju nemaju sindikat s kojim moramo da pregovaramo“. Dakle, *centralno ekonomsko pitanje* je ipak *pitanje moći i interesa*. Iz njega se izvode pitanja tehničkog progressa, efikasnosti i isplativosti.

Da li *automatizacija*, *svetska ekonomska kriza* i *rastuća nezaposlenost* nagoveštavaju *društvo bez rada* tj. *kraj rada*? Da li su *kiborzi* novi *robovi* (kojima će vladati neki savremeni *henriji fordovi* ili megabankari) ili su oni novi *gospodari*, pa čak možda – kako to (čini mi se: naivno) veruje neomarksista Antonio Negri – subjekti nove (komunističke) revolucije, umesto iščezle industrijske radničke klase?

Kant je pre više od dva veka tvrdio da je čovek jedino biće s egzistencijalnom potrebom da radi; to nije potreba za radom samim po sebi već *potreba za smislom*.

„Svetska istorija, shvaćena kao istorija država, borba je između dva i samo dva principa. Čovek ima dva, i samo dva načina, da sebi obezbedi potrebna dobra: ekonomski način obezbeđivanja dobara je rad, a politički pljačka. *Ekonomski* način znači: mir, slobodu, bratsku zajednicu, drugarstvo, humanost. *Politički* način znači: rat, neslobodu, egoističko društvo, dominaciju, varvarstvo.“ Tako je pre više od osam decenija nemački sociolog Openhajmer apriorno antagonizovao politički i ekonomski domen na štetu prvog, a u prilog drugom.

Trgujemo, ne ratujemo! – tu poruku odlazećim feudalnim apsolutističkim monarhijama uputio je tržišni kapitalizam u dolasku. Danas, nasuprot toj (naizgled) miroljubivoj tranzicionoj paroli, prevlađuje mišljenje o privredi kao osnovnoj sferi sukoba interesa na globalnoj ravni. Mišljenja se razlikuju prema tome da li se kao primarni akteri sučeljavanja vide *firme* ili *države*, odnosno nacije. *Transnacionalni liberali* i *geoekonomisti* vode žestoke raspre oko toga, odevajući u novo ruho dva stoleća stare polemike o ulozi ekonomskih i neekonomskih činilaca (pre svega, države) u privrednom razvoju pojedinačnih zemalja.

Zagovornici geoekonomike tvrde da je posle hladnog rata glavna bitka ekonomska; ona se vodi između različitih tipova nacionalnih kapitalizama. Konkurentnost je ključ, jer je globalizacija *igra s nultom sumom*. Ne firme, nego mesta, nacije, države, blokovi međusobno konkurišu. Ne poriče se sve veća međuzavisnost svetskih ekonomskih procesa; ali, *Mi* treba da odgovorimo na globalizaciju tako što ćemo biti *jači* u odnosu na naše konkurente. Tu se vidi i nova uloga države: ona umesto *države blagostanja* postaje *država konkurencije*, koja treba da dâ glavni doprinos našoj *pobedi*; američki geoekonomist Lutvak napisao je još 1993. knjigu pod naslovom: *Kako pobediti u geoekonomskoj borbi za ekonomsku nadmoć*.

Kritičari zameraju geoeconomistima da padaju u teritorijalnu zamku pretpostavljajući da se privrede mogu definisati – matematički rečeno – u diskretnim teritorijalnim terminima. Rejk veruje da se ideja konkurentnosti koristi za smanjenje poreza i za suzbijanje interesa radnika. I Čomski, smatra da je geoeconomika ideologija koja služi interesima bogatih da pritisnu radnike da više rade za manju nagradu. Krugman tvrdi da je netačno da vodeće nacije sveta u nekom značajnom stepenu ekonomski konkurišu jedna drugoj. Firme, a ne nacije, takmiče se u globalnoj privredi. Geoeconomika služi nacionalnim, a ne transnacionalnim poslovnim interesima i vodi protekcionizmu.

Zagovornici transnacionalnog liberalizma su koalicije elita u liberalnim državama, međunarodne institucije i transnacionalne korporacije. Za njih su slobodna trgovina i otvorena tržišta ključ ekonomskog uspeha i prosperiteta. Prema njima: globalizacija je pozitivno dobro za sve: to je *igra s nenultom sumom* u kojoj svi dobijaju. Mešanje države u privredu je loše: protekcionizam ima katastrofalne posledice. Uloga države je da stvara najbolju poslovnu klimu za korporacije. Svet se sastoji od država koje su „prijateljske“ ili „neprijateljske“ prema tržištu (mereno indeksima slobode Freedom House-a). Opasnost nisu druge države već protekcionisti; neprijatelji u drugim državama su u stvari neprijatelji tržišta – tako (ideološki) intoniraju svoju argumentaciju neoliberali.

Još je Karl Šmit tvrdio da je *rat* izlaz iz krize: izlaz iz male krize je mali, a iz velike – veliki rat! (Neki istoričari i ekonomisti smatraju da se iz Velike krize tridesetih izašlo tek i konačno Drugim svetskim ratom). Stvaranje kriznih žarišta i pokretanje ratova bez pobednika (no win war) i preko opunomoćenika (war by proxies) posle Korejskog rata sredinom minulog veka (prvi takav rat) postalo je stvar rutine moćnika. A izgleda i nužnost, jer se struktura proizvodnje i potrošnje, na primer, u SAD, drastično promenila u korist vojnoindustrijskog kompleksa, tako da bilo kakva dinamizacija privredne aktivnosti, odnosno izlazak iz krize, podrazumeva rast proizvodnje oruđa, oružja i municije. A tražnju je moguće povećati samo ako se krene u neki novi rat. Tu su i profiti najveći i brzo se ostvaruju. Dakle, investicija u rat je u privredama takve strukture najisplativija investicija. Kako se to odražava na tržište rada? Osim povećane tražnje za oruđem, oružjem i municijom raste tražnja i za plaćenicima (janičarima), prostitutkama i (voljnim i nevoljnim) donatorima ljudskih organa. A s obzirom na to da već duže vreme živimo u postherojskom dobu, to se smatra „normalnim“, a ko u domenu tih „novih“ usluga uspe, on je junak nove realnosti (primer: Kušner).

Izrazi koji se koriste u današnjim ekonomskim raspravama u znatnoj meri definisani su semantičkim nasleđem iz ranijih debata. Pri tome, u ekonomskoj terminologiji vidljiv je uticaj drugih tzv. egzaktnih nauka: najpre fizike (ravnoteža, oscilatorna kretanja...), zatim biologije (kružni tok ili cirkulacija, rast, razvoj, semenski kapital), medicine (šok terapija) i sve više vojne nauke (ekonomske sankcije, ekonomska bezbednost, ekonomski rat, hibridni rat, kost-benefit analiza strateških migracija kao oružja rata, strateški menadžment...). Militarizacija ekonomike (nauke o privredi) nesumnjivo je posledica militarizacije ekonomije (privrede). Mnogi kritikuju upotrebu vojnih termina u ekonomskoj sferi; oni tu militarizaciju smatraju

izrazom neomerkantilizma i ekonomskog nacionalizma; po njima, ona nužno vodi u konflikte.

Jer, realna i „nadrealna“ (spekulativna) ekonomija (zasnovana na vojnoj i političkoj moći, a ne na ekonomskoj efikasnosti) permanentno narušava ravnotežu (pre svega kapitala i rada) potrebnu za održiv privredni (i ukupni) razvoj. Da li je tu pređena tačka singulariteta? Ako jeste, onda tu, u pogledu budućnosti čovečanstva, nikakva nauka ne može pomoći. Pa ni Institut za novu ekonomsku teoriju (INET) za čije osnivanje je poznati magnat Soroš obezbedio četiri milijarde (naravno, ne svojih!) dolara. Dosadašnja ekonomska nauka, tvrdi Soroš, nije mogla da reši pitanje nezaposlenosti; to će pitanje rešiti novi ekonomski teoretičari iz INET-a! Iz iskustva je poznat ishod sudara *znanja* i *moći*, ekonomike i politike. Primer izbora između *rasta* i *vlasti* ilustruje paradoks privrednih reformi u socijalizmu – od NEP-a do Dragoslava Avramovića. Pokazalo se da *reforma* ne može da se shvati samo kao *ekonomski* proces (još manje kao samo *monetarni*, na šta se svojevremeno u osnovi sveo Avramovićev Program I) čiji je cilj povećanje stope rasta ekonomskih agregata – ona je i *društveni* proces u kome se sukobljavaju *interesi* heterogenih socijalnih grupa (što je odmah došlo do izražaja čim je Program II otvorio pitanje države i svojine, odnosno promene konstelacije moći). Ishod tog sukoba je poznat. Bez obzira na ingenioznost Avramovićeve zamisli i uspeha u prvoj fazi njene realizacije, siroti deda Avram bi proglašen za „neprijatelja“ i time dade originalan doprinos tipologiji neprijateljstva.

Prema Bodrijarovoj genealogiji *neprijateljstva* (u neznatno modifikovanoj Bjung-Čul Hanovoj interpretaciji) neprijatelj se u prvom stadijumu pojavljuje kao *vuk*. On je spoljašnji neprijatelj koji napada i od koga se ljudi brane tako što prave utvrđenja i podižu zidove. U sledećem stadijumu neprijatelj poprima formu *pacova* koji sprovodi operacije u podzemlju; borba protiv njega se vodi higijenskim sredstvima. Posle narednog stadijuma *bube* neprijatelj preuzima viralnu formu: „Četvrti stadijum su *virusi* [...] Protiv virusa se teže možemo braniti, pošto su oni u srcu sistema.“ Virus je „fantomski neprijatelj koji se širi preko čitave planete, svuda prodira [...] i ulazi u sve pukotine moći.“ (Prema Bodrijaru, terorizam je glavna figura viralne sile). Čak i u viralnom obliku neprijateljstvo sledi imunološku šemu. Ali genealogija neprijateljstva ne poklapa se s genealogijom (tvrde) sile. Sila pozitivnosti ne pretpostavlja nikakvo neprijateljstvo (izuzev autošovinizma). Zato je *neuronska sila* manje vidljiva od viralne sile, jer nastanjuje *prostor jednakog* (lišen negativnosti) u kome ne dolazi do polarizacije prijatelja i neprijatelja, unutrašnjeg ili spoljašnjeg ili sopstvenog i tuđeg. Bodrijar i Bjung-Čul Han smatraju da su novi oblici sile immanentni samom sistemu; upravo stoga ne stimulišu imunu odbranu. Oni su možda u pravu kada je reč o razvijenim, zrelim, prezasićenim i premorenim zapadnim društvima. Čini nam se da to ne bi moglo da važi za balkanske barbarogenije kojima medijskim tepih bombama spin doktori i drugi zbnjivači i slušivači ispiru mozak 24 sata dnevno, 7 dana u nedelji, 52 nedelje u godini. Biće da je to pre pokušaj manipulacija svešču nametanjem samomržnje i/ili depresije, što u svakom slučaju treba da rezultuje odsustvom volje za životom. I da se tako remetilački faktor *samo-dokraj-či*. Endizam na delu...

Složena i protivrečna stvarnost (i kontraproduktivnost propagande), međutim, doveli su i stalno dovodi u pitanje redukcionistički karakter endističkih intelektualnih tvorevina. Ove teorije nisu nastale samo kao plod ozbiljne težnje za objašnjenjem i razumevanjem pojava i procesa, one implicitno i opravdavaju i usmeravaju (što je uloga *ideologija*, tako da nema govora o nekakvom njihovom kraju, jer nema kraja interesima: oni se čak univerzalizuju), dakle, te teorije, pored analitičko-eksplanatorne, igraju i (tačnije: imaju pre svega) *legitimizacijsku* ulogu.

Moderni racionalizam (nasuprot strastima i heroizmu romantizma) doneo je univerzalizaciju interesa i njihovu legitimizaciju. I to ne samo kao legitimnost interesa opstanka i razvoja, tj. poboljšanja života pojedinca i zajednice, nego i, s obzirom na realnu konstelaciju moći, kao legitimnost interesa potčinjavanja, iskorišćavanja i uništenja drugih (slabijih): „Ako vidimo da pobeđuje Nemačka, mi treba da pomognemo Rusiju, a ako vidimo da pobeđuje Rusija, mi treba da pomognemo Nemačku, da bi ih se što više međusobno poubijalo“, rekao je 1941. godine u američkom Senatu Hari Truman, dajući paradigmatičan primer shvatanja interesa velikih moćnika.

Ovako poimanje „golih“ interesa lišeno osećanja i principijelnosti, na granici cinizma, očigledno je priraslo srcu i lokalnim moćnicima koji ga primenjuju na spstvenim podanicima.

Istovremeno su sve snažnije tendencije *komercijalizacije* i *korporativizacije*. Sve je predmet kuporodaje, uključujući i ljude, njihove organe, pa i duše. Lokalne i regionalne pijace uzglobljuju se u globalni buvljak prodanih duša. *Mainstream* neoliberalna doktrina to legitimizuje slobodom izbora na svetskom – jedinom pravom – tržištu (rada): dakle, („pošteno“, bez griže savesti) radim za onoga ko me više plati. Na tom tržištu u poslednje vreme je sve veća gužva: ponuda raste eksponencijalnim trendom, jer, sve veća ponuda prati opšti trend masovnog osiromašenja (većina zemalja drugog sveta tranzicionom pljačkom pretvorena je u zemlje trećeg sveta, a raste i jaz između tradicionalno razvijenih i nerazvijenih), pa cene izdaje, u skladu s teorijom, rapidno padaju.

Šta se nekad o tome uobičajeno mislilo? „Nacija može da preživi svoje budale, pa čak i ambiciozne. Ali nacija ne može da preživi izdaju iznutra. Neprijatelj pred vratima je manje strašan, jer je poznat i nosi svoju zastavu otvoreno, dok se izdajnik kreće slobodno unutar gradskih kapija; njegov lukavi šapat širi se svim ulicama i čuje se [...] u kuloarima vlade. Takav izdajnik nam se ne pojavljuje kao izdajnik, on priča glasom koji je žrtvama blizak i prijatan; njegovo lice i način odevanja sličan je njihovom i on oživljava onu pokvarenost koja leži duboko u srcu svakog čoveka. Izdajnik razara dušu nacije, podriva temelje grada, širi zarazu u telu politike, sve dok ona ne podlegne njegovoj bolesti. Manje se treba plašiti ubica – izdajnik je kuga!“ pisao je Ciceron pre dve hiljade godina. Šta se otada promenilo? Mnogo toga, naročito od kraja Drugog svetskog rata; što se, na primeru Engleske, može videti u knjizi *Značenje izdaje* nenadmašne Rebeke Vest.

Maksimalna količina i maksimalna brzina vrhunske su i (jedine) vrednosti; one zamenjuju svaku veštinu – i, dakako, vrlinu. Die Schnellen fressen die Langsamen (brzi proždiru spore) zapisala je 1997. Hajke Lajtšu-Feht u članku koji se zove: *Svi ćemo jednog dana biti Prvi*, definišući tako suštinu (turbo)kapitalističke ideologije.

Dakle: *što više, što brže!* To je jedino merilo uspeha. A da bismo bili uspešni moramo se *inkorporirati*: vlada je postala korporacija, partija je postala korporacija, i bolnica je korporacija, to je i škola, i naučnoistraživački institut, čak i crkva, vojska je profesionalna, plaćenička (soldati ubijaju za solde)... Ciljna funkcija korporacije je maksimalan profit. Dakle, škola više ne obrazuje i ne vaspitava, naučnici ne tragaju za istinom, vojnici ne brane zemlju, političari ne brinu o opštem dobru (smatra se da je državničko ponašanje atavizam prošlosti), sveštenici ne brinu o dušama vernika, ekonomija je postala nova religija, svi su u biznis sektoru u trci za maksimalnom dobiti. U svetu dominiraju tendencije zamene kulture zabavom (tj. zaboravom; ove reči imaju isti koren: zabit = zaboraviti), obuka zamenjuje obrazovanje, tehnike ubeđivanja (*preumljivanjem*) potiskuju, čak ukidaju nauku, a politička scena poprima sve više obeležja cirkusa i stočne pijace. Njihovim diskreditovanjem gubi se autonomija pojedinih društvenih sfera (politike, nauke, zdravstva, prosvete, sporta, medija, ...), srozava se njihov kvalitet, gubi se njihova autentičnost i razlog postojanja. Ličnosti postaju sve više individue (redukovane na funkciju poreskog obveznika i potrošača); međutim, sve manje je proizvođača koji bi mogli biti oporezovani i koji bi se svojim zaradama na tržištu potrošnih dobara pojavili kao nosioci efektivne tražnje. Padaju budžetski prihodi, pada tražnja; zato nastaju krize.

Gubi se *smisao egzistencije*, ljudi postaju suvišni: smatra se da u razvijenim zapadnim zemljama više od polovine onih koji sada stupaju u radno sposobno doba nikada neće dobiti posao.

Ideologija moderne je ubila Boga, ideologija postmoderne ubija čoveka. Njegov naslednik, „postčovek“ ili „natčovek“, po shvatanju „transhumanista“, biće bespolni *kiborg* ispunjen implantima (u Nemačkoj je već donet zakon o trećem polu), koji će se razmnožavati pomoću veštačke oplodnje, imajući pritom mogućnost da egzistira u raznim „telima“. Glavna težnja je – dostizanje (biološke i „digitalne“) besmrtnosti i stvaranje „superrazuma“, prema kome će čovek biti stvorenje nižeg reda.

Na potencijalnu opasnost za liberalnu demokratiju koju predstavlja upotreba novih biotehnologija koje se koriste u transhumanističke svrhe upozorio je, još pre deceniju i po, Fukujama. On skicira kratku istoriju čovekovih promena u shvatanju prirode: od Platonovog i Aristotelovog uverenja da ljudska bića imaju „prirodan kraj“ do ideala utopista i diktatora modernog doba koji žele da transformišu društvo u ideološke svrhe. Manipulisanje DNK-om potomaka jedne osobe, međutim, imaće duboke i potencijalno strahovite posledice po politički poredak, iako se to možda čini s najboljim namerama.

Izgubljen je time i *smisao razvoja*. Slabi su izgledi da za našeg života vidimo kraj svetske ekonomske krize. Kriza je faktički postala permanentno stanje na koje se treba privikavati. Tome služe različiti reality shows. Postmodernistička ideologija sve to relativizuje, sve vrednosti poravnava, i, dekonstruišući prošlost i sadašnjost, priprema nas za posthumanu (ili: posthumnu) budućnost.

U međuvremenu nam se stalno savetuje da treba da živimo u miru i stabilnosti. „Stabilnost“ ovde stoji kao eufemizam za „kontrolu“. U novogovoru, dakle, „stabilnost“ može da znači (i najčešće znači): sve je pod kontrolom! Tačnije: pod *našom* kontrolom. To je suština i starog i novog imperijalizma. U starom imperijalizmu,

kontrola se vrši direktno (primenom tvrde sile; kopnenom invazijom, na primer) a u slučaju novog, tzv. ekonomskog imperijalizma mnogo suptilnije: primenom *naj-evski* definisane (reč je o Džozefu Najju) – meke i pametne sile. Ekonomski imperijalizam se javlja kada jedna zemlja kontroliše drugu i koristi potrebne resurse za tu kontrolu. Ideološko *opravdanje* kontrolora glasi: to je jeftinije za zemlju-žrtvu, stoga ona „dozvoljava“ da bude kontrolisana. Kritičko *osporavanje* kontrolisanih: zemlja-žrtva uvek ima mogućnost da kaže „ne“, nema dugoročnog rešenja, tj. održivosti ekonomskog imperijalizma, jer dominacija traje dok traju resursi koji se koriste za kontrolu. Sa stanovišta interesa imperijalne sile rešenje je: učiniti zemlju-žrtvu zavisnom od resursa „kontrolora“, na primer, *zaduživanjem*. (Klasična okupacija je mnogo rizičnija i skuplja.)

Aktuelan je (i paradigmatičan) slučaj grčkog dužničkog ropstva. Janis Varufakis, bivši grčki ministar finansija, 6. februara 2015, sažeo je problem u jednoj rečenici: „Zbunjen i brljiv politički personal, *negirajući sistemsku prirodu krize* sledi politiku sličnu tepih-bombardovanju ponosnih evropskih nacija da bi ih tobož spasao.“

Pred našim očima „stari poredak“ se mrvči (ili je već u razvalinama) pred silama arogancije (*Mi pravimo istoriju!*) i cinizma (eksperiment dekonstrukcije). U sve snažnijem procesu desuverenizacije, tj. istorijske desubjektivizacije, brojčano mali i ekonomski nemoćniji narodi postaju objekt („zamorčići“) „novog“ poretka: „Tekuća politika Evrope vodi je rasparčavanju. Najgori scenario krize je kosovizacija Grčke, Španije, Irske, Portugalije, Italije itd. u protektorate koji koriste evro, pod namesništvom evropskog komesara i lokalnih kleptokrata, s omladinom kao jedinim značajnim izvoznim artiklom.“ Ovim je rečima Varufakis predskazao krajem 2014. postkrizni razvoj Evrope i Grčke ukoliko izostane radikalni iskorak iz najteže finansijske i ekonomske krize od Drugog svetskog rata.

Ima li još u tom sumornom svetskom pejzažu izgleda za različitost i raznolikost, za univerzalna načela i pravila, za opšte vrednosti, za male, slabe i siromašne, „talantljive a nešćastljive“? *Pesimisti* ih ne vide (jer, kako opštu sudbinu tumači Vajldov tkač: „U ratu, jaki od slabih prave robove, a u miru to čine bogati od siromašnih“), *optimistički* ozarena lica sciјenticista i tehnobirokrata propovedaju bezrezervnu veru u neminovnu svetlu budućnost. *A realisti?* Oni – suču rukave!

LITERATURA

- Vest, R. (2013). *Značenje izdaje*. Beograd: Algoritam, prev. Ana Selić. (Rebecca West. *The Meaning of Treason*, 1945, 1946, 1947; New York 1964)
- Ocić, Č. (ur.) (2014). *Moguće strategije razvoja Srbije*. Beograd: SANU. (Časlav Ocić, ed., *Possible Strategies of Serbia's Development*, Belgrade 2014)
- Ocić, Č. (2015). *Ka obali plovi: strategološka razmatranja*. Beograd: Društvo za privrednu istoriju (Časlav Ocić, *Sailing toward the Shore: Strategologic Considerations*, Belgrade 2015)
- Bodrijar, Ž. (2007). *Duh terorizma*. Beograd: Arhipelag, prev. Dejan Ilić. (Jean Baudrillard. *L'Esprit du terrorisme*, 2002 / *The Spirit of Terrorism*, 2002)
- Fukuyama, F. (2002). *Our Post-Human Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Picador.

- Han, B-Č. (2015). *Premoreno društvo*. Novi Sad: Adresa, prev. Damir Smiljanić. (Byung-Chul Han. *Müdigkeitsgesellschaft*, Berlin 2010; *The Burnout Society*, 2015)
- Kant, I. (1902). *Pädagogik* (1803). In: *Kants Gesammelte Schriften*, Berlin: Vol. VII, de Gruyter.
- Leitschuh-Fecht, H. (1997). Jeder will der erste sein. *Die Zeit*, № 39, (19. 9. 1997).
- Naj, Dž. S. (2012). *Budućnost moći*. Beograd: Arhipelag, prev. Anika Krstić. (Joseph S. Nye Jr. *The Future of Power*, New York 2011)
- Negri, A. (1991). *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*. Autonomedia, New York.
- Negri, A. (1989). *The Politics of Subversion*. London: Polity Press.
- Oppenheimer, F. (1935). *System der Soziologie*. Jena: t. 4.
- Rifkin, J. (1995). *The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Savijano, R. (2010). *Gomora*. Beograd: Geopoetika, prev. Anđela Arsić. (Roberto Saviano. *Gomorra* Milano, 2006; in English 2008)
- Truman, H. S. Senate Speech, *US Week*, July 5, 1941.

Časlav Očić

Serbuan Academy of Sciences and Arts

CRISIS OF MEANING: END OF WORK OR NEW SLAVERY?

SUMMARY

Does humanity go towards a society without work? Whether due to robotization, the global economic crisis, and rising unemployment, and the work also (as well as history, geography, the state, the nation, family, religion, ideology...) will come to an end? What is the relationship of work and looting? Work and war? How general commercialization and corporatization affect the work? Whether new economic imperialism or new slavery is on the horizon? Neo-feudalism? Neo-mercantilism? What is the future of postmodernist experiment of deconstruction?

Key words: work, globalization, world economic crisis, automation, unemployment, cyborg, crime

Zoran S. Mirković*

Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

ISTORIJA NOVČANE KAZNE U SRBIJI (1804–1860. godine)**

Apstrakt: Autor nastoji da prikaže razvoj novčane kazne u Srbiji od 1804, kada je počeo Prvi srpski ustanak i osnovana srpska javna vlast, do 1860. godine, kada je donet Krivični zakonik Kneževine Srbije. Duboki koreni novčane kazne sežu do instituta „globe“ u srpskom srednjovekovnom krivičnom pravu i u osmanskome pravu.

Istraživanje posebnu pažnju usmerava na vreme od početka dvadesetih godina XIX veka, kada srpska javna vlast preuzima krivično gonjenje i kažnjavanje od osmanskih vlasti. Autor pokušava da odgovori na pitanja: šta se dešava sa globama, kako nastaju novčane kazne u savremenom smislu reči, u kojoj meri su novčane kazne pogadale osuđene?

Ključne reči: novčana kazna, Srbija (1804–1860), Policijski zakonik (1850), Krivični zakonik (1860).

Novčanoj kazni je vekovima prethodila globa. U srednjovekovnom sistemu kazni u Srbiji, globa je bila dominantna kazna. Dominacija globe se nastavila i pod vladavinom Osmanskog carstva, o čemu je U. Heyd izneo svoju konstataciju „Fines were one of the most common penalties in Ottoman law.“¹

Globa je bila kazna i za krivično delo ubistva. U istoriji srpskog prava poznato je odbijanje kralja Milutina iz 1308. godine da udovolji Dubrovčanima da se izvršilac ubistva kažnjava smrtnom kaznom, a ne plaćanjem globe, „vražde“. Vladavina ovog kralja sa sigurnošću se smatra dobom kada je globa za ubistvo („vražda“) još isključivala smrtnu kaznu.

Car Dušan je polovinom XIV veka, u procesu vizantinizacije svoje države, uveo smrtnu kaznu za ubistvo, pored telesne i drugih strogih vizantijskih kazni. No ostala je na snazi „vražda“, u iznosu od 300 perpera, za nehatno ubistvo, kao trag sistema kompozicije. Međutim, ne postoji pouzdan odgovor na pitanje: da li je smrtna ka-

* redovni profesor, zoranm@ius.bg.ac.rs

** Ovaj tekst je nastao kao deo šireg istraživanja autora učestvujući na projektu Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte pod naslovom „Die Entstehung nationaler Rechtssysteme im postosmanischen Südosteuropa. Dekonstruktion, Formation und Transfer von Normativität“, u okviru šireg projekta „Rechtsgeschichte Südosteuropas“. Tekst autora na nemačkom jeziku je u štampi.

1 Uriel Heyd /1973/: *Studies in old Ottoman criminal law*, edited by V. L. Ménage, Oxford, p. 289.

zna za ubistvo preovladala u pravnoj svesti i bila primenjivana za vreme Dušanove vladavine?

Izvori iz XV veka govore o primeni „vražde“ za učinjeno ubistvo.²

Za vreme vladavine Osmanskog carstva u pogledu kažnjavanja, naročito za ubistvo, postojalo je više propisa.

Šerijatski pravni propisi, kao osnovni zakonski propisi, dele krivična dela na tri vrste, prema načinu izricanja kazne. Jedna od njih, krivična dela protiv života i tela – ubistvo i telesna povreda, kažnjavani su odmazdom (*kisās*) ili plaćanjem naknade naslednicima ubijenog (*dijet*). Ova dela su se gonila i kažnjavala po zahtevu ovlašćenih lica, povređenog i njegovih naslednika. Iz navedenog se vidi da je primenjivano načelo o privatnopravnom karakteru ovih dela.³

Sultani donose kanune, zakonske propise, bilo za celu zemlju, bilo za veće upravne jedinice, kojima su popunjavane pravne praznine. *Opšte kanunname* sultana Mehmeda II (1451 – 1481), kao i sultana Sulejmana II Zakonodavca (1520 – 1566), propisuju globe (novčane kazne) za blud, tuču, svađu, ubistvo, pijenje vina, krađu, otimačinu i nasilje (ponegde kumulativno ili alternativno sa kaznom batina), kao zamenu za smrtnu kaznu ili telesnu kaznu predviđenu šerijatskim pravom.⁴ Obe ove *kanunname* u glavi prvoj u drugom odseku o ubistvu propisuju: „Ako neko ubije čovjeka, a nad njim ne izvrše *kisās* (smrtnu kaznu), ako mu prihod bude iznosio 1000 akči ili više, neka se na ime novčane kazne uzme 400 akči. Ako mu prihod bude iznosio 600 akči, neka se na ime novčane kazne uzme 200 akči. Ako mu prihod bude ispod 600 akči, neka se na ime novčane kazne uzme 100 akči. Ako je odveć siromah, neka se na ime novčane kazne uzme 50 akči.“ Navedene kazne su bile upola manje za nemuslimane.⁵ Ubica se imao, pored plaćanja obeštećenja porodici, kazniti i kaznom propisanom u *kanunnami*. Usvojeno je bilo, dakle, načelo o javnopravnom karakteru krivičnog dela ubistva, jer se učinjenim ubistvom ne vređaju samo „interesi porodice ubijenog nego i države koja gubi podanika“.⁶

2 Aleksandar V. Solovjev /1928/: *Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Skoplje, str. 192 (nap. 1).

3 Mehmed Begović /1956/: *Tragovi našeg krivičnog prava u turskim zakonskim spomenicima*, (Otišak iz Istorijskog časopisa, VI), Beograd, str. 4. U napomeni broj 10. na istoj strani autor piše: „Šerijatsko pravo razlikuje dve vrste ubistva: 1) umišljajno i 2) nehatno. Za umišljajno ubistvo propisana je u načelu smrtna kazna koju kadija izriče po zahtevu naslednika ubijenog. Naslednici se mogu poravnati sa ubicom i zadovoljiti se plaćanjem krvnine (dijet) čija je visina u načelu predviđena šerijatom. U izvesnim slučajevima mora se primeniti ipak smrtna kazna (ubistvo roditelja). Za nehatno ubistvo može se tražiti samo krvnina. Krvninu plaća ubica, ili se naplaćuje iz njegove zaostavštine, ili je plaćaju njegovi bratstvenici (akila). Kuran, IV-92 i 93.“

4 Hamid Hadžibegić /1949/50/: „Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca-iz prvih godina njegove vlade“, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, str. 305–310; U. Heyd, *op. cit.*, p. 277.

5 H. Hadžibegić, *op. cit.*, str. 308. Gotovo isti propis o ubistvu iz *Kanunname sultana Sulejmana* je unet u savremenu *Kanunnamu* za Crnu Goru iz 1523. godine, samo sa približno dvostruko blažim kaznama, kako je i bilo propisano za nemuslimane u *Kanunnami sultana Sulejmana* (*Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, saopštavaju B. Đurđev, N. Filipović, H. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović, Sarajevo 1957, str. 167).

6 M. Begović, *op. cit.*, str. 6 (nap. 14).

Pored ove odredbe, *kanunnama* sultana Sulejmana je predviđala i isključivo smrtnu kaznu za ubistvo.⁷ Međutim, izvorna građa, od kraja XV do XVIII veka, iz krajeva naseljenih Srbima, i pre i posle ove *kanunname* govori samo o plaćanju globe („krvnine“) i naknade štete porodici.^{8, 9} Na srpskom primeru Osmansko carstvo se u prilagođavanju svog pravnog sistema osvojenim krajevima pridržavalo, „šerijatskog pravnog načela da ono što postoji od davnina treba ostaviti u tome davnajšnjem stanju“.¹⁰

Ako je ubica ostao nepoznat ljudi koji su živeli pored mesta gde se zločin desio bi odgovarali po principu kolektivne odgovornosti. U četvrtom odeljku *Kanunnama sultana Sulejmana* je propisano: „Ako u selu ili mahali pogine čovjek ... treba da pronađu ... i da ga prijave. Međutim ako se ne mogne pronaći, onda treba da plate „*diyēt*“ (materijalnu odštetu) i da podnesu odgovarajuću novčanu kaznu.“¹¹ Kolektivna odgovornost je bila veoma živa ustanova na teritoriji balkanskih zemalja. Osmanski zvaničnici, naročito lokalni, ponekad su zloupotrebljavali ovaj institut i tražili plaćanje globe („krvnine“) ne samo kad se desi ubistvo, nego i kad neko strada na bilo koji mogući način (padne sa drveta, sa kola i tako slično).¹² V. Karadžić svedoči o praksi sa kraja XVIII i početka XIX veka: „Turci nisu tražili zločinca, nego globu („krvninu“); zato je zločinac često bežao u drugu nahiju dok ljudi plate globu („krvninu“) i malo se zaboravi na zločin, pa poslije zločinac se vrati i niko ga ne dira osim porodice ubijenog (s porodicom ubijenog mora da se pomiri, u suprotnom oni će ubiti njega).“¹³ Kolektivna odgovornost je bila primenjivana i od strane uspostavljenih srpskih vlasti. Tek početkom 30-ih godina XIX veka donose se propisi kojima se zajedno sa globama ukida i kolektivna odgovornost. I pored toga, kolektivna odgovornost se povremeno pojavljivala kao podesno sredstvo kažnjavanja (kao u slučaju proterivanja porodica hajduka, prema odredbama *Uredbe o hajducima* za užički i čačanski okrug iz 1850. godine).

7 O „*siyaset*“ (tj. krivičnim delima čije je kažnjavanje propisivao sultan kao šef države ili kadija, po sultanovom ovlašćenju) iz četvrtog odeljka prve glave *Kanunnama sultana Sulejmana* videti: H. Hadžibegić, *op. cit.*, str. 310; Avdo Sućeska /1971/: „Neke osobnosti krivičnog prava u jugoslovenskim zemljama za vrijeme Turaka“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XIX, str. 246; isti, „Recepcija nekih srednjovekovnih južnoslovenskih pravnih ustanova u osmanskom-turskom pravu“, *Pregled-časopis za društvena pitanja*, godina LXX, broj 11–12, Sarajevo 1980, str. 1516; isti, *Elementi našeg srednjovekovnog prava u turskim zakonskim spomenicima*, Poseban otisak iz Zbornika Pravnog fakulteta u Rijeci broj 3 (1982), Rijeka 1982, str. 185.

8 *Turski spomenici, knjiga I, sveska 1, (1348–1520)*, sabrao, sudio, preveo, protumačio i objavio Gligorije Elezović, Beograd 1940, str. 192–194 (dok. br. 59) (u daljem tekstu: G. Elezović, *Turski spomenici*); A. V. Solovjev, *op. cit.*, str. 192 (nap. 1); O vraždi u srednjovekovnoj srpskoj državi i krvnini u Osmanskom carstvu za ubistvo videti: Stojan Novaković /1965²/: *Selo*, predgovor, dopune i objašnjenja napisao Sima Ćirković, Beograd, str. 72 – 78.

9 Videti: Karl Härter /2008/: „Strafen mit und neben der Zentralgewalt: Pluralität und Verstaatlichung des Strafans in der Frühen Neuzeit“, in: Günther Schlee, Bertram Turner (Hg.), *Vergeltung-Eine interdisziplinäre Betrachtung der Rechtfertigung und regulation von Gewalt*, Frankfurt/Main, pp. 106, 117.

10 M. Begović, *op. cit.*, str. 1 (videti nap. 4).

11 H. Hadžibegić, *op. cit.*, str. 310.

12 U. Heyd, *op. cit.*, p. 311.

13 Vuk S. Karadžić /1867/: *Život i običaji naroda srpskoga*, Beč, str. 266; Vuk S. Karadžić /1852/: *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, Beč, str. 300.

Ukratko, osmanski sistem globa (novčanih kazni), koji je iz fiskalnih razloga bio pogodan za osmansku državu, bio je nastavak kompozicionog sistema iz srednjovekovnog srpskog krivičnog prava, što je bio slučaj i sa kolektivnom odgovornošću. Naročito treba naglasiti da je globa („krvnina“), osmanska kazna za ubistvo, naišla, po svemu sudeći, na neprekinutu pravnu svest Srba o globi kao kazni za ubistvo (svakako, uz istovremeno namirenje porodice ubijenog).

Potvrdu da je globa (novčana kazna) za krivično delo ubistva bila uobičajena kazna daje i 14. tačka ustaničkih zahteva na pregovorima u Zemunu od 10. maja 1804. godine. Ustanici su, naime, tražili da se za ubistva, kao ranije, „po zakonu“ plaća globa.¹⁴

Kada su ustanici uspostavili svoju vlast u beogradskom pašaluku, oni, umesto globe, za ubistvo i druga teška krivična dela kažnjavaju najčešće smrtnom kaznom. Globa se pominje kod kažnjavanja sela u kome se dogodila provalna krađa, kao ostatak starog sistema kolektivne odgovornosti. Ostatak starog sistema je i član 19. tzv. *Karađorđevog zakonika*, koji za nehatno ubistvo propisuje kaznu od pola godine „hapsa“ i plaćanje naknade porodici ubijenog. Može se reći da je ovo bio prelazni stadijum u procesu izgradnje javnopravnog kažnjavanja. Javna vlast goni i kažnjava učinioca ovog dela, a porodica ubijenog dobija naknadu štete koju joj dosudi sud. Stvorena javna vlast stavlja pod svoju kontrolu i gonjenje i kažnjavanje, čineći još samo ustupak običajnom pravu u pogledu obeštećenja porodice ubijenog.

Posle okončanja Drugog srpskog ustanka u jesen 1815. godine, ponovo je bio vraćen sistem globa. *Uputstvo muselimuma i nahijskim knezovima*, izdato 10. decembra 1815. godine, od beogradskog vezira Marašli Ali paše i srpskog ober kneza Miloša Obrenovića, sadržavalo je lepezu globa (novčanih kazni) za razna krivična dela. Bilo je propisano da muselim za krivična dela može primiti globu do 50 groša. Izuzetno, za ubistvo on može dobiti 100 groša, kadija 100 groša i beogradski vezir 800 groša. Čovek koji bi sa devojkom dobio dete morao je platiti 500 groša. Da bi se sprečile zloupotrebe osmanskih činovnika kada neko slučajno strada, naređeno je da muselim može naplatiti najviše 12 groša (jer su bili brojni slučajevi zloupotreba kada su muselimi naplaćivali 1000 groša i te sume sebi prisvajali).¹⁵ Interesantno je da srpska strana insistira na poštovanju starih „dobrih“ uredbi Osmanskog carstva, među kojima globe zauzimaju istaknuto mesto.

Samo nekoliko godina kasnije, kada srpska vlast počinje da sudi za krivice, ona se protivi globama, i za ubistvo i druga teža krivična dela osuđuje na smrtnu i telesne kazne. No, o dubokom tragu koji je ostavio sistem globa svedoče i kasnija dokumenta sa izrekom, „da svojim životom platiti mora“ (sada umesto novcem ubica je morao platiti svojim životom).¹⁶ *Uputstvo nahijskim knezovima* od 3. marta 1829.

14 Aleksa Ivić /1935/: *Spisi bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku, knjiga I – godina 1804*, Beograd, str. 128 (dok. br. 101).

15 Toma Živanović /1967/: *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegov i njenog krivičnog pravosuđa od 1804. do 1865*, (Posebna izdanja SANU, knjiga CDVIII, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 59, Izvori srpskog prava I), Beograd, str. 42 (dok. br. 84).

16 Primera radi, istovetnu odredbu o veoma jakom uticaju sistema kompozicije pruža franačko pravo: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage, Herausgegeben von Albrecht Coredes, Heiner Lück, Dieter Werkmüller und Ruth

godine, propisalo je da će nahijski knezovi, koji su takođe sudili, biti lišeni tog zvanja ako budu uzimali mito ili globili.¹⁷

Definitivno, globe su ukinute kada je sultan *Hatišerifom*, od 30. septembra 1829. godine, Srbima priznao pravo na samostalnu unutrašnju upravu. Tom prilikom srpski knez Miloš je izjavio da ubuduće osmanske sudije više neće suditi i uzimati mito i naplaćivati „druge globe“.¹⁸

Iz jedne naredbe srpskog kneza, od 3. novembra 1832. godine, saznaje se da srpske vlasti više neće uzimati globu za krivična dela kako su to radile osmanske vlasti.¹⁹

Tačka 30. *Dužnosti članova nahijskih sudova*, od 8. jula 1833. godine, odlučno zabranjuje globu: „Najstrožije zabranjuje se članovima suda globiti ili od koga što za krivicu primati.“ Od zabrane se izuzimaju „duplir“ i različite sudske takse, „koji će se naplaćivati za narodnu kasu i koji se za globu ne smatraju“.²⁰ Radilo se o ukidanju stare osmanske prakse da se kadije, musulimi i ostali osmanski dostojanstvenici izdržavaju od sudskih globa. Posle raskida sa osmanskom praksom globe kao kazne za najteža krivična dela, došao je na red raskid sa fiskalnim karakterom globe na osmanski način.²¹ Ova zabrana je ponovljena 26. januara 1840. godine: „Novčana kazna neće se nikad moći upotrebiti za ličnu korist sudskog osoblja, već će ići u sudsku kasu“ (član 23. *Ustrojstva okružnih sudova*).²² Ponavljanje zabrane posle nepunih sedam godina svedoči da je osmanski model postupanja bio duboko ukorenjen.

Pored globe, drugi poseban oblik novčane kazne bio je duplir (*in duplum*). Duplir je bio novčana kazna koju je učinilac krivičnog dela, najčešće krađe, plaćao u dvostrukom iznosu vrednosti ukradene ili oštećene stvari. U vremenu od 1804. do 1813. godine za krađu stoke dvostruki iznos vrednosti pripadao je oštećenom, dok je javna vlast kažnjavala kradljivca batinama.

Schmidt-Wiegand als philologischer Beraterin, redaktion: Falk Hess und Andreas Karg, Band I: Aachen-Geistliche Bank, p. 790 (Eva Schumann).

17 T. Živanović, *op. cit.*, str. 72 (dok. br. 141).

18 Mihajlo Gavrilović /1912/: *Miloš Obrenović, knjiga treća (1827–1835)*, Beograd, str. 154.

19 T. Živanović, *op. cit.*, str. 80 (dok. br. 155).

20 T. Živanović, *ibid.*, str. 85 (dok. br. 162).

U pogledu naknade štete kod krivičnog dela krađa, *Uredba o kaznenju kradljivaca i lopova* od 22. maja 1845. godine propisala je sledeće: kradljivac (pored telesne kazne i robije) morao je da vrati ukradenu stvar, plati naknadu štete i plati u sudsku kasu 1/10 vrednosti ukradene stvari (ako nije imao da plati, srazmerno mu se povećavala robija) (*Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажејстџу Србском од 1 јануара 1845 до конца декембра 1846 (с љрибавленијем неки сџарии)*, III, Beograd 1847, 48–49) (u daljem tekstu: *Zbornik zakona*, III).

21 Fiskalni karakter globa veoma osvetljava *Kanunnama za crnogorski sandžak* iz 1570. godine odredbom da sva Crna Gora plati godišnji iznos od 130000 akči na ime globa za eventualna krivična dela (*Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zbornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, 176–177).

U. Heyd, *op. cit.*, p. 279–280, navodi istovetno plaćanje fiksne sume poreza umesto globa za Ciganu u regionu Nigbolu.

22 *Сборникъ закона и уредба, и уредбены указа, изданы у Књажејстџу Србскомъ, одъ времена обнародованоџ Усџава земаљскоџ (13. Фебр. 1839 до Аџр. мес. 1840)*, I, Beograd 1840, 18 (u daljem tekstu: *Zbornik zakona*, I).

Kasnije se ovaj odnos menja, te pola iznosa ide narodnoj kasi, a pola oštećenoj strani. Tako je *Uputstvom magistratima* od 6. jula 1825. godine u tački 8. propisan duplir: „Od svakog kradljivca... da se dvostruko naplati, i pola, tj. koliko vredi ukradena stvar, da se da vlasniku ukradene stvari, a druga polovina da pripadne narodnoj kasi.“ Isto je ponovila i 8. tačka *Edikta za članove magistrata* od 1. januara 1828. godine, kao i tačka 9. *Dužnosti članova nahijskih sudova* od 8. jula 1833. godine.²³

Ustrojstvom okružnih sudova, od 26. januara 1840. godine određen je maksimum novčane kazne u iznosu do 25 talira. Konačno, novčana kazna se pojavila u svom čistom obliku²⁴ i izricala se ili kao samostalna ili kao alternativna, tj. ostavljano je sudiji da bira između nje i neke druge kazne, ili kao kumulativna, tj. kad se dosuđuje zajedno uz druge vrste kazne. Ovim ustrojstvom je ukinut duplir.

Kako se vidi iz pojedinih propisa, minimum novčane kazne bio je jedan groš.

Novac od novčanih kazni koje su izricali sudovi i policijska vlast je, u principu, pripadao državnoj kasi. Novčane kazne koje su naplaćivali primiritelni (mirovni sudovi za male prestupe) išle su u korist opštinske kase. Pojedini propisi pominjali su i naplaćivanje novčane kazne u korist kase školskog fonda, bolničke, poštanske i esnafske kase.

Koliko je stvarno bila visoka izrečena novčana kazna i koliko je ova kazna teško pogađala osuđenog odgovor je najbolje potražiti poređenjem iznosa novčanih kazni sa cenom životnih namirnica. Šabački magistrat, u vremenu od 1808. do 1812. godine, osuđivao je i na plaćanje novčane kazne „štrafa“ (od nemačke reči „štrafe“ – kazna) u visini od 12, 6 i 3 groša, u zavisnosti od težine prestupa (kršenje esnafskih pravila, svađa, kleveta, nevršenje dužnosti).²⁵ Bilo je propisano 18. septembra 1808. godine da jedna oka²⁶ hleba košta 8 para, sirovog ovčijeg mesa 12 para, sirovog goveđeg mesa 10 para, pečenog ovčijeg mesa 20 para, rakije 36 para, nemačkog vina

23 T. Živanović, *op. cit.*, str. 62 (dok. br. 128), str. 67 (dok. br. 136), str. 84 (dok. br. 162).

U pogledu naknade štete kod krivičnog dela krađa, *Uredba o kaznenju kradljivaca i lopova* od 22. maja 1845. godine propisala je sledeće: kradljivac (pored telesne kazne i robije) morao je da vrati ukradenu stvar, plati naknadu štete i plati u sudsku kasu 1/10 vrednosti ukradene stvari (ako nije imao da plati, srazmerno mu se povećavala robija) (*Zbornik zakona, III*, 48–49).

24 Novčana kazna je bila propisana i u uredbama za valjevski (1. januara 1809. godine) i šabački magistrat (12. januara 1811. godine): T. Živanović, *op. cit.*, str. 14 (dok. br. 7.); V. Stojančević /1980/: „Ureždenije“ suda za Šabac i Šabačku nahiju, od 12. januara 1811. godine“ u knjizi: *Srbija u vreme Prvog ustanka 1804–1813*, Leskovac, str. 155.

25 *Protokol i registar Šabačkog magistrata od 1808. do 1812. godine*, priredio Radomir J. Popović /2010/: Istorijski institut, Izvori za srpsku istoriju, knjiga 8, Istorija XIX i XX veka, knjiga 4, Beograd, str. 53 (br. 302), str. 67 (br. 391), str. 68–69 (br. 402), str. 71 (br. 419), str. 119 (br. 706), str. 122 (br. 723), str. 132 (br. 787), str. 144 (br. 865 i 867).

Brojnije su presude ovog magistrata na novčanu kaznu, u vidu naknade štete, najčešće za ukradenu stvar (*Protokol i registar Šabačkog magistrata od 1808. do 1812. godine*, str. 28 (br. 67, 68), str. 51 (br. 280), str. 67 (br. 391), str. 84 (br. 485), str. 103 (br. 611), str. 119 (br. 706), str. 121 (br. 715), str. 123–124 (br. 732, 737), str. 125 (br. 741), str. 129 (br. 766), str. 131 (br. 783), str. 132 (br. 785), str. 138 (br. 828), str. 139 (br. 831), str. 140 (br. 837), str. 143 (br. 859)).

26 Oka je bila osmanska mera za težinu (1, 282 kilograma) i za zapreminu (oko 1,5 litara) (Ivan Klajn, Milan Šipka /2006/: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, str. 840).

16 para. Propisane cene od 18. januara 1811. godine su nešto veće: jedna oka hleba koštala je 10 para, sirovog ovčijeg mesa 16 para, sirovog goveđeg mesa 14 para itd.²⁷

Novčane kazne propisane Policijskim zakonikom iz 1850. godine bile je u visini: 10 do 20 groša, 20 groša, 40 groša, 100 do 200 groša, 1 do 3 talira, 1 do 5 talira, 2 do 4 talira, 2 do 5 talira, 2 do 6 talira, 1 do 10 talira, 3 do 10 talira, 5 do 10 talira. Kod nekih istupa u povratu bila bi kazna 10 do 20 talira ili 20 talira. Samo u jednom slučaju, kad se ne bi postupilo po pravilima kod širenja zaraznih bolesti, kazna je bila 1 do 2 cesarska dukata.

Uredbom o tečaju novca od 16. novembra 1842. godine 1 cesarski dukat je vredeo 24 groša, 1 talir je vredeo 10 groša, 1 groša je vredela 16 para.²⁸

Cena životnih namirnica na beogradskoj pijaci iz maja 1850. godine, kada je donet Policijski zakonik bile su sledeće: 1 oka pekarskog hleba je vredela 32 pare, 100 oka kukuruznog brašna je vredelo 55 groša, 1 oka ceđenog meda je vredela 4 groše, 1 akov²⁹ karlovačkog belog vina 60 groša.³⁰

Uredba od 19. marta 1842. godine propisala je da primiritelni (mirovni) sudovi mogu uglednije ličnosti kazniti novčanom umesto telesne kazne.³¹ Međutim, nisu bili retki primeri da su imućni ljudi radije izdržavali kaznu batina, nego plaćali, u zamenu, novčanu kaznu.³²

Uredba o zamenjivanju telesne kazne novčanom, od 19. maja 1845. godine, je dala ovlašćenje okružnim sudovima da kazne do 25 udaraca štapom zamene novčanim kaznama. Na molbu osuđenog, kazna batina štapovima bi se zamenila novčanom kaznom u srazmeri jedan talir za jedan udarac štapom. Novčana kazna naplaćena od primiritelnog suda išla je u opštinsku, a od okružnog suda u sudsku kasu. *Uredba* je istakla da je osuđenom trebalo izreći novčanu kaznu, a poštediti ga telesne kazne, prvenstveno s obzirom na ličnost osuđenog, i s obzirom na njegovo pređašnje vladanje i sadašnje stanje.³³

Policijska uredba iz 1850. godine u članu 49. stav 2 propisuje da se kazna lišenja slobode može pretvoriti u novčanu kaznu, u srazmeri dva dana za jedan talir.³⁴ Sta-

27 *Protokol i registar Šabačkog magistrata od 1808. do 1812. godine*, str. 64 (br. 379), str. 119 (br. 706).

28 *Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажестѣву Србији (Од Априла 1840. до конца Децембра 1844. године)*, II, Beograd 1845, 191–192 (u daljem tekstu: *Zbornik*, II).

29 Akov je bila stara mera za tečnost (56,589 litara) i za žito (51 litar) (I. Klajn, M. Šipka, *op. cit.*, str. 82).

30 Arhiv Srbije, Ministarstvo unutrašnjih dela, Policajno odeljenje (u daljem tekstu: AS, MUD, P), 1850, F. I, 5.

31 T. Živanović, *op. cit.*, str. 164 (dok. br. 284).

32 Živan Živanović /1923/: *Politička istorija Srbije u drugoj polovini devetnaestog veka, knjiga I (od Sveto-andrejske skupštine do proglašenja nezavisnosti Srbije 1858–1878)*, Beograd, str. 122 (nap. 1), pominje da je jedan imućni građanin, izabarao da bude osuđen na batine umesto novčane kazne. Čuvši to, knez Srbije Mihajlo Obrenović je rezignirano izjavio: „Šta da se radi i kakve slobode da se daju narodu, koji tako malo ima ličnog ponosa i osećanja građanske časti.“ Autor dodaje da ovakvi primeri nisu bili retki.

33 AS, MUD, P, 1845, F. VI, 16; *Zbornik zakona*, III, 43.

34 *Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажестѣву Србији (Од почетка 1849. до конца 1850. године)*, V, Beograd 1853, 206 (u daljem tekstu: *Zbornik* V).

vom 1. člana 26. *Uredbe* propisano je, da sveštenik, zvaničnik i činovnik u službi ili penziji za policijske prestupe može da se kazni samo novčanom kaznom i tek onda, kad se ova ne bi mogla primeniti na njih zbog siromaštva, zamenjivala bi se kaznom zatvora.³⁵

Tek *Krivični zakonik* iz 1860. godine u članu 30. propisuje da sudija, kad bi birao između novčane, telesne i kazne zatvora, osudio bi na novčanu kaznu „samo u blažim slučajevima“. Pri odmeravanju sudija se ne bi rukovodio time da li krivac ima novaca da plati novčanu kaznu, nego da li učinjeno delo zaslužuje da se blaže kazni.³⁶ U vremenu do 1860. godine nije postojao ovakav propis, nego je krivčeva platežna sposobnost bila u prvom planu, a ne težina dela.

Novčana kazna je bila uslovljena ekonomsko – socijalnim stanjem u zemlji. To se dobro vidi na primeru *Uredbe o seči šuma*, od 23. januara 1845. godine, koja je propisala stroge novčane kazne za prestupnike koji bi isekli šumu. U jednoj siromašnoj, zemljoradničkoj zemlji kakva je bila Srbija, bogatoj šumom (u kojoj se dešavaju, posle odlaska osmanskog sistema, duboke imovinske promene, zbog kojih je uostalom i donet srpski *Građanski zakonik* iz 1844. godine), ova *Uredba* je široko primenjivana. Ministarstvo unutrašnjih poslova izveštava o brojnim slučajevima gde su stroge novčane kazne „upropastile mnoge porodice“. Ovo je nateralo zakonodavne organe, kneza i Sovjet, da donesu 27. avgusta 1847. godine *Rešenje o izmeni kazni* (iz pomenute *Uredbe*), kojim se dozvoljava zamena novčane kazne i zavisno od njene veličine određivan je oblik zamene. Ako je novčana kazna iznosila do 50 cvancika, svaki cvancik zamenjivan je jednom batinom, a ako je bila veća, svakih 50 cvancika zamenjivali su se tromesečnom robijom, višak pak opet batinama.³⁷

Zakonodavac je, dakle, uzeo u obzir imovinsko stanje osuđenog i teške posledice za porodicu osuđenog zbog izricanja visokih novčanih kazni, zbog kojih bi porodica osuđenog stradala kao nevina. Da bi se ovo izbeglo imovina osuđenog neophodna za izdržavanje porodice bila je stavljena pod zakonsku zaštitu, odnosno bila je izuzeta iz pravnog prometa (tzv. zaštita okućja). Tu imovinu je činila kuća, pokućstvo, zemlja (oko kuće), minimum tegleće stoke i zemljoradnički alat.³⁸ Kad osuđeni nema ništa više osim ove zakonom zaštićene imovine, onda nastupa zakonska nemogućnost naplate i određuje se druga vrsta kazne. Sličnim pobudama se rukovodio zakonodavac u tački 1. stav 1. člana 49. *Policijske uredbe* iz 1850. godine, gde je propisana zamena novčane kazne srazmernom kaznom zatvora ako je osuđe-

35 *Zbornik*, V, 196.

36 Đorđe D. Cenić /1866/: *Обясненъ Казнийелноѣ законика за Княжесѣиво Србию*, Beograd, str. 72–74.

37 T. Živanović, *op. cit.*, str. 182–183 (dok. br. 309), str. 201 (dok. br. 338).

38 Zaštitu okućja je uveo knez Miloš maja 1836. naredbom: „da u varošima na kuću, u kojoj ko s familijom živi, a u selima na kuću, baštinu, dva vola i kravu, niko se zadužiti ne može“. Po odredbama *Zakonika* o građanskom postupku iz 1865. godine od izvršenja nad imovinom seljaka bili su izuzeti: kuća sa zgradama i okućnicom od jednog dana oranja, pet dana oraće zemlje (oko tri hektara zemlje), kao i minimum tegleće stoke i inventara. Zaštita okućja je bila zakonska zaštita seljaka u odnosu prema poveriocu, ali je značila i izuzimanje ovog seljačkog minimuma imanja iz pravnog prometa.

ni bio tako lošeg imovinskog stanja da bi njegova porodica ili neko drugi zbog toga pretrpeo štetu.³⁹

Policijskim zakonikom iz 1850. godine bila je predviđena novčana kazna u 92 slučaja, od ukupno 266 slučajeva propisanih kazni.

Konačno, novčana kazna je dobila oblik i značaj koji je uglavnom zadržala do današnjih dana.

LITERATURA

- Begović M. /1956/: *Tragovi našeg krivičnog prava u turskim zakonskim spomenicima*, (Otisak iz Istorijskog časopisa, VI), Beograd
- Cenić Đ. D. /1866/: *Обясненіе Казнишелноіе законика за Княжесіиво Србию*, Beograd
- Elezović G. /1940/: *Turski spomenici, knjiga I, sveska 1, (1348–1520)*, Beograd 1940
- Gavrilović M. /1912/: *Miloš Obrenović, knjiga treća (1827–1835)*, Beograd
- Hadžibegić H. /1949/50/: „Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca-iz prvih godina njegove vlade“, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo
- Härter K. /2008/: „Strafen mit und neben der Zentralgewalt: Pluralität und Verstaatlichung des Strafens in der Frühen Neuzeit“, in: Günther Schlee, Bertram Turner (Hg.), *Vergeltung-Eine interdisziplinäre Betrachtung der Rechtfertigung und regulation von Gewalt*, Frankfurt/Main
- Heyd U. /1973/: *Studies in old Ottoman criminal law*, edited by V. L. Ménage, Oxford
- Ivić A. /1935/: *Spisi bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku, knjiga I – godina 1804*, Beograd
- Karadžić V.S. /1852/: *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, Beč
- Karadžić V.S. /1867/: *Život i običaji naroda srpskoga*, Beč
- Klajn I, Šipka M. /2006/: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad
- Novaković S. /1965²/: *Selo*, predgovor, dopune i objašnjenja napisao Sima Ćirković, Beograd
- Popović R. J. (priredio) /2010/: *Protokol i registar Šabačkog magistrata od 1808. do 1812. godine*, Istorijski institut, Izvori za srpsku istoriju, knjiga 8, Istorija XIX i XX veka, knjiga 4, Beograd
- Schumann E. *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage, Herausgegeben von Albrecht Coredes, Heiner Lück, Dieter Werkmüller und Ruth Schmidt-Wiegand als philologischer Beraterin, redaktion: Falk Hess und Andreas Karg, Band I: Aachen-Geistliche Bank
- Solovjev A. V. /1928/: *Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Skoplje
- Stojančević V. /1980/: „Ureždenije“ suda za Šabac i Šabačku nahiju, od 12. januara 1811. godine“ u knjizi: *Srbija u vreme Prvog ustanka 1804–1813*, Leskovac
- Sućeska A. /1971/: „Neke osobenosti krivičnog prava u jugoslovenskim zemljama za vrijeme Turaka“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XIX
- Sućeska A. /1980/: „Recepcija nekih srednjevjekovnih južnoslovenskih pravnih ustanova u osmanskom-turskom pravu“, *Pregled-časopis za društvena pitanja*, godina LXX, broj 11–12, Sarajevo
- Sućeska A. /1982/: *Elementi našeg srednjevjekovnog prava u turskim zakonskim spomenicima*, Poseban otisak iz Zbornika Pravnog fakulteta u Rijeci broj 3 (1982), Rijeka

39 Zbornik, V, 205.

Živanović T. /1967/: *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegov i njenog krivičnog pravosuđa od 1804. do 1865*, (Posebna izdanja SANU, knjiga CDVIII, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 59, Izvori srpskog prava I), Beograd

Živanović Ž. /1923/: *Politička istorija Srbije u drugoj polovini devetnaestog veka, knjiga I (od Sveto-andrejske skupštine do proglašenja nezavisnosti Srbije 1858–1878)*, Beograd

Zoran S. Mirković

Faculty of Law, University of Belgrade

THE HISTORY OF FINES IN SERBIA (1804–1860)

SUMMARY

The author is trying to show the development of fines in Serbia since 1804, when the First Serbian uprising started and the public authority was established, to 1860, when the Criminal Code of the Principality of Serbia was enacted. The roots of fine go back to the similar institute in Serbian medieval criminal law and the Ottoman law.

The study pays special attention to the beginning of the nineteenth century, when the Serbian public authorities took over the prosecution and punishment from the Ottoman authorities. The author is trying to answer several questions: what happened with fines, when did they appear, to which extent did they affected the convicted?

Key words: fines, Serbia (1804–1860), Police Code (1850), Criminal Code (1860).

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

UDK 343.53:336.741.1; 343.9.024:336.7

Prihvaćeno: 24.10.2016.

Miroslav Đorđević*

PRANJE NOVCA U SRPSKOM KRIVIČNOM PRAVU

Apstrakt: Predmet rada je razmatranje krivičnog dela pranja novca u našem krivičnom zakonodavstvu. Posebno se ukazuje na zakonsku koncepciju krivičnog dela pranja novca i konzistentnost datih rešenja u okviru postavljene koncepcije. Određena pažnja je posvećena i ranijem obliku ovog krivičnog dela u našem pravu, imajući u vidu da je to ređe tema radova u domaćoj stručnoj literaturi. Potom, detaljno je predstavljeno krivično delo pranja novca kakvo je danas propisano u čl. 231 KZ Srbije, uz uzimanje u obzir različitih shvatanja i tumačenja pojedinih njegovih segmenata. Posebno se ukazuje na problematiku sticaja pranja novca sa predikatnim krivičnim delom, takođe detaljnije se razmatra i problematika kažnjavanja nehatnog učinioaca. U radu se daju i određeni predlozi *de lege ferenda* za poboljšanje inkriminacije i efikasnu praksu.

Ključne reči: pranje novca, predikatno krivično delo, sticaj, nehatni učinilac.

1. UVODNE NAPOMENE

Inkriminisanje pranja novca predstavlja međunarodnu obavezu onih zemalja koje su ratifikovale određene međunarodne konvencije koje se odnose na borbu protiv ove vrste kriminaliteta. Pranje novca je novo krivično delo kako u uporednom, tako i u domaćem krivičnom zakonodavstvu. Ono je isprva bilo propisano u našem sporednom krivičnom zakonodavstvu, a potom je opravdano ova inkriminacija premeštena u naše osnovno krivično zakonodavstvo.

Svrha propisivanja pranja novca kao krivičnog dela jeste suzbijanje reintegracije imovine stečene kriminalom u legalne privredne i finansijske tokove. Zemljama potpisnicama relevantnih međunarodnih dokumenata, koji nameću obavezu implementacije ovog krivičnog dela u unutrašnji pravni sistem, nije ostavljen suviše širok prostor za izbor modaliteta inkriminisanja pranja novca.

Osnovni postulati ovog krivičnog dela jesu da je učinilac u trenutku preduzimanja radnje izvršenja, odnosno u trenutku prijema imovine koja se „pere“, imao znanje o njenom kriminalnom poreklu, kao i da je delovao u određenoj nameri prilikom preduzimanja delatnosti kod kojih se ta namera zahteva.

* Autor je doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, advokat@zrlocal.net

U radu će se razmatrati krivično delo pranja novca kako je regulisano u domaćem krivičnom zakonodavstvu, uz ukazivanje na problematične i diskutabilne momente i moguće puteve za rešavanje spornih pitanja.

Kao najvažnija sporna pitanja pojavljuju se odnos krivičnog dela pranja novca izvršenog radnjama sticanja i držanja imovine od strane učinioca predikatnog krivičnog dela i samog tog prethodnog krivičnog dela, te i dogmatskoppravna utemeljenost i kriminalnopolitička opravdanost kažnjavanja nehatnog učinioca uopšte i, posebno u odnosu na učinioca koji bi postupao sa eventualnim umišljajem. Ovim pitanjima će biti posvećeno više pažnje, uz odgovarajuće analize, argumentaciju i predlaganje mogućih rešenja. Takođe, u radu se analiziraju i tumače i sva ostala pitanja koja su regulisana ovom inkriminacijom.

2. RANIJI OBLIK KRIVIČNOG DELA PRANJA NOVCA U NAŠEM PRAVU

Krivično delo pranja novca je uvedeno u naš pravni sistem u sklopu izvršavanja međunarodnih obaveza koje je naša zemlja preuzela potvrđenim međunarodnim ugovorima. Prvobitno je ono bilo propisano u našem sporednom krivičnom zakonodavstvu, saveznim Zakonom o sprečavanju pranja novca iz 2001. godine¹ koji je u svom čl. 27 propisao ovo krivično delo. Doduše, ono nije nosilo taj naziv (odnosno nije imalo nikakav naziv), ali je iz njegove sadržine jasno da se radi o inkriminisanju pranja novca.

Formulacija ovog propisa bila je unekoliko konfuzna i moglo bi se reći loša u nomotehničkom smislu. Krivično delo pranja novca, po navedenom zakonu, imalo je po jedan osnovni i teži oblik, te jedan privilegovani oblik sa elementima nehata. Osnovni oblik (st. 1) se mogao ostvariti preduzimanjem jedne od dve alternativno propisane radnje izvršenja. To su: – polaganje novca (gotovog novca, efektivnog stranog novca ili drugih finansijskih sredstava) stečenog obavljanjem nezakonite delatnosti (siva ekonomija, trgovina oružjem, drogom, psihotropnim supstancama i dr.) na račune kod banaka i drugih finansijskih organizacija i institucija, i – uključivanje na drugi način tog novca u legalne finansijske tokove radi obavljanja dozvoljene privredne i finansijske delatnosti (svrha), a u oba slučaja sa znanjem da je novac pribavljen krivičnim delom. Pored toga, reč je o blanketnom krivičnom delu, jer je bilo propisano da radnja izvršenja mora biti preduzeta protivno odredbama tog zakona. U pogledu krivice u obzir je dolazio samo direktni umišljaj. Po izričitoj zakonskoj odredbi ovo krivično delo se moglo izvršiti samo na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije. Kvalifikovani oblik (st. 2) je postojao ukoliko je iznos „položenog novca iz st. 1“ prelazio 1.000.000 dinara. Za osnovni oblik je bila zaprećena kazna zatvora od šest meseci do pet godina, a za teži oblik od jedne do osam godina zatvora. Privilegovani, odnosno nehatni oblik (st. 3) vrši učinilac osnovnog ili težeg oblika koji je mogao i bio dužan da zna da je novac pribavljen krivičnim delom. Bez obzira na specifičnu formulaciju, ovde se radi o nesvesnom nehatu i to je donja gra-

1 Zakon o sprečavanju pranja novca – savezni ZSPN, *Službeni list SRJ*, br. 53/2001, koji je stupio na snagu 6. oktobra 2001. godine, a primenjivao se od 1. jula 2002. godine.

nica krivice kod ovog krivičnog dela.² Za privilegovani oblik je bila propisana kazna zatvora do tri godine.

Izvršilac ovog krivičnog dela moglo je biti svako lice, a posebno je bilo propisano (st. 4) da za učinjeni osnovni, teži ili privilegovani oblik odgovara i odgovorno lice u pravnom licu, ako je znalo, odnosno moglo i bilo dužno da zna da je novac pribavljen krivičnim delom. Oblik krivice odgovornog lica u pravnom licu mogao je biti kako umišljaj, tako i nehat, u zavisnosti od izvršenog krivičnog dela. Propisana je bila ista kazna kao i za učinjeno krivično delo. Naposletku, bilo je propisano i obavezno oduzimanje novca, odnosno dobiti (st. 5).

Iako detaljnija analiza ovog krivičnog dela prevazilazi okvire našeg članka, ukažećemo na glavna problematična mesta.

Najpre, kao objekt radnje osnovnog oblika krivičnog dela pojavljuje se novac čiji je ilegalni karakter nejasno određen. Kod opisa predviđenih radnji izvršenja se navodi da je objekt radnje novac koji je stečen obavljanjem nezakonite delatnosti (uz navođenje *exempli causa* koje nezakonite delatnosti naročito dolaze u obzir), dok se nakon toga eksplicitno zahteva da kod učinioca postoji znanje da je taj novac pribavljen krivičnim delom. Jasno je da obavljanje neke nezakonite delatnosti, samo po sebi, ne mora značiti i činjenje krivičnog dela. Data zakonska formulacija, uzeta celovito, značila bi da kao objekt radnje dolazi u obzir samo novac koji je pribavljen nezakonitom delatnošću koja istovremeno predstavlja i krivično delo. Time bi krug prethodnih krivičnih dela bio ograničen, ali je problem u tome što pojam nezakonite delatnosti nije određen (povreda *lex certa*). Navođenje, primera radi, tipičnih nezakonitih delatnosti, kao npr. siva ekonomija, ne pomaže (odvojeno je pitanje što sintagma „siva ekonomija“ nema pravno definisano značenje i žargonske je prirode). Bila je bolja formulacija koja uopšte ne sadrži deo koji se odnosi na zahtev da je novac stečen obavljanjem nezakonite delatnosti. Ili, ako se želelo ograničenje kriminalne zone putem izbora mogućih krivičnih dela od kojih potiče novac, onda je trebalo određeno navesti ta krivična dela. Kako se svi ostali oblici inkriminacije iz čl. 27 saveznog ZSPN grade na formulaciji njegovog osnovnog oblika, to navedeni problem zahvata celo krivično delo.

Zatim, kod težeg oblika (st. 2) nije bilo jasno da li se on odnosi na obe alternativne radnje izvršenja. Naime, jezičkim tumačenjem bi sledilo da teži oblik postoji samo u odnosu na prvu propisanu radnju izvršenja (“Ako iznos položenog novca iz st. 1 ... prelazi 1.000.000 dinara“). Međutim, ciljnim tumačenjem dolazimo do zaključka da teži oblik treba da postoji i u vezi sa drugom propisanom radnjom izvršenja, jer predmet ove inkriminacije je pranje kriminalnog novca, koje postoji i kada je preduzeta druga radnja izvršenja. U prilog ciljnog tumačenja ide i opšti karakter druge radnje izvršenja (svojevrсна generalna klauzula), što upućuje na kriminalizaciju neodređenog broja konkretnih oblika pranja novca uz uslov ispunjavanja zakonskih kriterijuma inkriminacije (*argumentum rerum natura*). Ali, ako bi se usvojilo ciljno tumačenje otvara se novi problem, naime koliko se takvim tumačenjem povređuje načelo zakonitosti u krivičnom pravu (posebno *lex stricta*). U datoj

2 Upor. Z. Stojanović, O. Perić /2009/: *Krivično pravo. Posebni deo*, Beograd, 13. izdanje, str. 178.

zakonskoj formulaciji kvalifikovanog oblika ovog krivičnog dela reč „položenog“ je nepotrebna, jer bi bez nje ova odredba bila potpuno jasna.

Konačno, zakon je predvideo obaveznu primenu mere bezbednosti oduzimanja predmeta u odnosu na objekt radnje ovog krivičnog dela. Međutim, i u tom pogledu je zakonodavac nedosledan. Jer, propisano je obavezno oduzimanje novca, odnosno dobiti iako se svi oblici ove inkriminacije odnose samo na novac, a pojam dobiti se prvi put pominje tek u st. 5. Naravno da je izraz „dobit“ ovde suvišan.

Bilo je predviđeno da krivičnopravne odredbe sadržane u čl. 27 saveznog ZSPN važe do stupanja na snagu Krivičnog zakonika Srbije³, kada bi kontinuitet ove inkriminacije nastavile krivičnopravne odredbe iz čl. 231 tog zakonika pod nazivom „pranje novca“. Međutim, nije se tako desilo. Savezni ZSPN je u celosti prestao da važi pre nego što je KZ stupio na snagu. Time je došlo do diskontinuiteta inkriminacije krivičnog dela pranja novca u našem pravnom sistemu.⁴ Nedugo potom, pranje novca je iznova inkriminisano, ali u izmenjenom obliku i sada u okviru našeg osnovnog krivičnog zakonodavstva.

3. PRANJE NOVCA U KRIVIČNOM ZAKONIKU SRBIJE

Krivično delo pranja novca je propisano u čl. 231 KZ na način koji je u najvećoj meri usklađen sa odgovarajućim potvrđenim međunarodnim ugovorima i drugim relevantnim dokumentima. Razlikuje se od svog istorijskog prethodnika iz saveznog ZSPN naročito po tome što je šire postavljeno u pogledu predviđenih radnji izvršenja, tako da u sebi obuhvata i kriminalnu zonu ranijeg krivičnog dela. Razlika je i u nomotehnici, odnosno u samom načinu na koji je propisano ovo krivično delo u KZ. Umesto naglaska na konstruisanju pravnih apstrakcija pod koje bi se podvodile činjenice konkretno preduzetih delatnosti, što je inače karakteristika posebnog dela našeg krivičnog materijalnog prava, krivično delo iz čl. 231 KZ je propisano više kazuističkim metodom nabiranja radnji izvršenja kojima se ono ostvaruje.

Po svojoj prirodi krivično delo pranja novca predstavlja svojevrstan oblik krivičnog dela prikrivanja (čl. 221 KZ).⁵ Otuda sticaj ovih krivičnih dela nije moguć, odnosno pranje novca se nalazi u prividnom sticaju sa krivičnim delom prikrivanja

3 Krivični zakonik – KZ, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

4 KZ Srbije u Glavi Trideset šest – prelazne i završne odredbe, sadrži čl. 431, st. 2 koji glasi: „Danom stupanja na snagu ovog zakonika prestaju da važe krivičnopravne odredbe sadržane u: ... – članu 27 Zakona o sprečavanju pranja novca (“Službeni list SRJ”, broj 53/01)“. KZ Srbije je stupio na snagu 1. januara 2006. godine. Međutim, već 10. decembra 2005. godine stupio je na snagu Zakon o sprečavanju pranja novca, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, čiji čl. 40 u prelaznim i završnim odredbama glasi: „Danom stupanja na snagu ovog zakona prestaje da važi Zakon o sprečavanju pranja novca (“Službeni list SRJ”, broj 53/01)“. Dakle, ovom odredbom Zakona o sprečavanju pranja novca iz 2005. godine je u celini stavljen van snage savezni ZSPN tj. i njegove krivičnopravne odredbe iz čl. 27 (umesto da budu izuzete od stavljanja van snage), pre nego što je stupio na snagu KZ Srbije sa svojom citiranom odredbom čl. 431, st. 2 koja je tek trebala da stavi van snage ovu krivičnopravnu odredbu. U pitanju je gruba omaška srpskog zakonodavca.

5 Lj. Lazarević /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd, str. 629.

po odnosu specijaliteta.⁶ Krivično delo pranja novca, međutim, predstavlja nešto značajno više od prikrivanja kriminalne imovine. Jer, po svom zaštitnom objektu ovo krivično delo je postavljeno kao zaštita celog privrednog sistema i njegovih segmenata, istovremeno štiteći međunarodni ekonomski prostor i finansijski sistem od zloupotrebe radi integracije kriminalne imovine. Zbog toga se pranje novca u jednom širem smislu može smatrati i međunarodnim krivičnim delom.⁷

3.1. Zaštitni objekt krivičnog dela pranja novca

Krivično delo pranja novca je, sada kao deo našeg osnovnog krivičnog zakonodavstva, svrstano u grupu krivičnih dela iz glave dvadeset druge KZ (krivična dela protiv privrede). Takvo grupisanje govori i o zakonskom shvatanju suštine i primarne svrhe ovog krivičnog dela, preko njegovog grupnog zaštitnog objekta. To je zaštita privrednog sistema i njegovog funkcionisanja. Štiti se tržišna privreda, odnosno slobodno tržište i poverenje u privredni sistem u celini i instituti tog sistema.⁸ S obzirom da je pranje novca relativno novo krivično delo (ne samo u srpskom krivičnoppravnom sistemu, već i uopšte), nema opšteprihvaćenih stavova o njegovom pojedinačnom zaštitnom objektu. Ima mišljenja da se u okviru zaštite privrednog i finansijskog sistema, ovim krivičnim delom štiti pravo na ravnopravne uslove poslovanja onih privrednih subjekata koji legalno posluju, a čije pravo bi moglo biti ugroženo ili povređeno poslovanjem zahvaljujući imovini koja potiče od krivičnog dela. Po drugim mišljenjima, objekt zaštite u slučaju pranja novca je dobro koje je povređeno činjenjem prethodnog krivičnog dela iz kojeg potiče imovina koja se pere. Isto tako, pažnju zaslužuju i mišljenja da se ovim krivičnim delom štiti funkcionisanje krivičnog pravosuđa, slično kao što je to kod krivičnog dela prikrivanja (čl. 221 KZ), u odnosu na krivično delo pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela (čl. 333 KZ)⁹. Ova različita shvatanja o zaštitnom objektu krivičnog dela pranja novca rezultirala su i njegovim svrstavanjem u različite grupe krivičnih dela u uporednom krivičnom zakonodavstvu (npr. u nemačkom KZ pranje novca je sistematizovano u grupu krivičnih dela sa nazivom pomaganje učiniocu krivičnog dela i prikrivanje, dok je u austrijskom KZ isto krivično delo svrstano u grupu dela protiv imovine).¹⁰ Nema sumnje da je zaštitni objekt krivičnog dela pranja novca višestruk i da obuhvata više navedenih različitih dobara i vrednosti. Od konkretne situacije zavisi koji će od više pojedinačnih zaštitnih objekata imati prevagu. Ipak, načelno dominira zaštitni objekt koji se odnosi na privredni sistem i njegove segmente,

6 N. Delić /2006/: Krivično delo pranja novca – međunarodni okviri i pozitivnopravna regulativa, u: *Primena međunarodnog krivičnog prava od strane međunarodnih i domaćih sudova. Tematski međunarodni naučni skup* (S. Nogo, ur.), Beograd, str. 350.

7 Pojedini autori određuju pranje novca kao međunarodno privredno krivično delo u širem smislu, doduše uz napomenu da se radi o novom pojmu koji još nije opšteprihvaćen. V. Jakulin /2015/: Pranje novca u aktima Evropske unije i Saveta Evrope, *Strani pravni život*, № 2, str. 11–12.

8 Z. Stojanović /2016/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, 5. izdanje, str. 698.

9 Z. Stojanović: *ibid.*, str. 691.

10 Shvatanja o zaštitnom objektu i rešenja u uporednom pravu navedena prema N. Lukić /2016/: Pranje novca – uporednopravni pristup, u: *Identitetski preobražaj Srbije. Prilozi projektu 2015 – kolektivna monografija* (R. Vasić, M. Polojac, ur.), Beograd, str. 216–217.

jer se pranje novca vrši pre svega u pogledu sredstava velike vrednosti ostvarenih teškim krivičnim delima i organizovanim kriminalitetom. Takva sredstva se peru zloupotrebom privrednog i finansijskog sistema i njega najviše vređaju. Osim toga, pranje novca je po svom poreklu međunarodno krivično delo nastalo radi zaštite jedinstvenog (povezanog) međunarodnog privrednog prostora i finansijskog sistema. Otuda je opravdano rešenje našeg zakonodavca kojim pranje novca svrstava u grupu krivičnih dela protiv privrede. Dodaćemo i još jedan načelni zaštitni objekt ovog krivičnog dela. Naime, važna svrha propisivanja krivičnog dela pranja novca je i oduzimanje imovine kriminalnog porekla. Ovim krivičnim delom se, stoga, pruža zaštita principu da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom (čl. 91 KZ) i principu pravičnosti, odnosno i pravnom sistemu u celini.

3.2. Objekt radnje krivičnog dela pranja novca

Objekt radnje krivičnog dela pranja novca jeste imovina koja potiče od vršenja krivičnog dela. Pojam imovine ovde treba tumačiti u skladu sa relevantnim međunarodnim izvorima, unutrašnjim propisima i jurisprudencijom. Strazburška konvencija¹¹ u svojim interpretativnim odredbama široko određuje ovaj pojam kao imovinu svakog opisa (*property of any description*), bilo da je materijalna, nematerijalna, pokretna ili nepokretna, uključujući i pravna dokumenta ili instrumente kojima se dokazuje pravo ili interes na takvoj imovini (čl. 1, tač. b). Značajan je i deo odredbe čl. 112, st. 36 KZ, gde se u vezi sa pojmom imovinske koristi izričito propisuje da se pod imovinom smatra i prihod ili druga korist ostvarena, neposredno ili posredno, iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana. Kao objekt radnje posebno se apostrofiraju i novac. Za shvatanje pojma imovine, u smislu krivičnog dela iz čl. 231 KZ, od značaja su i odredbe Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma¹² koji u ovaj pojam, pored stvari, uključuje i prava, kao i hartije od vrednosti i druge isprave u bilo kom obliku kojima se utvrđuje pravo svojine i druga prava (čl. 3, tač. 1). Na ovom mestu se posebno navodi i novac kao deo imovine, a zatim se pojam novca precizira kao domaći i strani gotov novac, sredstva na dinarskim i deviznim računima i druga sredstva plaćanja (čl. 3, tač. 2). Pojam novca je direktno određen u čl. 112, st. 23 KZ kao metalni, papirni ili novac izrađen od drugog materijala, koji je na osnovu zakona u opticaju u Srbiji ili u stranoj državi. Prema iznetom, pojam imovine u smislu krivičnog dela pranja novca treba shvatiti ekstenzivno, odnosno u najširem smislu.¹³ Zakonsko određenje objekta radnje izvršenja koje pored imovine posebno navodi i novac, iako nema sumnje da pojam imovine svakako obuhvata i novac, nije neopravdano. Ovo zbog toga što će se kod krivičnog dela pranja novca, po prirodi stvari, kao objekt radnje najčešće

11 *Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Strasbourg, 8.XI. 1990; Vid. i Zakon o potvrđivanju Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/2002 i *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 18/2005.

12 Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma – ZSPNFT, *Službeni glasnik RS*, br. 20/2009, 72/2009, 91/2010 i 139/2014.

13 Tako Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 724.

javljati upravo novac koji potiče od krivičnog dela, odnosno stvari i prava koja su tim novcem pribavljena.¹⁴ Zato je iz praktičnih razloga korisno pored imovine, odnosno u okviru ovog pojma posebno navesti i novac kao objekt radnje izvršenja.¹⁵

3.3. Zakonski oblici krivičnog dela pranja novca

Krivično delo pranja novca, kako je propisano u čl. 231 KZ, ima nekoliko oblika. To su po jedan osnovni, teži i najteži oblik, kao i privilegovani oblik sa elementima nehata.

3.3.1. Osnovni oblik

Osnovni oblik (st. 1) se vrši preduzimanjem neke od alternativno propisanih radnji izvršenja koje se mogu podeliti u tri grupe. Prvu grupu radnji čini konverzija ili prenos imovine, sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine. Drugu grupu čini prikriivanje ili lažno prikazivanje činjenica o imovini sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela. U trećoj grupi su sticanje, držanje ili korišćenje imovine sa znanjem, u trenutku prijema, da ta imovina potiče od krivičnog dela.¹⁶

Pod konverzijom, u smislu krivičnog dela pranja novca, treba podrazumevati pretvaranje jednog pravnog stanja, odnosno pravne realnosti u drugu u potpunosti ili delimično. To će najčešće biti zamena novca, odnosno njegovo pretvaranje iz jedne valute u drugu, ali se može odnositi i na druga prenosiva prava.¹⁷ Prenos imovine se odnosi na prenos prava svojine sa jednog fizičkog ili pravnog lica na drugo. To se može činiti na različite načine kao što su prodajom, poklonom, asignacijom i tsl., a kada je reč o novcu do njegovog prenosa najčešće dolazi raznim oblicima gotovinskog ili bezgotovinskog plaćanja.¹⁸ Prikriivanje činjenica o imovini znači nesaopštavanje relevantnih činjenica i okolnosti koje se odnose na imovinu, iako su poznate učiniocu. Lažno prikazivanje tih činjenica se, pak, odnosi na da-

14 N. Delić: *op. cit.*, str. 347.

15 Lazarević pogrešno smatra da se krivičnim delom pranja novca pruža zaštita novcu kao merilu vrednosti i sredstvu plaćanja, isto kako se to čini krivičnim delima koja se odnose na falsifikovanje novca i upotrebu takvog novca. Iz tog shvatanja dalje proizlazi zaključak da je lažni novac (pod kojim ovde u širem smislu podrazumevamo i preinačeni pravi novac na njegovu veću nominalnu vrednost) objekt radnje krivičnog dela pranja novca. Međutim, novac je objekt radnje kod krivičnog dela pranja novca u smislu da se vršenjem tog krivičnog dela prikriiva ili lažno prikazuje nezakonito (kriminalno) poreklo pravog novca, a ne u smislu da se lažan novac stavlja u opticaj odnosno pravi ili pribavlja u toj nameri. Dakle, jedino je pravi novac objekt radnje krivičnog dela pranja novca, samo što je taj pravi novac pribavljen kriminalom. Vid. Lj. Lazarević: *op. cit.*, str. 628.

16 Navedene tri grupe radnji izvršenja formiraju isti broj oblika pranja novca koji u potpunosti odgovaraju radnjama koje su predviđene u čl. 6, st. 1, tač. a, b i c Strazburške konvencije, kao i u čl. 2, st. 1 ZSPNFT. Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 723.

17 N. Delić: *op. cit.*, str. 345. Ima mišljenja da konverzija u smislu ovog krivičnog dela predstavlja pretvaranje jednog nepunovažnog pravnog posla u punovažni, uz zadržavanje istih ili sličnih ekonomskih efekata koji bi se postigli prvobitnim pravnim poslom. Vid. Z. Stojanović, O. Perić: *op. cit.*, str. 175.

18 N. Delić: *op. cit.*, str. 345.

vanje neistinitih podataka o tim činjenicama i okolnostima. Najčešće su u pitanju činjenice o poreklu imovine, načinu, mestu sticanja i tsl. koje pribavljaju nadležni subjekti.¹⁹ Pojmove sticanje, držanje i pribavljanje imovine treba shvatiti u smislu kako su određeni u građanskom pravu.

Conditio sine qua non da bi jedna imovina mogla biti objekt krivičnog dela pranja novca jeste da potiče od krivičnog dela. Imovina ne može poticati od nekog drugog kažnjivog dela tj. privrednog prestupa ili prekršaja, iako bi i takva imovina bila protivzakonito stečena.²⁰ U pogledu vrste i težine relevantnog krivičnog dela iz kojeg bi potekla ta imovina, međunarodni izvori predviđaju samo njihov obavezni minimalni korpus. Zbog toga države članice u svojim unutrašnjim zakonodavstvima mogu propisati strože uslove od predviđenih (*argumentum a minori ad maius*). Srpski zakonodavac se opredelio za rešenje po kojem krivično delo čijim se izvršenjem došlo do imovine koja je predmet krivičnog dela pranja novca može biti bilo koje krivično delo.²¹ Ovakvo rešenje ima svoje dobre i loše strane. Kao dobru stranu ovog rešenja možemo oceniti to što se njime dosledno sprovodi ideja suzbijanja pranja novca i u potpunosti implementiraju preporuke međunarodnih dokumenata za što širim obuhvatom prethodnih krivičnih dela. Takođe, ovo rešenje je praktičnije jer olakšava teret dokazivanja koji je na javnom tužiocu i olakšava obaveze krivičnog suda. Naime, lakše je dokazati i utvrditi postojanje prethodnog krivičnog dela iz kojeg je potekla imovina koja se pere ukoliko nadležni organ postupka nije ograničen određenim krugom tih dela i vezan utvrđivanjem njihovih specifičnih elemenata. Međutim, postoje i slabosti ovakvog rešenja. Naime, zbog dejstva načela legaliteta oficijelnog krivičnog gonjenja krivično pravosuđe može biti opterećeno vođenjem krivičnih postupaka zbog većeg broja dela pranja novca u pogledu kriminalne imovine male vrednosti i ostvarene bagatelnim prethodnim kriminalitetom. Zbog toga bi bilo opravdano da se u pogledu objekta radnje *de lege ferenda* predvidi određeni donji iznos novca, odnosno vrednosti kriminalne imovine ispod kojeg ne bi postojalo krivično delo pranja novca (*de minimis non curat praetor*). Time bi posredno došlo do faktičkog ograničenja kruga predikatnih krivičnih dela.

Značajno je pitanje na koji način sud utvrđuje da objekt radnje potiče od krivičnog dela. Situacija je jasna kada postoji ranija pravnosnažna sudska odluka kojom je utvrđeno izvršenje prethodnog dela ili kada se istovremeno sa pranjem novca vodi krivični postupak i za prethodno krivično delo iz kojeg je potekla imovina koja se pere. U literaturi nije sporno da u pogledu prethodnog dela ne mora postojati pravnosnažna osuda ili rešenje kojim se učinioocu izriče neka druga krivična sankcija, štaviše krivični postupak ne mora biti ni pokrenut, niti učinilac tog dela mora biti poznat. Smatra se da se ta činjenica ne razlikuje od ostalih relevantnih činjenica, te se utvrđuje u krivičnom postupku zajedno sa ostalim bitnim činjeni-

19 Lj. Lazarević: *op. cit.*, str. 628.

20 Ovo nesumnjivo proizlazi ne samo iz jezičkog tumačenja st. 1 ("sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela"), već i st. 3 ("sa imovinom koju je sâm pribavio izvršenjem krivičnog dela"), odnosno da je reč o imovini koja je generisana krivičnim delom direktno proizlazi iz jezičkog tumačenja st. 5 i 6 ("novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom").

21 Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 724.

cama, slično kao kod krivičnog dela prikrivanja.²² Međutim, ipak pažnju zaslužuje pitanje sa kakvim kvalitetom i u kom obimu se utvrđuje prethodno krivično delo i, sledstveno, da je imovina potekla od tog dela. Kada u pogledu prethodnog krivičnog dela nije doneta sudska odluka kojom se učinilac oglašava krivim, ne može se govoriti o utvrđenom krivičnom delu u objektivno-subjektivnom smislu (čl. 14, st. 1 KZ). Zbog toga pojam krivičnog dela u datom zakonskom uslovu treba shvatiti u smislu objektivnog krivičnog neprava. U krivičnom postupku koji se vodi za pranje novca se ne utvrđuje nijedan element subjektivnog bića prethodnog krivičnog dela, bilo da je u pitanju krivica ili subjektivni elementi zakonskog opisa dela. Utvrđuju se samo objektivna obeležja bića, odnosno radnja i drugi objektivni elementi već kako su propisani u zakonu. U svakom slučaju, predikatno delo mora biti identifikovano i utvrđeno (dokazano)²³, ali samo sa internim dejstvom (za potrebe) u konkretnom sudskom krivičnom predmetu. To je utvrđenje činjeničnog, a ne pravnog pitanja. Ipak, ne može se negirati da ono donekle ima i značaj pravnog pitanja²⁴, pošto se radi o donošenju sudskog zaključka da je izvršeno (prethodno) krivično delo i iz toga, dalje, sud izvodi zaključak o kriminalnom karakteru neke imovine. Oba zaključaka, po svom kvalitetu, pripadaju svetu normativnih fenomena. Zbog toga se povodom utvrđivanja zakonskog uslova da imovina potiče od krivičnog dela može postaviti pitanje ne povređuje li se time pretpostavka nevinosti i dokazno načelo *in dubio pro reo*, naročito u pogledu učinioaca koji je optužen za pranje imovine koju je sâm pribavio krivičnim delom. Teret dokazivanja je na javnom tužiocu. Posmatrano rešenje posredno tangira i pitanje povrede načela zakonitosti u krivičnom pravu (doduše, daleko manje nego što je to slučaj sa utvrđivanjem imovine proistekle iz krivičnog dela na osnovu zakonske pretpostavke o kriminalnom poreklu imovine iz čl. 3, tač. 2 ZOIPKD²⁵).

Krivično delo pranja novca je svršeno dovršenjem neke od preduzetih alternativnih radnji izvršenja (ili više njih istovremeno). Za postojanje dela nije potrebno utvrđivati nastupanje neke određene posledice, jer ona nije ni predviđena u zakonu. Zbog toga pranje novca pripada kategoriji formalnih tj. delatnosnih krivičnih dela.

Pored činjenjem, krivično delo pranja novca u pogledu određenih radnji, izuzetno može biti izvršeno i nečinjenjem. Radilo bi se o nepravom krivičnom delu nečinjenja (*delicta commissiva per omissionem*). Iako je ovo delo zakonom određeno kao činjenje, moguće je ostvariti ga i nečinjenjem i to u formi propuštanja dužnosti da se čini (čl. 15, st. 2 KZ). S obzirom da dužnost da se čini nije kod nepravih kri-

22 Z. Stojanović /2016/: *ibid*.

23 U sudskoj praksi se smatra da javni tužilac mora u optužnici navesti da konkretna imovina potiče od vršenja kakvog krivičnog dela i pružiti dokaze za tu tvrdnju. Za osuđujuću presudu je neophodno da sud utvrdi koja su krivična dela učinjena, pa iz njih potiče imovina koja je objekt radnje krivičnog dela pranja novca. Vid. Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž1 4118/2013 od 30. septembra 2013. godine i rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž1 1825/2014 od 17. marta 2015. godine.

24 U tom smislu ono podseća na prethodno (prejudicijelno) pitanje iz čl. 17 Zakonika o krivičnom postupku – ZKP, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

25 Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela – ZOIPKD, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

vičnih dela nečinjenja opšta, to ni delo pranja novca ne može po modelu nepravog nečinjenja izvršiti svako lice (*delicta propria*). Izvršilac može biti samo lice koje se nalazi u garantnoj poziciji, odnosno koje garantuje da će posledica izostati.²⁶ Tako advokat prilikom vršenja određenih poslova sprovodi radnje i mere za sprečavanje i otkrivanje pranja novca, npr. kada pomaže u ostvarivanju kupoprodaje nepokretnosti za stranku (čl. 5 i 46 ZSPNFT). Ako pri tome utvrdi da, u vezi sa licem ili transakcijom, postoje osnovi sumnje da se radi o pranju novca dužan je da o tome obavesti Upravu za sprečavanje pranja novca (čl. 48 ZSPNFT). Dakle, advokat je garant da kupoprodajnim ugovorom koji on sastavlja za stranku neće biti izvršeno pranje novca. Ukoliko, pak, advokat ipak sastavi takav ugovor, znajući za nameru kupca da kupovinom nepokretnosti prikrije činjenicu da novac za isplatu cene potiče od krivičnog dela, može odgovarati za pranje novca kao saizvršilac.

Na subjektivnom planu se zahteva umišljaj kao oblik krivice učinioca. U obzir dolazi samo direktni umišljaj, jer zakon izričito zahteva kod svih grupa radnji izvršenja da su preduzete sa znanjem da imovina potiče od krivičnog dela. Naime, „znanje“ podrazumeva vrlo visok stepen svesti kod učinioca i predodređuje postojanje direktnog umišljaja.²⁷ Tu specifičnost postoji jedino u pogledu radnji sticanja, držanja ili korišćenja, utoliko što se kod tih radnji traži da znanje o kriminalnom poreklu imovine postoji već u trenutku njenog prijema. U ostalim slučajevima, to znanje mora postojati u vreme preduzimanja radnje izvršenja. Iako umišljaj, po opštim pravilima, treba da obuhvati i znanje za neku okolnost²⁸, dodatni zahtev da navedeno znanje postoji je u ovom slučaju opravdan. *Ratio legis* treba videti u suženju kriminalne zone na subjektivnom planu. Pranje novca je krivično delo samo ako je kod učinioca koji preduzima radnju izvršenja postojala određena izvesnost o kriminalnoj prirodi imovine, a ne obična svest o toj okolnosti. Specifičnost postoji i u pogledu prve grupe radnji tj. kada se vrši konverzija ili prenos imovine, jer se uz znanje o njenom kriminalnom poreklu zahteva da učinilac deluje i u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine.²⁹ Za osnovni oblik je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna.

3.3.2. Teži i najteži oblik

Teži oblik (st. 2) postoji ako iznos novca ili imovine iz st. 1 prelazi milion i petsto hiljada dinara. Radi se o kvalifikatornoj okolnosti koja dopunjuje biće osnovnog oblika krivičnog dela i koja, sledstveno, mora biti obuhvaćena umišljajem učinioca.

26 I. Vuković /2013/: *Krivična dela nepravog nečinjenja*, Beograd, str. 125–126. Iako krivično delo pranja novca nema posledicu u normativnom, odnosno krivičnopravnom smislu, za konstrukciju vršenja pranja novca kao krivičnog dela nepravog nečinjenja od velikog značaja je okolnost na koju ukazuje Vuković – da garantna dužnost sprečavanja posledice, izuzetno, podrazumeva i sprečavanje posledice u širem smislu. Vid. I. Vuković: *ibid.*, str. 126, fn. 89.

27 Z. Stojanović, O. Perić: *op. cit.*, str. 176.

28 Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 724; Lj. Lazarević: *op. cit.*, str. 88.

29 Lukić smatra da KZ zahteva postojanje namere da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine i kod radnji lažnog prikazivanja i prikriivanja činjenica u vezi sa imovinom. Takav stav nije utemeljen jer namera nije zakonom propisana u pogledu ovih radnji izvršenja, niti bi se uopšte mogla i zamisliti, pošto bi se sadržina radnje i namera poklopili kod obe ove radnje. Vid. N. Lukić /2016/: *op. cit.*, str. 222 i 223.

Za teži oblik je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina i novčana kazna. Najteži oblik (st. 4) postojaće kada je osnovni ili teži oblik ovog krivičnog dela izvršen u grupi. U inicijalnoj verziji KZ nije postojao ovaj oblik, već ga je dodao ZID KZ iz 2009. godine³⁰. Pojam grupe se tumači u smislu interpretativnih odredbi čl. 112, st. 22 KZ. Za najteži oblik je zaprećena kazna zatvora od dve do dvanaest godina i novčana kazna.

3.3.3. Privilegovani (nehatni) oblik

Privilegovani oblik (st. 5) postoji kada neko učini osnovni ili teži oblik dela, a mogao je i bio dužan da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom. Ovde se radi o specifičnoj zakonodavnoj tehnici kada zakonodavac predviđa izvestan oblik krivice samo u pogledu jednog obeležja krivičnog dela, ali s obzirom da je ono od suštinskog značaja, taj oblik krivice određuje čitavo krivično delo. Delo iz st. 5 se smatra privilegovanim jer je zaprećeno blažom kaznom (zatvor do tri godine), a po obliku krivice u pitanju je nehatno krivično delo.³¹ Nehat je, naime, izričito propisan samo u pogledu jedne okolnosti – znanja da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom. U obzir dolazi samo nesvesni nehat, jer bi zbog prirode ovog krivičnog dela svest o kriminalnom poreklu imovine značila umišljaj.³² U skladu sa čl. 26 KZ, subjektivni uslov nesvesnog nehata – mogućnost znanja i objektivni uslov – dužnost učinioca da znâ, predviđeni su kumulativno. Nehatni oblik krivičnog dela pranja novca nije uobičajen u uporednom krivičnom zakonodavstvu, a u literaturi mu se upućuju određeni prigovori. Najpre, smatra se da dodatno komplikuje dokazivanje znanja o kriminalnom poreklu imovine, a zatim i da suviše proširuje kriminalnu zonu, jer potencijalna krivična odgovornost učesnika u svakodnevnim transakcijama opterećuje pravni saobraćaj. Za razliku od ovih, relativno nespornih prigovora, pažnju zaslužuje primedba da se ovim oblikom neopravdano povlašćuje učinilac koji postupa sa eventualnim umišljajem u odnosu na onog koji nije uopšte imao znanje o kriminalnom poreklu određene imovine.³³ Radi se o kriminalnopolitičkom, a ne o *de lege lata* prigovoru, jer se njime problematizuje opravdanost nekažnjavanja učinioca koji je postupao sa eventualnim umi-

30 Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika – ZID KZ iz 2009. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009, stupio je na snagu 11. septembra 2009. godine.

31 Ovo je slučaj nehatnog delatnosnog (formalnog) krivičnog dela. Nehatna krivična dela, inače, po svojoj prirodi podrazumevaju nastupanje posledice. Štaviše, određeni nemaran odnos učinioca prema posledici je i razlog njihovog postojanja u krivičnom zakonodavstvu. Otuda su nehatna delatnosna krivična dela ekstremno retka i atipična, ali ne i nemoguća. Tako Z. Stojanović /2015/: *Krivično pravo. Opšti deo*, Beograd, str. 170.

32 Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 725. Stojanović ovde taj oblik imenuje kao „privilegovani oblik sa elementima nehata“.

33 Za uporednopravni pogled i navedene prigovore vid. N. Lukić /2014/: *Suzbijanje organizovanog kriminaliteta. Komparativni pristup*, Beograd, str. 133; Ne bi trebalo biti sporno da sadašnja inkriminacija pranja novca iz čl. 231 KZ ne obuhvata kažnjavanje lica koje bi postupalo sa eventualnim umišljajem. U tom smislu Vuković opravdano upozorava da tumačenja krivičnopravne norme van načela zakonitosti ne ostvaruju nikakve pravne posledice na planu primene prava. Vid. I. Vuković /2008/: Materijalno dovršenje krivičnog dela, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, № 2, str. 142.

šljajem, u odnosu na kažnjavanje nehatnog učinioca. Zaista, nije logično da jedna inkriminacija obuhvati kriminalnu zonu u maksimalnom rasponu krivice, ali samo po spoljnim granicama tog raspona, dok unutar njega ostaje prazna.³⁴ Ako se pođe od suštine inkriminacije pranja novca – da se kažnjava onaj ko integriše u legalni sistem imovinu za koju zna da je pribavljena krivičnim delom, onda izlaz iz rečene nelogičnosti verovatno treba tražiti na planu dekriminalizacije *de lege ferenda* nehatnog pranja novca. Ovaj predlog je sasvim na tragu primedbe da se oblikom iz st. 5 neopravdano proširuje kriminalna zona. Štaviše, kažnjavanje nehatnog učinioca unekoliko rasplinjuje zakonodavni motiv inkriminacije osnovnog oblika.³⁵ Kriminalizacija nehatnog pranja novca, inače, nije ni neophodna u našem krivičnom zakonodavstvu. Odustajanjem od oblika iz st. 5 ne bi nastala nikakva praznina u zaštiti koju pruža ovo krivično delo, jer se imovinska korist koja je pribavljena dokazanim ili sudskom odlukom utvrđenim predikatim krivičnim delom obavezno oduzima (čl. 91, st. 1 i 2 KZ). Ako, pak, postoji samo sumnja u pogledu kriminalnog porekla neke imovine, onda stoji na raspolaganju primena ZOIPKD.³⁶ Naposljetku, inkriminisanje nehatnog pranja novca nije obavezno po relevantnim međunarodnim dokumentima, već je prepušteno slobodnoj oceni i izboru zemalja potpisnica.³⁷

3.4. *Izvršilac krivičnog dela pranja novca, mera bezbednosti i kažnjavanje za pokušaj*

Izvršilac krivičnog dela pranja novca može biti svako lice. Relevantni međunarodni dokumenti dozvoljavaju mogućnost da države članice isključe kažnjavanje za pranje novca lica koje je izvršilo predikatno krivično delo³⁸, što bi značilo da podrazumevaju kažnjavanje ovih lica za dela pranja novca (*argumentum a contrario*). U našem krivičnom pravu, sve do donošenja ZID KZ iz 2009. godine, nije bilo moguće da za pranje novca krivično odgovara izvršilac dela iz kojeg je imovina potekla

34 Drugim rečima, kažnjava se samo direktni umišljaj i nesvesni nehat, ali ne i eventualni umišljaj i svesni nehat.

35 Ovde svoju punu praktičnu potvrdu dobija Stojanovićevo načelno upozorenje da su nehatna delatnosna krivična dela uglavnom kriminalnopolitički neopravdana. Z. Stojanović /2015/: *op. cit.*, str. 171.

36 Pravni mehanizmi oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela po ZOIPKD su, inače, dovoljno već kontroverzni, sporni i izloženi kritikama, pa nema potrebe da se dati prigovori praktično udvajaju kriminalizovanjem i nehatnog pranja novca.

37 Vid. Strazburška konvencija čl. 6, st. 3, tač. a i Varšavska konvencija čl. 9, st. 3, tač. a i b (*Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism*, Warsaw, 16.V.2005, koju je Srbija ratifikovala 2009. godine. Vid. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 19/2009.

38 Vid. npr. čl. 6, st. 2, tač. b Strazburške konvencije i čl. 9, st. 2, tač. b Varšavske konvencije. Slično i čl. 6, st. 2, tač. e Palermo konvencije (*United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto*, Palermo, 12–15.XII.2000, koju je Srbija ratifikovala 2001. godine. Vid. Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/2001), s tim što upućuje na osnovna načela domaćeg zakonodavstva.

jer se uzimalo da tada postoji prividan sticaj krivičnih dela (pranje novca bi bilo naknadno nekažnjivo delo u odnosu na predikatno delo, slično kao kod krivičnog dela prikrivanja).³⁹ Sada je izričito propisano (st. 3) da će se učinilac osnovnog ili težeg oblika krivičnog dela pranja novca učinjenog sa imovinom koju je sâm pribavio izvršenjem krivičnog dela kazniti kaznom propisanom za delo koje je učinio. U tom slučaju, dakle, zakon izričito propisuje da će postojati sticaj krivičnog dela pranja novca sa prethodnim krivičnim delom iz kojeg je imovina potekla. *Ratio legis* ovog proširenja kriminalne zone je u tome što ponašanje koje je inkriminisano kao pranje novca ispoljava iste negativne posledice po zaštitni objekt nezavisno od toga da li je izvršilac predikatnog dela isto ili drugo lice. Štetne posledice zbog preduzete delatnosti pranja novca nisu isključene izvršenim prethodnim krivičnim delom samo zato što je potonju radnju izvršenja pranja novca preduzelo isto lice koje je izvršilo i prethodno delo. Na drugoj strani, u literaturi se problematizuje opravdanost kažnjavanja učinioca prethodnog dela i za pranje novca ako je ovo preduzeto radnjama izvršenja koje se sastoje u sticanju ili držanju date imovine. Dilema je u tome da li je opravdano dvostruko kažnjavanje za istu radnju (sticanje), s obzirom da samim izvršenjem prethodnog krivičnog dela učinilac dolazi u posed određene imovine.⁴⁰ Rečenu dilemu treba sagledati, po našem mišljenju, iz ugla zakonodavnog motiva inkriminacije ovog oblika pranja novca, odnosno domašaja navedene inkriminacije. Pre uvođenja tog oblika tj. pre ZID KZ iz 2009. godine, nije bilo sporno da objekt radnje mora biti imovina koja potiče iz prethodnog dela koje je izvršilo neko drugo lice⁴¹, a potom učinilac preduzima odvojenu radnju sticanja ili držanja ove imovine i time vrši delo pranja novca. Kažnjavanje za pranje novca, u toj situaciji (preduzimanje odvojene radnje izvršenja), ima nesumnjivo kriminalnopolitičko opravdanje. U tom pogledu ZID KZ iz 2009. godine, kvalitativno, nije doneo nikakvu promenu. Promena se sastoji samo u tome što se krug izvršilaca ovog oblika proširuje i na učinioca prethodnog krivičnog dela. Ovim putem dolazimo do zaključka da je zakonodavac, u stvari, propisao kažnjavanje učinioca predikatnog krivičnog dela i za pranje novca samo u slučaju kada je ovaj preduzeo samostalnu radnju sticanja ili držanja imovine tj. kada je ostvaren realni sticaj pranja novca sa prethodnim krivičnim delom koje je sâm izvršio. Ako se, pak, istom radnjom ostvaruje biće predikatnog dela i ovog oblika pranja novca, sticaj neće postojati (to bi bio prividan idealni sticaj po osnovu konsumpcije). Mišljenja smo, dakle, da težište ovde nije na kažnjavanju za istu radnju, već na tome što se učinilac kažnjava za svako krivično delo koje je ostvario svojom radnjom, odnosno preduzetom delatnošću. Kada prethodno krivično delo i pranje novca imaju svoj samostalni kriminalni identitet i suštinu, samo tada je opravdano posebno sankcionisanje. U tom slučaju, učiniocu se odmerava jedinstvena kazna za krivična dela u sticaju, pri čemu se uzimaju u obzir sve okolnosti slučaja. Pored toga, u pogledu osnovnog oblika krivičnog dela pranja novca (st. 1), dolazi u obzir i primena instituta dela malog značaja iz čl. 18 KZ. Kao važan argument u prilog tezi da je pranje novca koje je učinjeno radnjama sticanja ili držanja imovine od strane izvršioca predikatnog dela kažnjivo samo ako se nalazi u realnom

39 Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 725.

40 N. Lukić /2016/: *op. cit.*, str. 233.

41 Upor. Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 725.

sticaju sa prethodnim delom, ističemo i poseban zakonski uslov za postojanje ovog oblika – da kod učinioca postoji znanje, *u trenutku prijema*, da imovina potiče od krivičnog dela. Posmatrano sa aspekta jezičkog i logičkog tumačenja, apostrofiranje vremenskog uslova u pogledu znanja, može se odnositi samo na učinioca koji preduzima neku naknadnu radnju izvršenja. Isticanje tog posebnog uslova ne bi imalo nikakvog smisla u odnosu na učinioca predikatnog krivičnog dela, onda kada on samim izvršenjem tog dela stiče ili dolazi u posed određene imovine, jer takav učinilac po automatizmu „zna“ da ta imovina potiče od krivičnog dela koje on (najčešće *cum animo lucri faciendo*) čini. Osim toga, u navedenom uslovu se govori o prijemu imovine, što dodatno ukazuje da učinilac tu imovinu nije već stekao, odnosno da nad njom nema posed, nego da to toga tek treba da dođe posebnim aktom.⁴² Tumačenjem koje predlažemo isključena je mogućnost svake varijante idealnog sticaja posmatranog oblika dela pranja novca sa prethodnim krivičnim delom, uključujući i idealni sticaj sa pokušanim prethodnim delom, kada je učinilac oba dela isto lice.

U slučaju da odgovorno lice u pravnom licu učini osnovni, teži ili nehatni oblik krivičnog dela pranja novca, zakon propisuje da će se kazniti kaznom propisanom za delo koje je učinilo ako je znalo, odnosno moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom (st. 6). Pojam odgovornog lica u pravnom licu se shvata u smislu interpretativnih odredbi čl. 112, st. 5 KZ. S obzirom da učinilac krivičnog dela pranja novca može biti svako lice, norma u KZ koja apostrofira kažnjavanje odgovornog lica u pravnom licu i predviđa istu kaznu kao i za bilo kog drugog učinioca, ne bi imala posebnog smisla ukoliko se ne poveže sa određenom odgovornošću samog pravnog lica za takvo delo. Prema Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela⁴³, pravno lice odgovara za krivično delo koje u okviru svojih poslova, odnosno ovlašćenja učini odgovorno lice u nameri da za pravno lice ostvari korist, uključujući i slučaj kada je zbog nepostojanja nadzora ili kontrole od strane odgovornog lica omogućeno izvršenje takvog dela od strane fizičkog lica koje deluje pod nadzorom i kontrolom odgovornog lica (čl. 6, st. 1 i 2). Štaviše, odgovornost pravnog lica se zasniva na krivici odgovornog lica (čl. 7, st. 1). U pogledu oblika krivice odgovornog lica u pravnom licu dolazi u obzir (direktni) umišljaj i (nesvesni) nehat.

Za izvršenje krivičnog dela pranja novca zakon propisuje obavezno oduzimanje novca i imovine (st. 7). Formalnopravno, radi se o meri bezbednosti oduzimanja predmeta (čl. 87 KZ), ali u širem smislu moglo bi se govoriti i o meri oduzimanja imovinske koristi pribavljene prethodnim krivičnim delom (čl. 91 KZ)⁴⁴ ili o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, ukoliko predikatno krivično delo nije utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom.

42 Moguće je zamisliti realni sticaj krivičnog dela pranja novca ostvarenog radnjama sticanja ili držanja imovine sa predikatnim krivičnim delom, kada je oba dela učinilo isto lice. Takav slučaj bi npr. postojao kad lice A dovede u zabludu, lažnim prikazivanjem činjenica, lice B da ono učini neku vrednu imovinsku donaciju licu C, a potom samo lice A stekne predmet te donacije od lica C.

43 Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela – ZOPL, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008 (stupio na snagu 4. novembra 2008. godine).

44 Tako Z. Stojanović /2016/: *op. cit.*, str. 726.

Smatramo da je pokušaj umišljajnih oblika krivičnog dela pranja novca moguć i kažnjiv po opštim propisima (čl. 30 KZ). Pošto je reč o delatnosnom krivičnom delu, pokušaj pranja novca se svodi na započetu, ali nedovršenu radnju izvršenja.

4. ZAKLJUČAK

Krivično delo pranja novca je nova inkriminacija u našem krivičnom zakonodavstvu, koja je nastala kao direktan rezultat ispunjavanja obaveza naše zemlje po potvrđenim međunarodnim ugovorima.

Sušтина ponašanja koje je propisano kao krivično delo pranja novca jeste u preduzimanju određenih delatnosti učinioa, radi integracije u legalne privredne i finansijske tokove one imovine koja je pribavljena nekim prethodno izvršenim krivičnim delom, pri čemu učinilac zna za kriminalno poreklo te imovine. Spektar radnji kojima se izvršuje ovo krivično delo je širok i svodi se, praktično, na sve oblike delatnosti kojima se može ostvariti uvođenje kriminalne imovine u legalne tokove. Ove delatnosti pokrivaju ne samo dinamiku faktičke translacije kriminalne imovine u legalnu, već i njenu statiku. Tako, one obuhvataju konverziju i prenos ove imovine, prikrivanje i lažno deklarisanje činjenica o imovini, kao i sâmo sticanje, držanje i korišćenje te imovine. Svrha inkriminacije pranja novca je mnogostruka. Uglavnom se smatra da je to zaštita privrednog sistema i njegovih segmenata, pre svega jedinstvenog finansijskog sistema, a značajno mesto zauzimaju i shvatanja da se ovim krivičnim delom pruža zaštita imovini, dobru koje je povređeno prethodnim krivičnim delom, kao i krivičnom pravosuđu. Navedenim ciljevima se može dodati i zaštita principa da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom, kao i zaštita pravnog sistema u celini.

Nema sumnje da je inkriminisanje pranja novca neraskidivo povezano sa izvršenjem prethodnog, tzv. predikatnog krivičnog dela iz kojeg je potekla imovina koja se pere. Tek u vezi sa tim prethodnim krivičnim delom, odnosno imovinom koja je iz njega potekla, krivično delo pranja novca dobija svoj smisao i opravdanje. Zato ovo krivično delo istovremeno predstavlja i produženu krivičnopravnu zaštitu dobra zaštićenog prethodnim delom, ali i samostalnu inkriminaciju sa svojim posebnim, a svakako povezanim zaštitnim objektom(ima). Može se, otuda, tvrditi da se neposredni cilj kriminalizacije pranja novca svodi na suzbijanje korišćenja u širem smislu imovine koja potiče, ili za koju se sumnja da proističe iz krivičnog dela. A, najefikasniji način da se taj cilj postigne jeste oduzimanje takve imovine.

Krivično delo pranja novca, u današnjem srpskom krivičnom pravu, obuhvata široku kriminalnu zonu i u najvećoj meri je kompatibilno sa međunarodnim dokumentima koji propisuju obavezu kažnjavanja pranja novca. Čak je i sâma nomotehnika, koja je korišćena prilikom njegovog propisivanja, dobrim delom preuzeta iz odgovarajućih međunarodnih izvora.

Koncepcija krivičnog dela pranja novca iz čl. 231 KZ se zasniva na ideji da učinilac preduzima neku od propisanih radnji izvršenja (ili više tih radnji istovremeno), a da pri tome pozitivno zna da određena imovina potiče iz nekog prethodnog krivičnog dela. Dosledno toj koncepciji, prevladava mišljenje da je ovo delo mo-

guće učiniti samo sa direktnim umišljajem. Zbog toga propisivanje nehatnog oblika ovog krivičnog dela (st. 5), dovodi do određene napetosti u biću celovite inkriminacije pranja novca. U vezi sa tim se otvara i umesno pitanje kriminalnopolitičke opravdanosti nekažnjavanja lica koje bi postupalo sa eventualnim umišljajem u odnosu na kažnjavanje nehatnog učinioca. S obzirom da propisivanje nehatnog oblika krivičnog dela pranja novca nije neophodno iz ugla zakonodavne svrhe inkriminisanja pranja novca, to je *de lege ferenda* korisno razmotriti mogućnost dekriminalizacije nehatnog oblika u našem krivičnom zakonodavstvu. Obrnuto, ukoliko se želi zadržati sadašnji opseg kriminalne zone, onda je potrebno donekle ublažiti koncepciju o učiniocu koji pozitivno zna da imovina potiče od krivičnog dela i omogućiti kažnjavanje za pranje novca i lica koje ima samo verovatno znanje o ovoj okolnosti. Na taj način bi za pranje novca odgovarao i učinilac koji postupa sa eventualnim umišljajem. Smatramo, ipak, da treba zadržati sadašnju zakonsku koncepciju krivičnog dela pranja novca, jer ona ima nesporno i puno kriminalnopolitičko opravdanje i u celosti je usklađena sa međunarodnim obavezama naše zemlje u pogledu propisivanja pranja novca kao krivičnog dela.

LITERATURA

- Delić N. /2006/: Krivično delo pranja novca – međunarodni okviri i pozitivnopravna regulativa, u: *Primena međunarodnog krivičnog prava od strane međunarodnih i domaćih sudova. Tematski međunarodni naučni skup* (S. Nogo, ur.), Beograd, str. 333–350
- Jakulin V. /2015/: Pranje novca u aktima Evropske unije i Saveta Evrope, *Strani pravni život*, № 2, str. 11–22
- Lazarević Lj. /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd
- Lukić N. /2014/: *Suzbijanje organizovanog kriminaliteta. Komparativni pristup*, Beograd
- Lukić N. /2016/: Pranje novca – uporednopravni pristup, u: *Identitetski preobražaj Srbije. Prilozi projektu 2015 – kolektivna monografija* (R. Vasić, M. Polojac, ur.), Beograd, str. 205–225
- Stojanović Z., Perić O. /2009/: *Krivično pravo. Posebni deo*, Beograd, 13. izdanje
- Stojanović Z. /2015/: *Krivično pravo. Opšti deo*, Beograd, 22. izdanje
- Stojanović Z. /2016/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, 5. izdanje
- Vuković I. /2008/: Materijalno dovršenje krivičnog dela, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, № 2, str. 139–160.
- Vuković I. /2013/: *Krivična dela nepravog nečinjenja*, Beograd

UNUTRAŠNJI IZVORI PRAVA

- Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/2001)
- Zakon o sprečavanju pranja novca, *Službeni list SRJ*, br. 53/2001
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/2002 i *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 18/2005

- Zakon o sprečavanju pranja novca, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela – ZOPL, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 19/2009
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika – ZID KZ iz 2009. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009
- Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela – ZOIPKD, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013
- Zakonika o krivičnom postupku – ZKP, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014
- Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma – ZSPNFT, *Službeni glasnik RS*, br. 20/2009, 72/2009, 91/2010 i 139/2014

MEĐUNARODNI IZVORI PRAVA

- Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Strasbourg, 8.XI. 1990
- United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto*, Palermo, 12–15.XII.2000
- Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism*, Warsaw, 16.V.2005

Korišćena sudska praksa

- Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž1 4118/2013 od 30. septembra 2013. godine
- Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž1 1825/2014 od 17. marta 2015. godine

Miroslav Đorđević

Doctoral candidate, University of Belgrade Faculty of Law

MONEY LAUNDERING IN SERBIAN CRIMINAL LAW

SUMMARY

The topic of this work is considering a criminal offence of money laundering in our criminal legislation. The special focus is directed at the legal concept of the criminal offence of money laundering and the consistency of given solutions in the determined concept framework. Certain amount of attention is also paid to the previous form of this criminal offence in our legislation, having in mind that this topic is rarely to be found in professional literature in Serbia. Next, the criminal offence of money laundering is presented in detail as currently prescribed in the article 231 of Serbian Criminal Code,

with taking into consideration various apprehensions and interpretations of its respective segments. Special attention is paid to the issue of concurrence of criminal offences of money laundering and the predicate offence, and it also deals with the issue of sentencing perpetrator out of negligence. Some proposals *de lege ferenda* enhancing the incrimination and more efficient practice are given here.

Key words: money laundering, predicate criminal offence, concurrence of offences, perpetrator out of negligence.

Jovana Banović*

TEORIJSKI I PRAKTIČNI ASPEKTI KRIVIČNOPRAVNOG REGULISANJA OPOJNIH DROGA

Apstrakt: U radu se obrađuju pojedina pitanja u vezi sa krivičnim delima čiji su objekti radnje psihoaktivne kontrolisane supstance. Iznose se načelni stavovi u pogledu opravdanosti krivičnopravne reakcije na ponašanja koja se ispoljavaju kroz određene oblike ovih krivičnih dela. Takođe se izlažu i neke pravnodogmatske dileme iz teorije opšteg dela krivičnog prava koje su u neposrednoj vezi sa predmetom rada, a to su u prvom redu razmatranja o dekriminalizaciji, zabrani ublažavanja kazne, te oduzimanja predmeta u postupku po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja. Konkretizacija teme se vrši kroz analizu odluka državnih organa, naročito u kontekstu određenih spornih pitanja koja utiču na pravnu kvalifikaciju (npr. količina supstance) što ima direktne posledice u krivičnom postupku jer se time otvara niz praktičnih pitanja: da li uopšte postoji krivično delo, u čiju nadležnost spada odlučivanje, u kom rasponu se može odmeriti kazna, da li je obavezna odbrana itd. Zbog toga se ovi aspekti krivičnih dela iz čl. 246. i 246a KZ mogu pojaviti kao *de lege ferenda* pitanje u budućim izmenama srpskog krivičnog zakonodavstva.

Ključne reči: opojne droge, držanje, dekriminalizacija, manja količina, ublažavanje kazne, oduzimanje

UVODNE NAPOMENE

Razlog zainteresovanosti opšte i stručne javnosti za različite aspekte u vezi sa opojnim drogama leži u činjenici da je reč o rasprostranjenoj društvenoj pojavi i svojevrsnom socijalnom fenomenu¹ koji kroz takvu prizmu dobija i potreban krivičnopravni značaj što se ilustruje u stavu da je oko 70% kriminaliteta u razvijenim zemljama u vezi sa narkoticima.²

Neka od glavnih obeležja krivičnog prava su njegov *ultima ratio*, supsidijarni i fragmentarni karakter. To znači da do aktiviranja mehanizma krivičnog pravosuđa dolazi tek onda kada dođe do ozbiljnih povreda ili ugrožavanja pravom zaštićenih

* Autorka je doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, coja_ban@yahoo.com

1 Delić N. /2011/: Krivičnopravni aspekt zloupotrebe opojnih droga – zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa – in: *Kaznena reakcija u Srbiji* (Ignjatović Đ. ed.), Beograd, str. 170.

2 Ignjatović Đ. /2015/: *Kriminologija*, Beograd, str. 139. Reč je o stavu direktora Centra za društvenu odbranu iz Đenove koji datira iz 1985. godine.

dobara kojima se na drugi način ne može pružiti efikasna zaštita.³ Ove karakteristike dolaze do izražaja i u regulisanju krivičnih dela protiv zdravlja ljudi, a posebno u inkriminacijama upotrebe psihoaktivnih supstanci.⁴ Okosnicu rada čine načelna i praktična pitanja vezana za krivična dela: Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. i Neovlašćeno držanje opojnih droga iz člana 246a Krivičnog zakonika Republike Srbije – KZ (*Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).

Iako Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama – ZPKS (*Službeni glasnik RS*, br. 99/10) u čl. 2. koristi zajednički pojam *psihoaktivne kontrolisane supstance* za opojne droge odn. narkotike, psihotropne supstance, proizvode biološkog porekla koji imaju psihoaktivno dejstvo i druge psihoaktivne kontrolisane supstance, naziv ovog rada je opredeljen pojmom „opojnih droga“. Prvo, jer se ova fraza koristi u opštem zakonskom tekstu, a to je Krivični zakonik i drugo, jer su „opojne droge“ termin koji se ustalio u govornom jeziku, te je na taj način poprimio potrebnu dozu „prirodnosti“ pa se kao takav koristi i u pravosudnom žargonu. Ipak, ovde je reč o formalnom razjašnjenju pojmovnog aparata, budući da je izmenama KZ (*Službeni glasnik RS*, br. 121/12) definisan pojam opojnih droga kao supstanci i preparata koji su zakonom i drugim propisom⁵ zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance (čl. 112., st. 15. KZ).⁶ Radi se o dovoljno širokoj normi kojom je zakonodavac skoro „prepričao“ odredbu posebnog zakona i na taj način neposredno ili posredno obuhvatio sve supstance koje se pominju u ZPKS, pri čemu treba imati u vidu blanketni karakter ovih krivičnih dela na koji KZ i upućuje kada određuje pojam opojnih droga navodeći „zakon i drugi propis“. Definicije ova dva zakona nisu „u slovo“ identične (što je razumljivo budući da *lex specialis* konkretizuje *lex generalis*), pa možda pomalo „buni“ to što je naziv koji se koristi u KZ uži i praktično predstavlja samo deo onoga što se po ZPKS smatra psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, ali to u praksi ne stvara nikakve prepreke da se utvrdi svojstvo „opojne droge“.⁷ Ovde valja pomenuti da je, pored pozivanja na odgovarajuću odredbu KZ, neizostavan deo u odlukama državnih organa i sistematsko tuma-

3 Stojanović Z. /2014/: *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd, str. 6–12.

4 Stojanović Z., Delić N. /2014/: *Krivično pravo – posebni deo*, Beograd, str. 203.

5 Reč je o Pravilniku o utvrđivanju spiska psihoaktivnih kontrolisanih supstanci (*Službeni glasnik RS*, br. 111 od 29.12.2015. godine). Utvrđivanje ovog spiska je jedna od obaveza po konvencijama UN (čl. 8. ZPKS). Spisak utvrđuje ministar zdravlja na predlog komisije za psihoaktivne supstance. Pri tom, u definiciji iz KZ upotrebom veznika *i* („zakon *i* drugi propis“) se za svojstvo opojnih droga zahteva da tu karakteristiku imaju na osnovu više zakonskih i podzakonskih akata, kumulativno, što je još jedna manifestacija prihvaćenih međunarodnih obaveza.

6 Stojanović Z. /2013/: Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?, *Crimen*, vol. IV, n°2, str. 126.

7 Ovo nije bio slučaj sa ranije važećim zakonskim tekstovima KZ (pre izmena iz 2012.) i ZPKS (nakon što je Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga prestao da važi) koji su se primenjivali u periodu od 2011. do 2013. godine, po kojima su se opojne droge i psihotropne supstance krivičnopravno tretirale kao različite kategorije. Više o tome –v.: Delibašić V. /2013/: *Suzbijanje zloupotreba opojnih droga sa stanovišta krivičnog prava*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 33–39.

čenje koje podrazumeva navođenje biološkog ili hemijskog svojstva predmetne supstance prema Pravilniku koji važi u vreme izvršenja krivičnog dela.

Neretko dnevno-političke teme i najave izmena krivičnog zakonodavstva pospešuju polemike o „legalizaciji“ marihuane, pre svega. Iako je načelni stav da je opravdana krivičnopravna reakcija na problematiku opojnih droga, nije sasvim nesporno da pojedina od tih pitanja zaista i zahtevaju represiju na nivou krivičnog prava. U tom smislu stoji otvoreno pitanje dekriminalizacije neovlašćenog držanja opojnih droga iz čl. 246a KZ.⁸ Ovoj inkriminaciji se upućuje ozbiljan prigovor da se njome na posredan način kažnjava konzumiranje opojnih droga, budući da nema ni „uživanja za sopstvenu upotrebu“ bez prethodnog, makar kratkotrajnog držanja, čime se ostvaruju obeležja bića ovog krivičnog dela.⁹

Nadalje, novelama KZ iz 2009. godine (*Službeni glasnik RS*, br. 72/09) kojima se pristupilo izrazito represivno, uvedena je sporna varijanta odredbe u delu odmeravanja kazne – *zabrana ublažavanja kazne*. Naime u čl. 57. st. 2. KZ (granice ublažavanja kazne) propisuje se da se ne može ublažiti kazna za osam krivičnih dela među kojima je i krivično delo iz čl. 246. st. 1. i 3. KZ. Radi se o kriminalnopolitički i pravnodogmatski „šakljivom“ rešenju za koje ne postoji teorijski opravdan *ratio* propisivanja, budući da se njime bezrazložno dovodi u pitanje primena nekih opštih instituta krivičnog prava.

Jedno od nerazjašnjenih pitanja koje se dovodi u vezu sa Neovlašćenim držanjem opojnih droga iz čl. 246a KZ je i oduzimanje predmeta krivičnog dela kada je postupak okončan po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, budući da ne postoji izričita zakonska norma koja ga uređuje, već se pribegava ekstenzivnom tumačenju i domišljatosti postupajućih organa.

Razgraničenje krivičnih dela iz čl. 246. i 246a KZ kao i pojedinih oblika unutar samih inkriminacija ima veliki praktični značaj i u određenim situacijama zaista može predstavljati jedno od spornijih pitanja krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama. Podvođenje konkretnog činjeničnog stanja pod jednu ili drugu pravnu kvalifikaciju direktno utiče na nadležnost postupajućeg državnog organa iz čega proizlazi i niz drugih efekata. Iako na prvi pogled, „po slovu zakona“ ne deluje da postoje nedoumice vezane za odnos ova dva krivična dela, nekad je potrebno uložiti veliki napor u cilju utvrđivanja da li i koje krivično delo predstavlja krivičnu stvar koja je predmet postupka.

1. NAČELNA PITANJA

1.1. Dekriminalizacija?

Narkomanija predstavlja negativnu društvenu pojavu u ekspanziji,¹⁰ ali bez obzira na višeslojnost njenog ispoljavanja, ne može se očekivati da mehanizami kri-

8 Stojanović Z.: Da li je..., *op. cit.*, str. 131.

9 Delibašić V.: *Suzbijanje...*, *op. cit.*, str. 278–280.

10 U krivičnopravnom smislu, zloupotreba opojnih droga se javlja u tri oblika: (1) krivična dela u vezi sa držanjem i prodajom; (2) krivična dela koja se vrše u cilju pribavljanja sredstava za nabavku opojne droge; (3) krivična dela koja su posledica „životnog stila“ uživalaca opojnih droga (ud-

vičnopravne zaštite po svaku cenu zadiru u neke osnovne ljudske slobode i prava u nastojanju da se na taj način prevaziđe ovaj problem. Zbog toga inkriminisanje upotrebe opojnih droga mora da bude „izvagano“ kako bi se uspostavila potrebna ravnoteža između zaštite najvrednijih dobara čoveka i slobode ličnosti.¹¹ Uz odgovarajuću meru se izbegava fenomen „neprijateljskog krivičnog prava“ koje represivno „čisti“ sve što nije u skladu sa društvenim ili drugim pravnim normama.¹² Ratifikovanjem pojedinih međunarodnih ugovora, a u prvom redu Konvencije Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama usvojene u Beču 1988. godine, te Jedinstvene konvencije o opojnim drogama iz 1961. i Protokola o izmenama i dopunama iz 1972. godine, naša zemlja je prihvatila međunarodne obaveze na planu suzbijanja zloupotrebe opojnih droga. Između ostalog, to su karakteristične radnje izvršenja koje čine supstantiv za postojanje ovih krivičnih dela i u srpskom KZ: proizvodnja, prodaja, posedovanje, uzgajanje, organizovanje mreže... Po međunarodnim aktima, i samo posedovanje je krivičnopravno relevantno ukoliko se opojna droga drži u nameri vršenja neke od nabrojanih radnji. U vezi sa preuzimanjem međunarodnih obaveza, interesantno je pomenuti Okvirnu odluku EU 2004/757/JHA od 25. oktobra 2004. godine.¹³ Za razliku od nekih zemalja iz regiona,¹⁴ KZ RS nije usklađen sa ovom odlukom. Njome se predviđaju minimalna, zajednička pravila u pogledu bitnih obeležja bića krivičnih dela i kazni iz oblasti trgovine drogama. Razlog za to je bolja međunarodna saradnja u situacijama u kojima se postavlja pitanje „dvostruke kažnjivosti“ dela između države molilje i zamoljene zemlje. Međutim, nedostatak ove odluke je što se njene odredbe primenjuju na opojne droge obuhvaćene konvencijama, ali ne i na nove psihoaktivne supstance. Srpsko zakonodavstvo nije usklađeno ni sa Odlukom Saveta 2005/387 JHA od 10. maja 2005. godine o razmeni informacija, proceni rizika i kontroli novih psihoaktivnih supstanci u cilju uspostavljanja Sistema za rano upozorenje,¹⁵ a koja u smislu vrste opojnih droga ima širi opseg primene od Okvirne odluke, pa se nameće zaključak da ni Okvirna odluka EU 2004/757/ JHA nije u dovoljnoj meri obuhvatna, jer se aktuelno područje njene primene ne odnosi na nove psihoaktivne supstance koje, pak, podležu kontrolnim merama iz Odluke Saveta. Ovo pitanje nije bez značaja imajući u vidu pregovaračku poziciju Republike

ruživanja u cilju vršenja različitih krivičnih dela pod dejstvom). *** National Institute on Drug Abuse /2006/: *Principles of Drug Abuse Treatment for Criminal Justice Populations*, n° 06–5316, S.l. str. 12, https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/txcriminaljustice_0.pdf [30.01.16].

- 11 Osnov pravno-filozofskih argumenata autora koji se zalažu za dekriminalizaciju upotrebe marihuane nalazi se u liberalnim teorijama. Više o tome – v: Yankah N. E. /2011/: *A Paradox in Overcriminalization*, *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 14, n°1, p. 16–23.
- 12 Stojanović Z. /2011/: *Krivično pravo, ljudska prava i globalna kriza* – in: *Zaštita ljudskih prava i sloboda u vreme ekonomske krize* (Nogo S. ed.), Tara – Beograd, str. 24.
- 13 *Proposal for a Directive of The European Parliament and of The Council* – v: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013PC0618> [01.11.16].
- 14 Tako je npr. ZID KZ Crne Gore iz 2010. godine uzeo u obzir Okvirnu odluku EU 2004/757 JHA od 25. oktobra 2004. Vid. Stojanović Z. /2010/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Podgorica, str. 625.
- 15 *Predlog Pregovaračke pozicije Republike Srbije za Međuvladinu konferenciju o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji za poglavlje 24 – „Pravda, sloboda i bezbednost“*, <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2016/07/PG24-Pregovaračka-pozicija.pdf>, str. 29 [01.11.16].

Srbije za pristupanje Evropskoj uniji za poglavlje 24 i obavezu prihvatanja međunarodnih propisa u cilju njihovog uvođenja u domaće pravo.

Krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ RS ima određene kriminalnopolitičke i pravnodogmatske manjkavosti. Naime, za ostvarenje obeležja bića krivičnog dela neophodno je da budu kumulativno ispunjena dva uslova: da se radi o manjoj količini *i* da se ta količina drži za sopstvenu upotrebu. Pri tom, nije dovoljno da se samo navede da okrivljeni supstancu koja je proglašena za opojnu drogu neovlašćeno drži u manjoj količini, već se ta količina mora tačno utvrditi.¹⁶ Osim što je držanje pod ovim uslovima teško dokazati budući da u svakom slučaju treba ceniti konkretne okolnosti, stiče se utisak da se ovako propisanim inkriminacijom posredno kažnjava konzumiranje opojnih droga, čime se osetno zadire u slobodu čovekovog opredeljenja. Ono što ipak razdvaja ovako propisano krivično delo od izričitog kažnjavanja za narkomaniju je „držanje“. Međutim, teško je zamisliti da se droga uopšte može uneti u organizam, a da se pre toga ne drži,¹⁷ pa ovakvo zakonsko premošćavanje nekada stoji „na staklenim nogama“. Zbog toga ima predloga da se držanje opojne droge za *sopstvenu upotrebu* predvidi kao fakultativni osnov za oslobođenje od kazne, a da osnovni oblik bude samo neovlašćeno držanje opojnih droga.¹⁸

U ovom kontekstu zanimljivo je osvrnuti se na teorijski koncept o tzv. *deliktima posedovanja*. Krivično pravo poznaje dve vrste radnji: činjenje i nečinjenje (propuštanje). Zbog toga je posedovanje, kada se odredi kao stanje ili uslov, neodređen institut koji se odsečno ne može svrstati ni u jedan, ni u drugi tip radnji. Jedno od tipičnih krivičnih dela iz ove grupe je upravo držanje opojnih droga (a pored toga i nedozvoljeno držanje oružja, dečije pornografije i doping sredstava). Da posedovanje nije aktivna radnja argumentuje se time da se u stvari radi o *imovinskom odnosu* koji ne može biti krivičnopravno relevantan bez obzira na to što držanje supstanci (opojnih droga) predstavlja apstraktnu opasnost, jer je takva posledica znatno udaljena. Sa druge strane, posedovanje može predstavljati radnju izvršenja krivičnog dela i kada se shvati kao pasivna radnja ako se razmatra u smislu kršenja zabrane držanja predmetne supstance, pa se obeležja bića krivičnog dela ostvaruju kroz radnju propuštanja da se postupi po utvrđenim pravilima (primer za to je čl. 15. KZ – izvršenje krivičnih dela nečinjenjem).¹⁹ Ipak, nameće se zaključak da delikti posedovanja nisu u tolikoj meri sporni i da ne predstavljaju ništa drugo do aktivnu radnju shvaćenu kao „socijalno adekvatno ispoljavanje ličnosti“²⁰, a ovako definisan pojam radnje izvršenja je u skladu sa savremenim teorijama krivičnopravne nauke, pri čemu treba istaći da se ovaj koncept još preciznije oblikuje kao „društveno relevantno ostvarivanje vo-

16 *Bilten Višeg suda u Beogradu – BVSBG /2014/,* n° 84, Beograd, str. 16–17: Rešenje Višeg suda u Beograd Kž1 br. 20/14 od 21. februara 2014. i presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu K. br. 2910/13 od 21. oktobra 2013. godine.

17 Delibašić V.: *Suzbijanje...*, *op. cit.* str. 279.

18 *Ibid.* str. 338 Na ovaj način bi se „ozakonili“ delikti posedovanja u svom čistom obliku. Mada bi se moglo zastupati stanovište po kom bi se, kao u Hrvatskoj, držanje opojne droge za sopstvenu upotrebu propisalo kao prekršaj, malo je verovatno da će doći do toga u bližem periodu.

19 Roxin C. /2008/: *Besitzdelikte – in: Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja II deo* (Ignjatović Đ. ed.), Beograd, str. 11–12.

20 *Ibid.* str. 13.

lje“ što je za krivično pravo „zahvalnija“ konstrukcija s obzirom na to da je kategorija „ostvarivanja volje“ relevantnija od pojma „ispoljavanja ličnosti“. ²¹

Osim toga što se primećuje da se pravnodogmatske nesavršenosti važećeg rešenja donekle mogu prevazići upotrebom odgovarajućih teorijskih i zakonskih instrumenata, ²² ni načelni stavovi u vezi sa legalizacijom opojnih droga ne idu toliko ubedljivo u prilog dekriminalizaciji. Pri tom, nije sasvim verodostojan argument po kom bi se stavljanjem ovog problema pod okrilje zakonske afirmacije smanjio organizovani kriminal. ²³ Treba podvući da se legalizacija tretira isključivo u kontekstu ozakonjenja držanja, upotrebe, pa i stavljanja u promet marihuane, a ne i drugih psihoaktivnih supstanci. ²⁴ Razmatranjem razloga za i protiv, primećuje se da ni većina država članica EU, a ni Evropska unija kao kolektivitet nisu u većoj meri okrenuti ka legalizaciji. Štaviše, veće evropske zemlje ²⁵ poput Holandije, Belgije, Francuske i Engleske nisu zastupnici potpune dekriminalizacije krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama. Kako se ističe, jedina oblast u kojoj je moguća „vankrivična“ reakcija je držanje za sopstvenu upotrebu, što je slučaj sa navedenim državama. ²⁶ Mere kojima se izbegava dekriminalizacija, ali se upotreba marihuane stavlja pod kakav-takav režim kontrole su usmerene na preventivno delovanje: pravovremeno otkrivanje i reagovanje, smanjenje ponude koja bi dovela do smanjenja tražnje budući da bi dolaženje do droge bio veći „podvig“ nego kada su ove supstance lako dostupne, potom saradnja pravosudnih i zakonodavnih organa kako bi se na pravi način oslušnule potrebe prakse itd. ²⁷

21 Stojanović Z.: *Krivično...*, *op. cit.* str. 103

22 O ideji „interferencije“ teorije, zakonodavstva i prakse govori se u smislu prevazilaženja problema hipertrofije inkriminacija. –v: Yankah N. E.: *A Paradox...* *op. cit.* p. 24.

23 Jaros D. M. /2012/: *Perfecting Criminal Markets*, *Columbia Law Review*, vol. 112, n°8, p. 1949.

24 Fijnaut C. /2014/: *Legalisation of Cannabis in Some American States A Challenge for the European Union and its Member States?*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 22, n°3, p. 214. Debate u kojima se kao centralno pitanje javlja regulisanje upotrebe opojnih droga nisu više toliko nove. Tako su se već 1986. godine u sklopu Evropskog parlamenta pokrenule rasprave u vezi sa pozicijom kanabisa među opojnim drogama. Nekoliko godina kasnije, javila su se stanovišta koja su u manjoj ili većoj meri do danas neizmenjena. Po njima je akcenat na „kontrolnim merama“ koje su uglavnom vanpravnog karaktera, ali koliko god se instistiralo na tome, opet ostaje bitan deo u domenu krivičnog prava.

25 U Nemačkoj se tokom 2014. godine pojavila peticija koja proklamuje legalizaciju kanabisa, a koju su potpisala 122 profesora krivičnog prava. Njome se predlaže suštinsko ozakonjenje marihuane, uz eventualno ograničenje dozvoljene količine ili uslova registracije upotrebe ove droge. „Teške droge“ poput heroina bi bile pod nešto strožim režimom. Jedan od ključnih razloga koji se ističe je stav da se konzumiranje droga smatra klasičnim „deliktom bez žrtve“ jer je lična stvar svakog pojedinca da li će unositi drogu, alkohol, cigarete, genetski modifikovanu hranu ili nešto drugo, pa zbog toga i nema oštećenog u krivičnoprocesnom smislu. –v: <http://www.dw.com/en/law-professors-demand-cannabis-legalization/a-17559144> [30.01.16]. Mada ne treba *a priori* i bespogovorno prihvatati iznesene stavove, ipak treba uzeti u obzir činjenicu da je reč o brojnoj grupi stručnjaka iz zemlje koja važi za reprezentativan uporednopravni model. U tom svetlu ne bi bilo loše u domenu primene za nijansu liberalnije gledati na čl. 246a KZ, naročito zbog toga što je pitanje legalizacije opojnih droga u srpskom pravu u narednom periodu malo verovatno.

26 Fijnaut C.: *Legalisation...* *op. cit.*, p. 209; Luna E. /2012/: *Prosecutorial Decriminalization*, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 102, n°3, p. 808–810.

27 Za Republiku Srbiju je u smislu mera za sprečavanje zloupotrebe opojnih droga važna Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014–2021. godine (*Sl. glasnik*, br. 1/15 od 06.01.2015.

Van evropskog kontinenta, konkretniji koraci u legalizaciji marihuane²⁸ čiji se efekti već sada mogu sagledati su načinjeni u Koloradu. Ustanovljen je dobar regulatorni sistem koji stavlja pod rigoroznu kontrolu industriju proizvodnje opojnih droga. Glavna prednost ozakonjenja su tzv. „*pot taxes*“ kojima se puni budžet zemlje. Ipak, u realizaciji ovog poduhvata, javljaju se i „kontra-mere“ crnog tržišta. Uprkos legalizaciji na zvaničnom tržištu, dolazi do formiranja paralelnog, ilegalnog tržišta na kom se marihuana može nabaviti upola cene što automatski remeti inače idejno dobro koncipirane mere kojima se potencijalno suzbija kriminal i pospešuje rast budžetskih sredstava.²⁹ Sve ovo ukazuje da legalizacija, iako na prvi pogled može delovati „blagotvorno“ ima i svoje „nuspojave“. Tako, umesto da se procenat vršenja delatnosti vezanih za organizovani kriminalitet smanji, budući da se jedan fenomen stavlja pod poseban režim kontrole, deluje kao da se upravo na ovaj način podstiče „kreativnost“ kriminalnih grupa koje iznalaze različite puteve da ponovo uspostave svoje aktivnosti.³⁰ U svakom slučaju je neophodno pratiti reakciju konkretnog društva na određenu socijalnu pojavu (npr. legalizaciju marihuane), pronaći odgovarajući „etalon“ i primenom nekog vida komparativnog metoda formulisati sopstvenu strategiju.

Za našu zemlju koja faktički jeste deo evropske zajednice je interesantno pomenuti paralelu između Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije. Mada ne bi bilo loše primeniti slične mahanizme reakcije³¹ s obzirom na to da se radi o dve, formalno približno jednako uređene strukture, teškoća za zemlje EU je što, za razliku od SAD, ne postoji viši nivo sudske i tužilačke organizacije poput onog federalnog. U svakom slučaju, legalizaciju pojedinih opojnih droga ne treba isključiti u nešto daljoj budućnosti (što ide u korak sa razvojem nauke i tehnike), ali u ovom

godine). Akcenat akcionog plana je na obezbeđivanju budžetskih sredstava za edukativne i medicinske sadržaje u cilju prevazilaženja problema sa narkoticima. Značajno je pomenuti i zaključak strategije po kom je zbog usmerenosti grupa koje sa bave krijumčarenjem heroína za zapadnoevropsko tržište na „Šengenske granice“, zbog pojačanih kontrola smanjen broj ilegalnih trgovaca na granicama Srbije sa Bugarskom i Rumunijom, nakon što su ove dve zemlje pristupile Evropskoj uniji.

- 28 Prva zemlja koja je krenula u potpunu legalizaciju prometa kanabisa i njegovih derivata je Urugvaj. Celokupno „raspolaganje“ drogama bi bilo u nadležnosti Vlade koja propisuje mere za proizvodnju, prodaju, uvoz, izvoz, uzgajanje, skladištenje... marihuane. Po predlogu urugvajskog predsednika iz 2012. godine, neke od mogućnosti su: da se odraslim osobama dozvoli nabavljanje i držanje do 40 grama farmaceutski kontrolisane marihuane mesečno, kućno uzgajanje do šest stabljika kanabisa u svojstvu licenciranog proizvođača..., što bi bilo podvrgnuto tzv. striktnom postupku registracije. Opšti zaključak iz 2014. godine je bio da implementacija ustanovljenih pravila ipak nije išla kako se očekivalo. <http://www.dw.com/en/uruguay-becomes-first-in-the-world-to-fully-legalize-marijuana-trade/a-17286766> [30.01.16].
- 29 Fijnaut C.: *Legalisation...* op. cit., p. 210–211
- 30 U tom smislu je zanimljiv stav koji su izneli zvaničnici Kalifornije u fazi sopstvenih razmatranja o legalizaciji marihuane. Tako „ne treba žuriti sa legalizacijom, pa čak ni sa onom za sopstvenu upotrebu, već treba sačekati da se vide efekti koje će legalizacija izazvati u Koloradu“. *Ibid.* p. 215.
- 31 Primera radi, u Filadelfiji je kažnjavanje za držanje do 30 grama marihuane za sopstvenu upotrebu umesto kazne zatvora i novčane kazne od 500\$ donošenjem tzv. *Small Amount Marijuana* akta data mogućnost tužiocu da odredi tri sata prisustva nastavi o opojnim drogama koju učinilac plaća 200\$, pri čemu izostaje bilo kakav upis u kaznenu evidenciju. Ovako su troškovi postupka postali znatno manji. –v: Luna E.: *Prosecutorial...*, op. cit., p. 802.

trenutku ne postoje uslovi da se ovaj postupak i sprovede. Najgore što bi moglo da se desi je stihijski pristup i ozakonjenje upotrebe marihuane po svaku cenu, uz navođenje pre svega zdravstvenih razloga i slobode ličnosti kao (prilično relativnih) argumenata za to. U nastojanju da se „upodobi“ američki pristup ovoj problematici evropskom, neophodno je istaći da ovo pitanje ne može rešavati svaka zemlja ponosob, selektivno, već je potrebno postići načelni konsenzus na nivou čitave Evropske unije, pa polazeći od zajedničke odluke, „sa vrha“ konkretizovati akciju svake države-članice. Ovaj predlog može biti opravdan budući da se tretman opojnih droga ne svodi samo na jednu zemlju, jer je ovo delatnost koja gotovo ne poznaje granice, pa je međunarodna saradnja ne samo obavezna, već poželjna i neophodna. Međutim, istina je da ova ideja deluje utopistički ako se imaju u vidu različita politička, ekonomska, kulturološka, antropološka pozadina inače suverenih država. Naime, ovde se ne radi o čvrstom i postojanom savezu, pa shodno tome, za početak nije zahvalno davati ni konačan sud o državama koje će na duži rok biti članice. Takođe, i da se taj sastav nedvosmisleno utvrdi, pretpostavlja se da neće ni sve zemlje biti jednako ekonomski jake da mogu da sprovedu sve mere i obaveze koje im se nameću. Treba dodati i da je drugačiji tretman krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama u kontinentalnom i anglosaksonskom sistemu budući da, iako na prvi pogled deluje da, uslovno rečeno, sporna krivična dela poput npr. držanja opojnih droga za sopstvene potrebe pospešuju preterano inkriminisanje, evropsko pravo, za razliku od anglosaksonskog karakteriše postojanje opšteg i posebnog dela zakonika kojim se, shodno načelu zakonitosti, ipak ograničava problem „hiperinkriminacija“.³²

Neovlašćeno držanje opojnih droga je krivično delo koje unosi blagu zabunu u sistem propisivanja krivičnih dela koja za svoj objekt imaju psihoaktivne supstance. Ostavljajući sada po strani vanpravne argumente *pro et contra*, ne bi se moglo reći da u ovom trenutku postoje dovoljno ubedljivi pravni razlozi (a možda ni volja) koji bi uticali da se izvrši dekriminalizacija ovog ponašanja,³³ bez obzira što je njime otvorena mogućnost zloupotrebe (prvenstveno se misli na gotovo bezizuzetnu odbranu okrivljenih koji se gone za krivično delo iz čl. 246. KZ da je „pronađena droga za sopstvenu upotrebu, a ne za prodaju“). Na kraju krajeva, savršenstvo je teško, pa i nemoguće dostići, te je nekada potrebno pribeći „moždanoj gimnastici“ i povezati apstrakciju teorije i kreativnost prakse za kompenzaciju pravnodogmatskih nedoslednosti u svakom konkretnom slučaju. Tako je u stvari krivično delo iz čl. 246a KZ i ušlo u naše pravo – jer je ostajao „prazan hod“ u slučaju da se ne može dokazati namera prodaje za inače teže krivično delo iz čl. 246. KZ, a kada očigledno nije bilo opravdano osloboditi učinioca od krivičnog dela jer je svojim radnjama ugrozio zaštitni objekt – zdravlje ljudi.³⁴ Propisivanjem tipičnih radnji saučesništva u užem smislu kao radnji izvršenja samostalnog krivičnog dela Omogućavanje uživanja opojnih droga iz čl. 247. KZ se uzima u obzir načelna nekažnjivost uživanja

32 Molina F. /2011/: A Comparison Between Continental European and Anglo-American Approaches to Overcriminalization and Some Remarks on How to Deal With it, *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 14, n°1, p. 128.

33 Delić N. /2013/: Zloupotreba opojnih droga u svetlu reforme krivičnog zakonodavstva –in: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor – Beograd, str. 351.

34 Delibašić V.: *Suzbijanje...*, op. cit., str. 268.

opojnih droga u našem pravu, tako što radnje podstrekavanja i pomaganja zbog prihvaćene teorije limitirane akcesornosti ne bi bile kažnjive po opštim pravilima.³⁵ Treba imati u vidu da u praksi, načelno postoje koliko-toliko razrađeni mehanizmi za utvrđivanje da ostvarena obeležja bića krivičnog dela ukazuju na držanje za sopstvenu upotrebu ili držanje radi stavljanja u promet na različite načine. U prvom slučaju srpsko krivično pravo uživaocima daje neke „pogodnosti“ poput mogućnosti za oslobođenje učinioca od kazne (što postoji i kod krivičnog dela iz čl. 246. KZ), ili, pak, primenu instituta delo malog značaja koje bi kompromisno ponajviše uzelo u obzir činjenice da, sa jedne strane, naša zemlja nije spremna da „legalizuje“ držanje opojnih droga za sopstvenu upotrebu u narednom periodu. Sa druge strane, korišćenje čl. 18. KZ znači izbegavanje krivičnopravne reakcije na puko konzumiranje opojnih droga i ostvarenje krivičnog dela u blažem, bagatelnijem obliku, što podrazumeva i izostanak bilo kakvog socijalno-etičkog prekora budući da je pravno dejstvo dela malog značaja u isključenju postojanja krivičnog dela, čime bi se donekle uvažili načelni prigovori ovoj inkriminaciji.³⁶

1.2. (Apsolutna) zabrana ublažavanja kazne

Jedno od spornih zakonskih rešenja uvedeno izmenama i dopunama KZ iz 2009. godine predstavlja i čl. 57. st. 2. i 3. KZ kojim se onemogućava ublažavanje kazne za pojedina krivična dela. Razlog za to je bilo često ublažavanje kazne kom su sudovi pribegavali. Međutim, učestalo korišćenje ovog instituta je bilo odraz potrebe da se ionako stroge kazne usklade sa stvarnom društvenom opasnošću konkretnih inkriminacija. Reč je o neuobičajenoj „tvorevini“ koja logikom podseća na

35 Stojanović Z. /2012/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, str. 719.

36 Tako, ako su u konkretnom slučaju ispunjeni svi drugi uslovi za primenu dela malog značaja (nizak stepen krivice učinioca, štetne posledice odsutne ili neznatne, opšta svrha krivičnih sankcija ne zahteva izricanje krivične sankcije; propisana je kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna), treba uzeti u obzir čl. 18. KZ, naročito što se i krivično delo iz čl. 246a KZ, posebno kada je nedvosmisleno utvrđeno da je izvršeno za „sopstvenu upotrebu“, razmatra u kontekstu dekriminalizacije, pa se opravdano postavlja pitanje da li bi se kažnjavanjem takvog učinioca ostvarila svrha krivičnih sankcija. Kao rukovodna smernica može poslužiti i Uputstvo Republičkog javnog tužilaštva A. br. 478/10 od 24. februara 2011. po kom u slučaju krivičnog dela Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ, treba ispitati uslove iz čl. 283. ZKP (odlaganje krivičnog gonjenja) ukoliko se radi o držanju opojne droge „marihuana“ u količini do pet grama. Što se, pak, tiče količine opojne droge u vezi sa primenom dela malog značaja, količina do pet grama ne treba da bude ograničenje kog se „slepo treba držati“ budući da, za razliku od oportuniteta krivičnog gonjenja koje dolazi u obzir samo u toku predistražnog postupka i koje je isključivo tužilački mehanizam, čl. 18. KZ ima znatno širi obim primene i vezuje se prevashodno za sudsko odlučivanje što pretpostavlja znatno kompletniju činjeničnu podlogu za odlučivanje od one kojom „raspolaze“ tužilaštvo u primeni čl. 283. ZKP (mada zakon ne isključuje primenu čl. 18. KZ u nekoj ranijoj fazi postupka i to onda kada, uz ispunjenost svih drugih uslova, ima mesta obrazloženju „jer delo nije krivično delo“, što je npr. slučaj kod odbacivanje krivične prijave). –v. Delibašić V. /2014/: Pojedina sporna pitanja u vezi sa opojnim drogama u Krivičnom zakoniku, *Crimen*, vol. V, n°1, str. 84 .

Postoje i mišljenja da bez obzira na formalnopravne mogućnosti primene čl. 18. KZ na krivično delo iz čl. 246a KZ to ne bi bilo opravdano, jer upravo značaj objekta koji se štiti ovom inkriminacijom obespredmećuje institut dela malog značaja u kontekstu ovog krivičnog dela. –v. Delić N.: *Krivičnopravni...*, *op. cit.*, str. 189.

institut „*three strikes and you're out*“ iz američkog prava (što znači da se repetenti, nakon učinjena dva slična krivična dela, treći put kažnjavaju najstrožom kaznom³⁷), a evropsko pravo je ne poznaje.³⁸

Među osam krivičnih dela koja su pod „režimom zabrane“ nalazi se i krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. st. 1. (osnovni oblik) i st. 3. KZ (ako je delo izvršeno od strane grupe ili je učinilac organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika). Već unutar ove inkriminacije se primećuje paradoks da je, jezički tumačeći, društveno opasnije kada se ovo delo vrši od strane grupe, nego ukoliko to čini organizovana kriminalna grupa (stav 4), jer u slučaju da je ostvaren najteži oblik – da je izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, ostaje mogućnost ublažavanja kazne za ovo krivično delo.³⁹

Krivična dela u pogledu kojih je zabranjeno ublažavanje kazne su veoma raznovrsna.⁴⁰ Skoro da se stiče utisak da ih je zakonodavac birao metodom „popularnosti u medijima“⁴¹, jer ne postoji nit koja bi ukazivala na određenu pravilnost u izdavanju ovih krivičnih dela. Osim što je nejasan kriterijum po kom su ova krivična dela odabrana, dubiozan je i sâm koncept zabrane ublažavanja kazne jer se njime derogiraju opšti instituti krivičnog prava.⁴² Može se reći da se na ovaj način „dira“ u opšte institute krivičnog prava na tri nivoa. Prvo, što je nesporno, ublažavanje kazne kao takvo je svojevrsni izuzetak od pravila da se kazna odmerava u propisanom rasponu između posebnog minimuma i posebnog maksimuma. Prema tome, ublažavanjem

37 Davies M., Croall H., Tyrer J. /2005/: *Criminal Justice – An Introduction to the Criminal Justice System in England and Wales*, London, p. 298.

38 Molina F.: A Comparison... *op. cit.*, p. 127.

39 Šta je bio razlog ovakvog postupanja zakonodavca, teško je reći. Da je u pitanju omaška, bila bi ispravljena izmenama koje su usledile nakon 2009. godine. Do toga nije došlo ni u najnovijem Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (<http://mpravde.gov.rs/vest/8717/nacrt-zakona-o-izmenama-i-dopunama-krivicnog-zakonika.php> [27.01.16]). U neformalnim raspravama se kao mogući motiv i opravdanje iznosi stav da je ovaj potez zakonodavca odraz potrebe za „hvatanje u koštac“ sa organizovanim kriminalom na način koji podseća na logiku različitih sporazuma sa okrivljenima. Naime, ukoliko se članovima organizovane kriminalne grupe ostavi mogućnost ublažavanja kazne, oni će biti spremniji da sarađuju u postupku prema ostalim članovima. Radilo bi se o svojevrsnom „dilu“ koji bi pomogao organima gonjenja „u lovu na krupne ribe“. Međutim, ovaj argument otpada ako se ima u vidu da mogućnost oslobođenja od kazne nesmetano figurira u čl. 246. st. 5. KZ i mimo zabrane ublažavanja ukoliko učinilac otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Takođe, da je zakonodavac bio nedosledan vidi se na primeru krivičnog dela Nedoizvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi kod kog postoji zabrana ublažavanja kazne i kada je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe.

40 To su sledeća krivična dela: Otmica (čl. 134. st. 2. i 3), Silovanje (čl. 178), Obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179), Obljuba sa detetom (čl. 180), Iznuda (čl. 214. st. 2. i 3), Neovlašćeno držanje i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246. st. 1. i 3), Nedoizvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (čl. 350. st. 3. i 4) i Trgovina ljudima (čl. 388).

41 Naglašava se uticaj „punitivne javnosti“ koja prilično oštro i impulsivno reaguje na pojedine „zvučne“ slučajeve, pa zakonodavac podleže takvom, najčešće neosnovanom, pritisku pooštrenjem kaznenih odredaba, što nije opravdano. –v: Ristivojević B. /2013/: „Punitivni populizam“ srpskog zakonodavca kritička analiza tzv. Marijinog zakona – in: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor – Beograd, str. 321.

42 Delić N. /2010/: Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, *Crimen*, vol. I, n°2, str. 238.

kazne sud *može* učiniocu krivičnog dela izreći blažu kaznu po meri ili vrsti. Drugo, što je sporno, u čl. 57. st. 2. i 3. KZ se isključuje mogućnost data u st. 1. istog člana, pa je propisano da se za pojedina krivična dela kazna ne može ublažiti. Tautološki govoreći, reč je o izuzetku izuzetka. Treće, što predstavlja načelni prigovor s obzirom na to da vređa opšte ustanove krivičnog prava, apsolutnom zabranom ublažavanja kazne se isključuju pravna dejstva pokušaja, pomaganja, bitno smanjene računljivosti itd. Treba napomenuti da sudovi ovu zabranu tumače usko i primenjuju je samo na sudsko ublažavanje kazne. Na taj način „spasavaju“ osnovne ustanove krivičnog prava, jer onemogućavaju delovanje ove zabrane na zakonsko ublažavanje koje postoji u pogledu osnova koji su propisani u opštem delu Krivičnog zakonika.⁴³ Nakon svih ovih faza, na primeru krivičnog dela iz čl. 246. KZ, u stavu 5. se eliminišu sva napred navedena pravila i izuzeci od njih, pa se ipak učiniocu koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu pruža mogućnost oslobođenja od kazne.

I kriminalnopolitički, i pravnodogmatski ovo je sporna odredba koju treba brižljivo razmotriti u nekim skorijim izmenama, budući da u Evropi nema zakonodavstava koja na ovaj ili sličan način ograničavaju pravila o odmeravanju kazne i što je još opasnije, neke od fundamentalnih instituta krivičnog prava. Osim toga, po prirodi sličan institut o „tri greške“ kritikuju i anglosaksonski teoretičari, jer se njegovom primenom ne ostvaruju efekti specijalne i generalne prevencije.⁴⁴

Pomenućemo i da važeći član 246a KZ sadrži dve mogućnosti za oslobođenje od kazne. Prva je propisana kao alternativa kazni zatvora ili novčanoj kazni, pa tako imamo jednu posve neobičnu redakciju člana zakona koja glasi: „... kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine, a *može se i osloboditi od kazne*“ (kurziv: J. B.), što deluje kao da je oslobođenje od kazne neki naročit, poseban osnov⁴⁵ ili čak posebna „sankcija“ (što je svakako *contradictio in adjecto*). Druga mogućnost oslobođenja od kazne je „redovna“ i postoji ukoliko učinilac otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Ostavljajući pravnu dogmatiku po strani, zakonodavac kao da je hteo da uvaži neke zahteve u pogledu „legalizacije“ opojnih droga, ali je strahovao da bi potpuno brisanje ove inkriminacije bilo suviše radikalna reakcija, pa je osmislio originalno, dvostruko rešenje po kom sud može da bira kako će osloboditi učinioca. Ipak, uprkos tome što se u čl. 246a st. 1. i st. 2. KZ daje šansa „popravnog oslobođenja“, sud ove odredbe može, a i ne mora da primeni. Inače, u praksi se fakultativni osnov za oslobođenje od kazne za krivična dela iz čl. 246. i 246a KZ retko primenjuje i ne samo da je neophodno da učinilac precizno identifikuje lice od kog nabavlja opojnu drogu,⁴⁶ već je potrebno da dođe i do pokretanja krivičnog postupka protiv tog lica. Čak ni ovo ne garantuje da će okrivljeni koji je otkrio „svog nabavljača“ biti

43 Stojanović Z.: Da li..., *op. cit.*, str. 124–125.

44 Ashworth A. /2005/: *Sentencing and Criminal Justice*, Cambridge, p. 207 .

45 Više o tome –v: Delić N.: Krivičnopravni..., *op. cit.*, str. 186.

46 „... potrebno je da podaci koje je okrivljeni dao o licu od kog je nabavio opojnu drogu dovedu do otkrivanja tog lica kao učinioca krivičnog dela od strane organa krivičnog postupka.“

*Bilten sudske prakse Višeg suda u Nišu-BSPVSN /2015/, n° 33, str. 104: Presuda Apelacionog suda u Nišu Kž1 br. 1335/14 od 30.03.2015. godine; „Ne može se smatrati da je okrivljeni otkrio lice kada navede samo nadimak lica od koga je navio opojnu drogu bez ikakvog drugog bližeg podatka o tom licu.“ BVSBBG, *op. cit.* str. 15–16: Presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž1 br. 388/12*

oslobođen od kazne, jer sudovi tada pre pribegavaju neograničenom ublažavanju kazne nego potpunom oslobođenju.

1.3. Oduzimanje predmeta

Postupak za izricanje mere bezbednosti oduzimanja predmeta na osnovu članova 535. i 536. ZKP uglavnom ne izaziva preterane nedoumice u postupanju sudova. Primena ovih odredaba oslanja se na čl. 87. KZ koji materijalno pravno reguliše meru bezbednosti oduzimanje predmeta i određuje vrstu predmeta koji je po krivičnom zakonu neophodno oduzeti i to: predmeta koji je bio namenjen ili upotrebljen za izvršenje krivičnog dela ili je nastao izvršenjem krivičnog dela, kad postoji opasnost da će se određeni predmet ponovo upotrebiti za izvršenje krivičnog dela, ili kad je radi zaštite opšte bezbednosti ili iz moralnih razloga oduzimanje predmeta neophodno. Nadalje, KZ propisuje i mogućnost obaveznog oduzimanja, kao i uništavanja predmeta kada zakon to propisuje, a to je, imajući u vidu odredbe procesnog zakona, moguće i kada se *krivični postupak ne završi presudom kojom se optuženi oglašava krivim ili rešenjem o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja*, radi zaštite interesa opšte bezbednosti ili razloga morala (čl. 535. ZKP). Upravo su krivična dela koja za predmet izvršenja imaju opojne droge karakteristična za izricanje mere bezbednosti oduzimanja predmeta. U praktičnom postupanju sudova, ovi predmeti se po okončanju postupka oduzimaju od lica koja su potpisala potvrdu o privremenom oduzimanju predmeta, bez obzira kojom odlukom je okončan krivični postupak (osuđujuća⁴⁷ ili oslobađajuća⁴⁸ presuda itd.).

Primena odredaba materijalnog i procesnog zakona u pogledu oduzimanja predmeta nije sporna u praksi. Međutim, uvođenjem instituta oportuniteta krivičnog gonjenja na način koji ga stavlja u isključivu nadležnost javnih tužilaštava, donekle se komplikuju ova rešenja, a potrebe prakse itekako zahtevaju njihovu pravilnu primenu. Ključno pitanje je „ko može oduzeti opojnu drogu (ili druge predmete) kada se postupak okonča već u predistražnoj fazi i to primenom čl. 283. KZ – odlaganjem krivičnog gonjenja?“ Ovo je situacija u kojoj sud nema nikakvu ulogu, a članom 535. st. 2. ZKP je izričito propisano da rešenje o oduzimanju predmeta donosi *sud* koji je nadležan za suđenje u prvom stepenu. Intencija zakonodavca je bila da omogućiti prvostepenom sudu da oduzme predmete kojima se vređa javni interes (opšta bezbednost i moral) čak i onda kada određeno lice ne bude oglašeno krivim (npr. zbog zastarelosti, odustanka od optužbe; nije dokazano da je okrivljeni učinio krivično delo itd.). Međutim, iako je u tom smislu ovo široka norma, ostaje pravna praznina u njenoj primeni tokom predistražnog postupka i to onda kada dođe do odbacivanja krivične prijave bilo iz razloga celishodnosti, bilo usled ispunjenja određenih obaveza u sklopu „uslovljenog“ oportuniteta.⁴⁹ Prilikom odu-

od 09. februara 2011. i presuda Višeg suda u Beogradu K. Br. 384/11 od 09. septembra 2011. godine.

47 Presuda Drugog osnovnog suda u Beogradu SPK br. 326/15 od 30.11.2015. godine.

48 Presuda Drugog osnovnog suda u Beogradu K-315/13 od 10.9.2013. i presuda Višeg suda u Beogradu Kž1-92/14 od 19.3.2014. godine.

49 Više o tome: Škulić M. /2014/: *Krivično procesno pravo*, str. 302–304.

zimanja predmeta u ovom slučaju, moguća su dva rešenja. Jedno je da se postojeća odredba tumači tako da sud pred kojim *bi* se vodio prvostepeni postupak, po prethodnom obaveštenju tužilaštva o primeni oportuniteta i odbacaju krivične prijave, donese rešenje o oduzimanju predmeta. Na ovaj način bi načelo oportuniteta zašlo u sudski domen, što bi sa dogmatskog stanovišta ovog instituta bilo neodrživo, ali bi sa druge strane, kada je u pitanju oduzimanje predmeta, ovakvo postupanje bilo potpuno zakonito. Drugo rešenje se odnosi na ovlašćenje javnog tužioca da sam donese rešenje o oduzimanju predmeta nakon što odbaci krivičnu prijavu primenom čl. 283. KZ. U ovom slučaju bi odlaganje krivičnog gonjenja u potpunosti ostalo u nadležnosti tužilaštva, ali bi to značilo i donošenje odluke o oduzimanju predmeta protivno zakonskoj normi.

Imajući u vidu da ovaj problem može da stvori ozbiljne probleme u praksi, Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu je u skladu sa Uputstvom Republičkog javnog tužilaštva A br. 478/10 od 24.02.2011. godine o mogućnosti primene čl. 236. (*prim. aut.* sada je to čl. 283. ZKP) Zakonika o krivičnom postupku za krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ, donelo Obaveštenje A br. 22/2011 od 14.6.2011. godine, u kom se, u tački 2. navodi: „Potrebno je da kod primene instituta odlaganja krivičnog gonjenja za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a stav 1. KZ, koji se isključivo odnosi na opojnu drogu marihuanu do pet grama, shodno Obaveznom uputstvu RJT, nakon donošenja rešenja o odbacivanju krivične prijave, doneti i rešenje o oduzimanju predmeta izvršenja krivičnog dela shodno članu 512. ZKP (*prim. aut.* sada je to čl. 535. ZKP), sa poukom o pravu na žalbu veću iz člana 24. stav 6. ZKP, a potom navedeno rešenje dostaviti okrivljenom i Ministarstvu unutrašnjih poslova. Takođe, u svim drugim slučajevima gde se donosi rešenje o odbacivanju krivične prijave, a nakon primene oportuniteta, a predmeti su privremeno oduzeti, potrebno je doneti navedeno rešenje (npr. kod krivičnog dela Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava iz čl. 199. KZ)“. Ovakvo rešenje nije u skladu sa zakonskom odredbom iz čl. 535. ZKSTR. Sud, međutim, nije potpuno isključen od kontrole ovako donetog akta zbog postojanja prava na žalbu odgovarajućoj sudskoj instanci, pa se na ovaj način, mada nategnuto, donekle prevazilazi manjkavost normi procesnog zakona, kako u pogledu oportuniteta krivičnog gonjenja (jer se radi o imanentno tužilačkom institutu), tako i u pogledu samih odredaba o oduzimanju predmeta (jer se odnose na *krivični postupak*, a u čl. 7. ZKP se jasno određuje početak *krivičnog postupka*, što ne obuhvata predistražnu fazu, dok se čl. 5. ZKP odnosi na početak i preduzimanje *krivičnog gonjenja*, pri čemu se u čl. 2. st. 1. tač. 14. ZKP određuje šta podrazumeva „postupak“, a s obzirom na to da je načelo oportuniteta primenjivo u predistražnoj fazi, to bitno utiče na zakonsku (ne)opravdanost primene čl. 535. ZKP prilikom postupanja po čl. 283. ZKP). Ipak, postupanje po ovom Obaveštenju i donošenje navedenog rešenja od strane tužioca je direktno *contra legem*, jer je zakon izričit da takvo rešenje donosi sud, pa je i donosilac ovog internog akta odustao od njegove primene na citirani način. U ovom trenutku, uobičajena praksa tužilaštava prilikom oduzimanja predmeta nakon primene oportuniteta krivičnog gonjenja je takva da po odbacivanju krivične prijave na osnovu čl. 283. ZKP, javni tužilac podnosi *pred-*

log za donošenje rešenja o oduzimanju predmeta sudiji za prethodni postupak prvostepenog suda, kada sud odlučuje o predlogu.⁵⁰

De lege ferenda, u cilju regulisanja ovog pitanja neophodno je, ili izmeniti odredbe koje uređuju odlaganje krivičnog gonjenja i izričito omogućiti javnom tužiocu da po okončanom postupku po načelu oportuniteta donese rešenje o oduzimanju predmeta, a kao pravni lek na takvu odluku predvideti prigovor neposredno višem javnom tužiocu (shodna primena čl. 51. ZKP). Na ovaj način, osim što bi bilo rešeno pitanje predmeta koji se po krivičnom zakonu imaju oduzeti, oportunitet krivičnog gonjenja bi ostao i čist tužilački mehanizam. Sa druge strane, ako bi se zbog pojačane pravne sigurnosti zakonodavac opredelio da oduzimanje predmeta ostavi u sudskoj nadležnosti (jer treba imati u vidu da je mera bezbednosti krivična sankcija koju izriče sud), bilo bi dovoljno postojeći član 535. ZKP izmeniti samo u delu koji glasi: „... oduzeće se i kad se *krivični postupak* ne završi presudom kojom se optuženi oglašava krivim...“ tako što bi se izbrisala reč „krivični“ (kako bi samo reč *postupak* omogućila primenu ovog člana i na odluke koje se donose u predistražnom postupku), na koji način bi se i formalnopravno ozvaničila postojeća praksa u postupanju po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja.

2. ČL. 246. VS. ČL. 246A U PRAKTIČNOJ PRIMENI

2.1. *Pojedina obeležja bića krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama*

Jedno od najspornijih pitanja krivičnih dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. i Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ je vrednovanje odnosa alternativno propisane radnje izvršenja iz čl. 246. KZ – *neovlašćeno držanje radi prodaje* i radnje izvršenja iz čl. 246a KZ – *neovlašćeno držanje* opojnih droga. Među objektivnim elementima krivičnog dela, demarkacionu liniju između ove dve inkriminacije predstavlja kriterijum „male količine“ koji se javlja u sklopu lakšeg od ova dva dela i svrha mu je da napravi potrebnu razliku u odnosu na teže krivično delo iz čl. 246. KZ, ali i da sankcioniše upotrebu opojnih droga koja nije namenjena nekom od oblika stavljanja u promet.

Da bi uopšte postojalo krivično delo, kada je objekt izvršenja opojna droga marihuana, neophodno je da se radi o vrsti i varijetetu konoplje koja sadrži više od 0,3% THC-a.⁵¹ Da je ovo nesporna količina koja se smatra obeležjem bića krivičnog dela, potvrđuje i pravno shvatanje po kom „za zaključak da biljna materija roda kanabis ne predstavlja opojnu drogu, potrebno je da se radi o vrsti i varijetetu konoplje koja ni u kom slučaju ne može sadržavati više od 0,3% THC-a“⁵², a što se utvrđuje fizičko-hemijskim veštačenjem supstance. Pored procenta THC-a, drugi

50 Tako npr. Predlog Drugog osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu KT 2531/15, KEO 880/15 i Rešenje Drugog osnovnog suda u Beogradu o oduzimanju predmeta KPPR 285/15 od 07.12.2015. godine.

51 *Bilten Apelacionog suda u Nišu-BASN /2014/*, n° 1, Niš, str. 102.

52 *Bilten Apelacionog suda u Beogradu-BASBG /2015/*, n° 7, Beograd, str. 97: Pravno shvatanje usvojeno na sednici Krivičnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu održanoj 26. decembra 2013. godine.

parametar koji definiše biljku je tzv. valero faktor, koji, ukoliko je veći od jedan znači da se radi o „droga tipu“ biljke, a ako je manji od jedan pretpostavlja da je reč o „industrijskom tipu“. Ovaj faktor je konstantan tokom celog vegetativnog perioda biljke što znači da je isti i za mladu i za jako staru biljku.⁵³ Uzimanje u obzir ovih znanja može biti značajno kako za utvrđivanje da li se uopšte radi o opojnoj drogi, tako i u odnosu između osnovnog i lakšeg oblika iz čl. 246. KZ – da li je u pitanju „klasična“ proizvodnja (stav 1) ili uzgajanje opojnih droga (stav 2) zbog toga što se odbrana ne bi mogla pozivati samo na valero faktor u kontekstu „vegetativnog stanja“ biljke u nastojanju da izbegne krivičnu odgovornost za osnovni ili teži oblik.

U srpskom Krivičnom zakoniku „mala količina“ predstavlja pravni standard koji se ceni prema okolnostima konkretnog slučaja. Tako se krivičnim delom iz čl. 246a KZ smatra „držanje jedne PVC kesice u kojoj se nalazila opojna droga marihuana neto mase od 0,14 grama“⁵⁴ ili „držanje jedne plastične kutijice od filma u kojoj se nalazilo 0,39 grama opojne droge marihuane“.⁵⁵ Nadalje, „dve PVC kesice sa smešom heroina, kofeina i paracetamola ukupne mase 0,81 gram predstavljaju manju količinu koja se neovlašćeno drži za sopstvenu upotrebu“.⁵⁶ Sa druge strane, i držanje količine od 11,01 grama heroina se kvalifikuje kao krivično delo iz čl. 246a KZ, iako je *de facto* reč o većoj količini. Međutim, obrazloženje ovakve odluke se zasniva na činjenici da je reč o učiniocu kod koga je ustanovljena toksikomanaska zavisnost i da se u tom smislu toleriše „pravljenje zaliha“ za period od nekoliko dana.⁵⁷ Da je postupanje pravosudnih organa „kazuističko“, govori i odluka po kojoj „dve PVC kese u kojima se nalazilo 50,94 grama heroina predstavljaju krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ, s obzirom na to da se radi o saizvršiocima koji su predmetnu količinu hteli da podele na dva dela radi lične upotrebe“.⁵⁸ Ovde je reč o velikoj količini „teške droge“ i zaista je sporno da li se može smatrati da su ispunjena obeležja bića krivičnog dela iz čl. 246a KZ, budući da se za postojanje ove inkriminacije, pored uslova „sopstvene upotrebe“ zahteva i „manja količina“. Ovo, međutim, ne znači da držaoci veće količine za sopstvene potrebe ne ostvaruju elemente *bilo kog* krivičnog dela. Naprotiv. Takvo ponašanje je društveno opasnije od držanja manje količine i treba da se kvalifikuje kao lakše ili teže delo u zavisnosti od usmerenosti umišljaja učinioca. Tome u prilog ide i logičko tumačenje putem *argumentum a minori ad maius* („od manjeg ka većem“, što znači da ukoliko je za postojanje krivičnog dela dovoljno držanje manje količine, utoliko pre će obeležja bića biti ostvarena ako se drži veća količina, mada treba imati na umu *lex stricta* segment načela zakonitosti koji ograničava upotrebu analogije u krivičnom pravu). Kako je nekada vrlo teško dokazati „prodajnu nameru“, rešava-

53 Iz zapisnika o ispitivanju veštaka od 29.01.2016. godine.

54 Presuda Drugog osnovnog suda u Beogradu K. Br. 67/13 od 04.04.2013. godine.

55 Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu K. br. 22971/10 od 11.11.2010. godine.

56 Trešnjev A. /2013/: *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, knjiga 9, Beograd, str. 114–115: Presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž1. 5767/10 od 8. novembra 2011. godine i presuda Višeg suda u Beogradu K. 329/10 od 26. maja 2010. godine.

57 *Ibid.* str. 113–114: Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž1. 5149/11 od 27. decembra 2011. i presuda Višeg suda u Beogradu K. 623/11 od 29. avgusta 2011. godine.

58 Presuda Višeg suda u Beogradu K. br. 297/15 od 27.04.2015. potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu Kž1. 759/15 od 15.09.2015. godine.

nju ovakvih nedoumica bi možda najviše „pogodovalo“ brisanje uslova da se radi o „manjoj količini“ iz krivičnog dela iz čl. 246a KZ.

Na subjektivnom planu, i za jedno i za drugo krivično delo neophodno je utvrditi umišljaj učinioca i nameru (koja je u čl. 246. KZ posredno, sadržinski⁵⁹ određena kroz konstrukciju „radi prodaje“),⁶⁰ a neretko je osnov odbrane okrivljenih za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. KZ da predmetnu drogu drže „za sopstvenu upotrebu“, a ne npr. „radi prodaje“ što se dokazuje u svakom konkretnom slučaju.⁶¹

Od ostalih okolnosti koje sugerišu o nameri učinioca da „samo drži“ opojnu drogu ili da je „drži radi prodaje“, treba ceniti i način na koji su supstance upakovane. „Činjenica da je 4,33 grama stimulativne opojne droge amfetaminskog tipa pronađeno u pet PVC kesica, a u odsustvu drugih okolnosti ne može na jasan i nedvosmislen način ukazati da je okrivljeni navedenu drogu namenio za dalju prodaju.“⁶² Ovo ne mora da bude presudna okolnost, s obzirom na to da se i opojne droge, kao i druga roba, po pravilu, nabavljaju upakovane.⁶³ Zbog toga celokupno činjenično stanje treba shvatati u međusobnom odnosu utvrđenih činjenica – i onih koje potkrepljuju optužbu, i onih koje su sastavni deo odbrane okrivljenih.

2.2. Praktični značaj

Razgraničenje ovih protivpravnih ponašanja je pre svega bitno zbog zasnivanja nadležnosti, jer je za krivično delo iz čl. 246. KZ s obzirom na propisanu kaznu nadležan Viši sud, a za krivično delo iz čl. 246a KZ Osnovni sud. To nije tako beznačajno posebno ako se imaju u vidu troškovi postupka koji su skupčani sa preduzetim procesnim radnjama, a naročito troškovi branioca, budući da je za sve oblike krivičnog dela iz čl. 246. KZ, osim za privilegovani oblik iz čl. 246. st. 2. KZ (uzgajanje maka ili psihoaktivne konoplje ili druge biljke⁶⁴), propisana kazna

59 Delić N. /2013/: Zloupotreba..., *op. cit.*, str. 345.

60 Stojanović Z., Delić N.: *Krivično...*, *op. cit.* str. 209 i str. 212.

61 Nisu retki primeri da nakon sprovedene istrage pred Višim javnim tužilaštvom za krivično delo iz čl. 246. KZ, tužilac i okrivljeni, uz ispunjenost ostalih uslova, zaključe sporazum o priznanju krivičnog dela, tako što se radnje okrivljenog prekvalifikuju u čl. 246a, što se i obrazlaže u optužnom predlogu koji se dostavlja uz sporazum. Tako: KTI br. 51/15, KTO br. 17/16, SK br. 8/16 od 02.02.2016. godine).

62 Trešnjev A.: *Zbirka...* *op. cit.*, str. 111–112: Rešenje Apelacionog suda u Beogradu KŽ1. 3340/11 od 20. jula 2011. kojim se ukida presuda Višeg suda u Beogradu K. 3848/10 od 18. aprila 2011. godine.

63 Delibašić V.: *Pojedina...*, *op. cit.*, str. 81.

64 Sporno je zašto je ovaj oblik propisan kao lakši, jer se ne vidi razlog zbog kog je proizvodnja uzgajanjem biljaka koje imaju svojstva opojne droge manje društveno opasna od proizvodnje u užem smislu iz st. 1., jer na kraju, baš ove radnje najčešće vode do vršenja osnovnog ili težih oblika (okrivljeni uglavnom budu otkriveni nakon što se pronađu improvizovane laboratorije i neretko samo pravovremena reakcija organa krivičnog gonjenja sprečava ostvarenje namere da se takve supstance stave u promet). Ako neko uzgaja biljke za sopstvenu upotrebu, pa ih u istom cilju drži, opet će se raditi o krivičnom delu iz čl. 246. st. 2. KZ, mada bi, za razliku od važećeg rešenja, privilegovanje učinioca kroz lakši oblik ovde imalo opravdanje. – v: Delibašić V.: *Suzbijanje...* *op. cit.*, str. 222 i str. 243.

zatvora koja zahteva obaveznu odbranu (čl. 74. st. 1. tač. 2. Zakonika o krivičnom postupku – ZKP (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014). Potom, u zavisnosti od ostvarenih obeležja bića krivičnog dela, u obzir dolazi i primena pojedinih instituta krivičnog materijalnog (delo malog značaja,⁶⁵ oslobođenje od kazne) i krivičnog procesnog prava (oportunitet krivičnog gonjenja) za čl. 246a KZ.

Mimo opisnog kriterijuma „manje količine“, ostali načini za određivanje količine opojne droge mogu biti: vrednost, težina, granična težina za pojedine opojne droge, maksimalna težina za upotrebu u toku jednog dana,⁶⁶ ali izbor ma kog modela za propisivanje količine nosi određene nedostatke koji su, ili suviše ograničavajući (ukoliko su precizirani), ili preterano liberalni (ako su deskriptivni).

Na kraju, iako sud nije vezan za pravnu kvalifikaciju optužbe, ipak je značajno šta se okrivljenom inicijalno stavlja na teret. Zato u praksi nailazimo na ustupanje predmeta nižoj instanci kada iz dokaza prikupljenih tokom istrage zbog krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. KZ, ne proizlazi opravdana sumnja da je okrivljeni izvršio ovo krivično delo. Npr.: „kod okrivljenog su pronađeni: jedna PVC kesica sa opojnom drogom heroin neto mase 3,79 grama, jedna tubica sa opojnom drogom morfina neto mase 5,06 grama, i osam tableta opojne droge alprazolama. Imajući u vidu iskaz okrivljenog da je zavisnik i da je predmetne supstance držao za sopstvenu upotrebu, što je potkrepljeno iskazom svedoka koji je pronašao drogu u njegovoj jakni, kao i nalaz i mišljenje veštaka iz kog proizlazi da je okrivljeni osoba sa karakterističnim ponašanjem vezanim za upotrebu opijata u okviru uspostavljene zavisnosti, to je s obzirom na količinu i vrstu opojne droge, Više javno tužilaštvo ustupilo predmet Osnovnom javnom tužilaštvu“.⁶⁷ Ovakvo postupanje pravosudnih organa je poželjno i u kontekstu svojevrstne „tužilačke dekriminalizacije“⁶⁸ kada se *in concreto* uvažavaju principi *fair*-postupka i izbegava „maksimalna represija“ po svaku cenu.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Problematika opojnih droga je jedno od važnijih pitanja današnjice. Ne samo zbog toga što *de facto* predstavlja rasprostranjenu društvenu pojavu, već i zbog toga što svojim načelnim i pojedinačnim dilemama postavlja razne izazove pred teoriju i praksu.

Krivičnopravna reakcija na ponašanja u vezi sa opojnim drogama je potrebna i obavezna. To znači da su inkriminacije iz čl. 246., 246a i 247. iz glave 23. Krivičnog zakonika načelno opravdane. Ono što je možda „osetljivo“ je generalno pitanje legalizacije opojnih droga koje se najčešće dovodi u vezu upravo sa krivičnim delom

65 Čak i u verziji predloženoj u Nacrtu izmena i dopuna KZ po kojoj bi se primena dela malog značaja ograničila na krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do *tri godine* ili novčana kazna, biće moguća primena čl. 18. KZ na krivično delo iz čl. 246a KZ s obzirom na zaprećenu kaznu.

66 Delibašić V.: *Suzbijanje... op. cit.*, str. 273.

67 Iz spisa predmeta KTI br. 85/15 od 27.03.2015. i 22.12.2015. godine.

68 Više o tome –v: Luna E.: *Prosecutorial... op. cit.*, p. 791–796.

Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ kojim se reguliše držanje opojnih droga u manjoj količini *za sopstvenu upotrebu*. Uprkos tome što je formalnopravno dozvoljeno konzumiranje opojne droge, stiče se utisak da se ovakvom inkriminacijom posredno ipak kažnjava uživanje opojnih droga, odn. narkomanija kao takva. To se nalazi u osnovi prigovora koji se upućuju ovom krivičnom delu, pošto se kosi sa pravom čoveka na slobodno opredeljenje. Međutim, s obzirom na pojavni oblik ovog ponašanja u praksi pravosudnih organa, zaključak je da ovo krivično delo treba da opstane.

Eventualno rešenje u pogledu izmena zakonskog teksta podrazumevalo bi brisanje uslova da se radi o „manjoj količini“, jer smo videli da se ova deskripcija različito tumači od slučaja do slučaja, pa kao neka kaučuk-norma pomalo vređa načelo zakonitosti i njegov deo *lex certa* u krivičnom pravu. Drugi uslov „sopstvena upotreba“ bi mogao da nastavi da figurira kako bi se napravila razlika između držanja radi prodaje i držanja radi upotrebe, a sve u cilju lakšeg određivanja usmerenosti umišljaja učinilaca u odnosu na jedno ili drugo krivično delo, a nesporno je da je držanje radi sopstvene upotrebe manje društveno opasno. Ipak, i ovakvo rešenje bi podleglo gotovo sveopštem prigovoru – da se kažnjava konzumiranje opojnih droga. Ova kritika nije ubedljiva koliko možda deluje, jer su opojne droge takve supstance da treba da se nalaze pod posebnim pravnim režimom. Uostalom, kažnjava se *neovlašćeno* držanje opojnih droga, što znači da svi oni koji koriste psihoaktivne supstance iz zdravstvenih razloga to mogu da urade *ovlašćeno*. Nekada se stiče utisak da je odgovor na pitanje kada je dozvoljeno koristiti opojne droge, a kada ne, više stvar medicinske, a manje pravne nauke. Gledajući zemlje koje su sprovele legalizaciju upotrebe i proizvodnje opojnih droga, primećuje se da nisu u potpunosti zadovoljne postignutim rezultatima. Mišljenja smo da naša zemlja još uvek nije spremna da se podvrgne ni nekom vidu delimične dekriminalizacije držanja opojnih droga, tj. ozakonjenju upotrebe određenih vrsta opojnih droga, a pre svega marihuane.

Ovakav *status quo* bi delom mogao da se izmeni kroz praksu državnih organa koja bi uzela u obzir i načelne nedoumice u vezi sa inkriminisanjem ovog ponašanja. Konkretno, pored sporazuma sa okrivljenim, imalo bi mesta primeni čl. 18. KZ – delo malog značaja kada god su ispunjeni svi drugi uslovi za to. Takođe, nije sporno da bi zbog upućivanja bar nekakvog socijalno-etičkog prekora trebalo pribegavati i posebnom fakultativnom osnovu za oslobođenje od kazne iz čl. 246a st. 2. KZ ukoliko okrivljeni otkrije od koga nabavlja drogu. *Ratio* ove odredbe leži u potrebi da se pronađu i sankcionišu „pravi organizatori“ čijim delovanjem se istinski ugrožava grupni zaštitini objekt ovih inkriminacija, a to je zdravlje ljudi. Mada u stavu 1. istog člana postoji još jedna mogućnost za oslobođenje od kazne koja je prilično specifična jer se propisuje uz redovnu kaznu, u praksi se skoro nikako ne koristi, pa bi trebalo razmisliti o brisanju ovakve odredbe, budući da je uz to još i neuobičajena (mada može delovati kao da zakonodavac uzima u obzir prigovore o krivičnom pravnom sankcionisanju konzumiranja opojnih droga, pa ostavlja sudu mogućnost da, ako tako proizlazi iz okolnosti konkretnog slučaja, uz prisustvo drugih olakšavajućih okolnosti, zavisnika od opojnih droga ili lice koje je „uhvaćeno pri prvom probanju“, oslobodi od kazne po ovom osnovu).

I krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. st. 1. i 3. KZ podleže apsolutnoj zabrani ublažavanja kazne iz čl. 57. st. 2. i 3. KZ. Kako se radi o odredbi koja može da derogira opšte institute krivičnog prava (npr. pokušaj, bitno smanjenu uračunljivost itd.), postavlja se pitanje njenog postojanja uopšte, a ne samo u odnosu na konkretno krivično delo iz čl. 246. KZ. Smramo da je reč o spornom rešenju koje je plod potrebe da se udovolji pritisku punitivne javnosti, te ga treba brisati ili za početak barem ograničiti na zabranu sudskog ublažavanja kazne, iako ni to ne rešava konceptijski problem ovako određenog instituta. Pri tom, upravo je ova odredba jedan od korena problema inkriminisanja krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama, jer je primetno da se u praksi, kada god postoji pravna i faktička mogućnost za to, pribegava „spuštanju na nadležnost“ i svojevrsnoj prekvalifikaciji težeg krivičnog dela iz čl. 246. KZ u lakše krivično delo iz čl. 246a KZ, jer je, iako se radi o graničnim slučajevima u pogledu količine, nece-lishodno učinocima „zapečatiti“ minimum kazne na tri godine, a sve zbog uvažavanja spornog dejstva odredbe o apsolutnoj zabrani ublažavanja kazne.

U praksi se „manja količina“ tretira različito, a ni zakonodavac, ni teorija ne daju nedvosmislen odgovor šta se podrazumeva pod tim. Nije zahvalno precizirati tu količinu, jer nije samo fraza kada se kaže da se ostvarenost obeležja bića krivičnog dela iz čl. 246. ili 246a KZ ceni s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja. Moguće činjenice koje služe razgraničenju da li je reč o drogi namenjenoj za prodaju ili sopstvenu upotrebu su *exempli causa*: količina, vrsta, način pakovanja, mesto na kom je pronađena; kao i subjektivne okolnosti vezane za eventualnog učinioca: ranija osuđivanost za isto ili istovrsno krivično delo, životne prilike, dijagnostifikovana zavisnost od opojnih droga, doslednost u davanju iskaza itd. Kao što srpski KZ usvaja sistem uopštenog navođenja okolnosti za odmeravanje kazne, što znači da se jedna ista okolnost može ceniti kao olakšavajuća ili otežavajuća, tako i ovi primerice nabrojani uslovi mogu uticati da se u jednom slučaju neko ponašanje kvalifikuje kao teže krivično delo, a u drugom kao lakše.

Neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ ima svoju vezu i sa oportunitetom krivičnog gonjenja, jer se držanje određene vrste opojne droge (marihuane) u određenoj količini (do pet grama), najčešće rešava primenom ovog instituta. Ono što ostaje sporno je „šta sa privremeno oduzetom drogom?“ u ovom slučaju, jer je za to pitanje, po slovu zakona, nadležan isključivo sud. Stojimo na stanovištu da je neophodno, ili izmeniti odredbe ZKP u delu koji reguliše postupak za izricanje mere bezbednosti oduzimanja predmeta (brisanjem reči „krivični“ ispred reči „postupak“ u čl. 535. st. 1. ZKP), ili „dodati“ postojeće norme koje regulišu odlaganje krivičnog gonjenja, imajući u vidu da je svakako potrebno analizirati ovaj tužilački instrument u svetlu budućih izmena ZKP i mimo ovih prigovora koji se odnose na oduzimanje predmeta.

Treba imati na umu da svako obeležje koje čini biće krivičnog dela mora da se dokaže u krivičnom postupku kako bi sud stvorio izvesnost i nesumnjivo utvrdio činjenice, te doneo pravilnu odluku o (ne)postojanju inkriminisanog ponašanja. Zbog toga je važna brižljiva analiza prilikom „odabira“ šta će ući u zakonski opis krivičnog dela, a naročito u sledstvu graničnih slučajeva kod kojih se zahteva veliki oprez budući da otpočinjanje svakog postupka treba da zadovolji zahteve koje na-

meće pretpostavka nevinosti a koji se ostvaruju kroz zakonito i pravično sprovedenu proceduru.

LITERATURA

- Ashworth A. /2005/: *Sentencing and Criminal Justice*, Cambridge
- Davies M., Croall H., Tyrer J. /2005/: *Criminal Justice – An Introduction to the Criminal Justice System in England and Wales*, London
- Delibašić V. /2013/: *Suzbijanje zloupotreba opojnih droga sa stanovišta krivičnog prava*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Delibašić V. /2014/: Pojedina sporna pitanja u vezi sa opojnim drogama u Krivičnom zakoniku, *Crimen*, vol. V, n°1
- Delić N. /2010/: Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, *Crimen*, vol. I, n°2
- Delić N. /2011/: Krivičnopravni aspekt zloupotrebe opojnih droga – zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa – in: *Kaznena reakcija u Srbiji* (Ignjatović Đ., ed.), Beograd
- Delić N. /2013/: Zloupotreba opojnih droga u svetlu reforme krivičnog zakonodavstva –in: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor – Beograd
- Ignjatović Đ. /2015/: *Kriminologija*, Beograd
- Jaros D.M. /2012/: Perfecting Criminal Markets, *Columbia Law Review*, vol. 112, n°8
- Luna E. /2012/: Prosecutorial Decriminalization, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 102, n°3
- Molina F. /2011/: A Comparison Between Continental European and Anglo-American Approaches to Overcriminalization and Some Remarks on How to Deal With it, *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 14, n°1
- *** National Institute on Drug Abuse /2006/: Principles of Drug Abuse Treatment for Criminal Justice Populations, n° 06–5316, S.l., https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/txcriminaljustice_0.pdf [30.01.16]
- *** *Proposal for a Directive of The European Parliament and of The Council* – v: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013PC0618> [01.11.16]
- *** *Predlog Pregovaračke pozicije Republike Srbije za Međuvladinu konferenciju o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji za poglavlje 24 – „Pravda, sloboda i bezbednost“*, <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2016/07/PG24-Pregovaraacka-pozicija.pdf>, [01.11.16]
- Ristivojević B. /2013/: „Punitivni populizam“ srpskog zakonodavca kritička analiza tzv. Marijinog zakona – in: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor – Beograd
- Roxin C. /2008/: Besitzdelikte– in: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja II deo* (Ignjatović Đ., ed), Beograd
- Stojanović Z. /2010/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Podgorica
- Stojanović Z. /2011/: Krivično pravo, ljudska prava i globalna kriza – in: *Zaštita ljudskih prava i sloboda u vreme ekonomske krize* (Nogo S. ed.), Tara – Beograd
- Stojanović Z. /2012/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd
- Stojanović Z. /2013/: Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?, *Crimen*, vol. IV, n°2

- Stojanović Z. /2014/: *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd
Stojanović Z., Delić N. /2014/: *Krivično pravo – posebni deo*, Beograd
Fijnaut C. /2014/: Legalisation of Cannabis in Some American States A Challenge for the European Union and its Member States?, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 22, n°3
Yankah N. E. /2011/: A Paradox in Overcriminalization, *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 14, n°1
Škulić M. /2014/, *Krivično procesno pravo*, Beograd

BILTENI SUDSKE PRAKSE

- Bilten Apelacionog suda u Beogradu* /2015/, n° 7, Beograd
Bilten Apelacionog suda u Nišu /2014/, n° 1, Niš
Bilten Višeg suda u Beogradu /2014/, n° 84, Beograd
Bilten sudske prakse Višeg suda u Nišu /2015/, n° 33
Trešnjev A. /2013/: *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, knjiga 9, Beograd

ZAKONI I DRUGI PROPISI

- Zakonik o krivičnom postupku – ZKP (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)
Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama – ZPKS (*Službeni glasnik RS*, br. 99/10)
Krivični zakonik – KZ (*Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014)
Nacrt Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, <http://mpravde.gov.rs/vest/8717/nacrt-zakona-o-izmenama-i-dopunama-krivcnog-zakonika.php> [27.01.16]
Pravilnik o utvrđivanju spiska psihoaktivnih kontrolisanih supstanci (*Službeni glasnik RS*, br. 111 od 29.12.2015. godine)
Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014–2021. godine (*Sl. glasnik*, br. 1/15 od 06.01.2015. godine)

Jovana Banović

Doctoral candidate, University of Belgrade Faculty of Law

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF NARCOTICS ABUSE IN CRIMINAL LAW REGULATIONS

SUMMARY

In this research paper the author discusses about crimes from group of criminal offences against human health which have legally controlled psychoactive substances as an object of perpetrator's act. In the first place, these offences are Unlawful Production and Circulation of Narcotics (Article 246) and Unlawful Possession of Narcotics (Article 246a) and (for this work needs, partly) Facilitating the Taking of Narcotics (Article 247).

In the first part of the work, there are basic theoretical questions of General part of a Criminal law which are related to these offences. It is discussed about decriminalization in the context of modern view of drugs' problem solving. We think that legalization of drugs has no perspective in future changes of Criminal Code of Serbia. „Drug possession“ is an offence which should be kept in our Criminal law system, despite its dogmatic and criminal policy shortcomings, such are dubious conditions for its applying. The first of them, „a smaller quantity“ is legal standard and depends on the circumstances of case. The second one is „own personal use“ of drugs and, it is the most criticized reason for sanctioning drug possession because it predicts that only drug addiction is the reason for incrimination. Despite some reasonable arguments, we would not completely agree with them. On the other side, there are some useful mechanisms in our current law which can meet those demands, in acts which are not socially as dangerous as, for example, manufacturing or putting into circulation. Those mechanisms are: an Act of Minor Significance (Article 18) and Remittance of Punishment (Article 58). Further, we have one disputable article which excluded some of criminal offences from Mitigation of Penalty and Unlawful Production and Circulation of Narcotics is one of them (Article 57, paragraph 2 and 3). It is controversial because it derogates general institutes of Criminal law, for example Attempt or Substantially Diminished Mental Capacity. Also, we have mentioned Seizure of Objects as one of the Security Measures in the context of the Principle of the Opportunity of Criminal Procedure, because the positive Criminal Procedure Code of the Republic Serbia has no explicit provision about it, hereof we suggest a few ideas how that problem can be solved.

In the second part of the work, in which criminal offences are analyzed through the judicial practice, the author pays special attention to the conditions which represent characteristics of criminal offences from Article 246 and Article 246a of the Criminal Code, especially to the difference between „keeping for personal use“ and „keeping for circulation“. It is quite sensitive question because it has influence on: jurisdiction, costs of the procedure, mandatory defence, sentencing range etc.

In the end, the author recapitulates basic ideas of this research paper and offers possible *de lege ferenda* solutions for the narcotic abuse in Serbian Criminal Law.

Key words: Narcotics, Possession, Decriminalization, Smaller Quantity, Mitigation of Penalty

*Nikola Vuković**

ZAŠTO SU ODREĐENE ODREDBE O VANREDNIM PRAVNIM LEKOVIMA U ZAKONU O PREKRŠAJIMA NEUPOTREBLJIVE – PRIMER POVREDE PRAVA NA ODBRANU

Apstrakt: U radu su analizirane određene odredbe o vanrednim pravnim lekovima u Zakonu o prekršajima. Utvrđeno je da bi njihova primena u praksi napravila niz teško savladivih prepreka. Rad je koncipiran kroz praćenje imaginarnog slučaja iz ugla pravnosnažno osuđenog u prekršajnom postupku. U pokušaju primene vanrednih pravnih lekova iz Zakona o prekršajima otkriva se njihova neupotrebljivost. Posebno, razobličavaju se razmere neusklađenosti između Ustava i Zakona o Ustavnom sudu sa jedne strane, i odredbi Zakona o prekršajima koje se odnose na razlog za ponavljanje prekršajnog postupka – „Povreda Ustavom zajemčenog prava koja je utvrđena odlukom Ustavnog suda“,¹ sa druge strane. Zaključuje se da odredbe o vanrednim pravnim lekovima u Zakonu o prekršajima, imaju takve nedostatke koji ih čine nedelotvornim pravnim sredstvima.² U cilju lakše preglednosti, rad je izložen u dva odvojena dela. Svaki deo se odnosi na jedan vanredni pravni lek. Delovi su izloženi u tezama. Teze nemaju podnaslove. Čitaocu se predočava da okrivljeni u prekršajnom postupku može da bude osuđen bez znanja da se protiv njega uopšte vodio prekršajni postupak. Saznanje o tome dobija uručenjem presude. Kroz rad, upozna se čitalac sa mogućnostima koje takvom okrivljenom stoje na raspolaganju prilikom pobijanja presude. Na kraju čitalac stiče neodređeni osećaj nesigurnosti. Prekršaj se „može desiti“ i njemu.

Ključne reči: prekršajni postupak; zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka; zahtev za zaštitu zakonitosti; ustavna žalba; nedelotvorno pravno sredstvo.

* Tužilački saradnik u Višem javnom tužilaštvu u Novom Sadu i doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, nikola5tm@yahoo.com

1 Vidi čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP.

2 U Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava govori se o pravu na delotvorni pravni lek, a ne delotvorno pravno sredstvo. (Vidi čl. 13. Konvencije). Ipak, nećemo obrazlagati razliku između pojmova pravni lek i pravno sredstvo. U radu ćemo upotrebljavati izraz pravno sredstvo, pre svega zato što ćemo govoriti o ustavnoj žalbi koja svakako nije pravni lek.

1. POVREDA USTAVOM ZAJEMČENOG PRAVA KAO RAZLOG ZA PONAVLJANJE PREKRŠAJNOG POSTUPKA

U čl. 285. st. 1. Zakona o prekršajima³ propisani su razlozi zbog kojih se može podneti zahtev za zaštitu zakonitosti.⁴ Za razliku od Zakonika o krivičnom postupku,⁵ ovaj pravni lek se u prekršajnom postupku ne može podneti ako je odlukom povređeno ili uskraćeno ljudsko pravo ili sloboda okrivljenog, koje je zajemčeno Ustavom ili Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i dodatnim protokolima, a to je utvrđeno odlukom Ustavnog suda ili Evropskog suda za ljudska prava. Naime, ZKP povredu Ustavom ili Evropskom konvencijom zajemčenog prava smatra razlogom za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti, dok ZOP ovu povredu propisuje kao razlog za ponavljanje prekršajnog postupka.⁶

Uzima se za primer da okrivljeni u prekršajnom postupku smatra da mu je povređeno pravo na odbranu. Čl. 93. st. 1. ZOP navodi da se okrivljenom, pre donošenja odluke, mora dati mogućnost da se izjasni o činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist, osim u slučajevima predviđenim zakonom. U čl. 93. st. 3. ZOP piše da se odluka u prekršajnom postupku može doneti i bez saslušanja okrivljenog, ako ne dođe, a uredno je pozvan, ili u određenom roku ne da pisanu odbranu, a njegovo saslušanje nije nužno za utvrđivanje činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke. Treba primetiti da se odluka može doneti bez saslušanja okrivljenog i ako je uredno pozvan, a ne dođe, kao i ako nije dao pisanu odbranu. Dakle, prekršajni sud može osuditi okrivljenog koji uopšte i ne zna da je protiv njega u toku prekršajni postupak, jer čl. 185. ZOP („Rešenje o pokretanju prekršajnog postupka“) ne obavezuje sud da rešenje o pokretanju prekršajnog postupka dostavi okrivljenom,⁷ a čl. 93. st. 3. ZOP, koji se cinično zove „Pravo na odbranu“ propisuje da se odluka u prekršajnom postupku može doneti i bez saslušanja okrivljenog. Ukoliko se pak pomisli da okrivljeni mora da zna da se protiv njega vodi prekršajni postupak, čim je izvršena uredna dostava, pošto se za donošenje odluke bez saslušanja okrivljenog traži da je on uredno pozvan, a da nije došao te da nije opravdao izostanak, ili da je pozvan da iznese pisanu odbranu u određenom roku, pa u tom roku propusti da iznese pisanu odbranu, čime se podrazumeva da je poziv okrivljenom za iznošenje pisane odbrane takođe uredan, ukazaćemo na sledeće – ako je dostava uredna ne podrazumeva se da okrivljeni zna da se protiv njega vodi prekršajni postupak, tako da je prvi

3 Sl. glasnik RS, br. 65/2013.

4 U pitanju su dva razloga: povreda zakona ili drugog propisa o prekršaju i primena zakona za koji je odlukom Ustavnog suda utvrđeno da nije u saglasnosti sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. (Čl. 285. ZOP).

5 Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

6 Čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP.

7 Rešenje o pokretanju prekršajnog postupka ne dostavlja se ni podnosiocu zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. (čl. 185. st. 3. ZOP) – Tako M. Dimitrijević /2013/: Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, u: *Nova rešenja za unapređenje efikasnosti prekršajnog postupka*, Beograd, str. 20.

„kontakt/upoznavanje“ okrivljenog sa činjenicom da se protiv njega vodi prekršajni postupak, ništa drugo do uručenje presude kojom se oglašava odgovornim.⁸ Naime, ukoliko se na adresi gde se dostavljanje ima izvršiti niko ne zatekne, u poštanskom sandučetu ili pribijeno na vrata ostaviće se obaveštenje da lice (u ovom slučaju okrivljeni) treba da pismeno preuzme u sudu u roku od 15 dana od pokušano dostavljanja.⁹ Po proteku ovih 15 dana, pismeno će se istaći na oglasnoj tabli i internet stranici suda,¹⁰ a 8 dana nakon isticanja pismena na ovaj način smatraće se da je dostavljanje „izvršeno“. Dakle, u pitanju je fikcija o izvršenom urednom dostavljanju. U takvoj situaciji, žalba okrivljenog na prvostepenu presudu zbog povrede prava odbrane,¹¹ upućena Prekršajnom apelacionom sudu je zapravo besmislena, jer pravo odbrane (iz čl. 93. ZOP) nije povređeno, te će žalbeni sud ovu žalbu odbiti kao neosnovanu.

Nakon toga, okrivljeni na raspolaganju ima vanredne pravne lekove. Međutim, na podnošenje *Zahteva za zaštitu zakonitosti* nije ovlašćen,¹² a čak i kad bi osuđeni podneo inicijativu za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti, RJT ne bi imalo osnova da izjavi ovaj pravni lek. U čl. 285. ZOP („Podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti“) propisano je da su razlozi za podnošenje ZZZ: 1) Povreda zakona ili drugog propisa o prekršaju i 2) primena zakona za koji je odlukom Ustavnog suda utvrđeno da nije u saglasnosti sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Zakon nije povređen, podsećamo na čl. 93. ZOP, a ni ZOP nije oglašen neustavnim.

Drugi vanredni pravni lek je *zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka*. U čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP („Razlozi za ponavljanje prekršajnog postupka“), propisano je da se prekršajni postupak završen pravnosnažnom odlukom može ponoviti ako je Ustavni sud u postupku po ustavnoj žalbi utvrdio povredu ili uskraćivanje ljudskog

8 Čl. 249. ZOP se zove „Presuda kojom se okrivljeni oglašava odgovornim“. Pandan ovoj vrsti presude u krivičnom postupku je osuđujuća presuda (čl. 424. ZKP – „Osuđujuća presuda“), kao presuda kojom se optuženi oglašava krivim (tako u čl. 424. st. 1. ZKP). Drugim rečima, ZKP govori o oglašavanju krivim, a ZOP o oglašavanju odgovornim.

9 Čl. 160. st. 1. ZOP – „Dostavljanje odsutnom licu“.

10 U čl. 160. st. 2. ZOP se umesto veznika „ili“ upotrebljava veznik „i“ u delu koji govori da će se pismeno istaći na oglasnoj tabli suda i internet stranici organa postupka. Dakle, ukoliko pismeno bude samo istaknuto na oglasnoj tabli suda, ali ne bude istaknuto na internet stranici organa postupka, dostavljanje se ne bi smatralo urednim. Treba ipak, dodati da se obaveza isticanja vezuje za postojanje „tehničkih uslova“ (piše – „ako za to postoje tehnički uslovi“). Međutim, danas, gotovo svaki sud, ima oficijelnu internet stranicu, a takođe se uvodi i portal (Portal sudova Srbije) na kom će građanima biti omogućeno da prate tok sudskog predmeta. U takvoj situaciji, teško da bi se „moglo pozivati na nepostojanje tehničkih uslova“. O obavezama isticanja pismena i na oglasnoj tabli suda i na internet stranicu govori i S. Marinković /2013/: *Odredbe o dostavljanju u novom Zakonu o prekršajima*, u: *Nova rešenja za unapređenje efikasnosti prekršajnog postupka*, Beograd, str. 42.

11 Čl. 264. st. 2. tač. 4. ZOP („ili je u toku prekršajnog postupka povredio pravo odbrane“). Inače zanimljivo je da se čl. 93. ZOP zove „Pravo na odbranu“, a da se u čl. 264. st. 2. tač. 4. ZOP govori o „pravu odbrane“.

12 Čl. 285. st. 2. ZOP ovlašćuje isključivo Republičkog javnog tužioca na podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti.

ili manjinskog prava i slobode zajemčene Ustavom u prekršajnom postupku, a to je moglo da bude od uticaja na donošenje povoljnije odluke po okrivljenog. Zaključuje se da okrivljeni (u datom momentu) ne može (nema osnov) da izjavi ni ovaj pravni lek.

U čl. 170. st. 1. Ustava¹³ i čl. 82. Zakona o Ustavnom sudu,¹⁴ propisano je kad se može izjaviti *ustavna žalba*. Prema čl. 82. Zakona o Ustavnom sudu (isto i čl. 170. Ustava), ustavna žalba se može izjaviti protiv pojedinačnog akta ili radnje državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom, ako su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva ili je zakonom isključeno pravo na njihovu sudsku zaštitu. Utvrđuje se da je u opisanoj situaciji moguće podnošenje ustavne žalbe. Rok za izjavljivanje ustavne žalbe je 30 dana od dana dostavljanja pojedinačnog akta kojim je povređeno ili uskraćeno Ustavom zajemčeno pravo.¹⁵ Ukazuje se na čl. 33. Ustava („Posebna prava okrivljenog“), gde se u st. 4. navodi da svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i ne može biti kažnjen, ako mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani, zatim u st. 5., da svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se pod istim uslovima kao svedoci optužbe, u prisustvu okrivljenog ispituju svedoci odbrane. Ključno je da čl. 33. st. 8. utvrđuje da sva prava koja ima okrivljeni za krivično delo, shodno zakonu i u skladu sa njim, ima i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo. Na ovom mestu, podseća se, zašto su navedena prava, ujedno i minimalna prava koja (može da) ima i okrivljeni u prekršajnom postupku. Čl. 33. Ustava se u bitnoj meri oslanja na čl. 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava („Pravo na pravično suđenje“)¹⁶. Čl. 6. st. 2. Konvencije govori o optužbi za krivično delo, a st. 3. propisuje minimalna prava okrivljenog za krivično delo, među kojima je u tački d. „pravo da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega“.¹⁷ U pogledu pitanja da li prava iz čl. 6. Konvencije uživa okrivljeni u prekršajnom postupku, a ne samo okrivljeni¹⁸ za krivično delo, ukazuje se na *merila iz predmeta Engel* koja je utvrdio Evropski sud za ljudska prava u Strazburu (Engel i drugi protiv Holandije, od 08.06.1976. godine). Naime, da bi se smatralo da se radi o „optužbi za krivično delo“, potrebno je da je utvrđeno prisustvo bilo kojeg¹⁹ od

13 Sl. glasnik RS, br. 98/2006.

14 Sl. glasnik RS, br. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – odluka US i 40/2015.

15 Čl. 84. st. 1. Zakona o Ustavnom sudu.

16 Tekst Konvencije – http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_ekljp_-_tekst_konvencije.pdf

17 Ovo pravo posebno se apostrofira, zbog odredbe čl. 93. st. 3. ZOP – donošenja odluke a da okrivljeni uopšte i nije saslušan, a kamoli bilo šta drugo.

18 Konvencija govori o „optuženom“.

19 Naznačeni kriterijumi su alternativni, a ne kumulativni. Potrebno je utvrditi prisustvo bilo kojeg. Tako u presudi ESLJP Ezeh i Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 2003. godine. M. Bonačić

sledeća *tri merila*: 1) kvalifikaciji dela kao krivičnog u unutrašnjem pravu; 2) prirodi dela i 3) prirodi i stepenu težine moguće kazne.^{20, 21} U presudi ESLJP *Öztürk protiv Nemačke* od 21.02.1984. godine²² utvrđeno je da beznačajna težina dela sama po sebi ne mora nužno značiti da delo ne spada u polje primene čl. 6. Konvencije, te da „krivična“ priroda ne mora uvek zahtevati određen stepen težine.²³ Smatra se da je treće merilo možda i presudno kod utvrđivanja da niz prekršaja (naročito u saobraćaju), imajući u vidu sankcije poput kazne zatvora u trajanju do 60 dana te zaštitnih mera koje nameću ozbiljna ograničavanja osuđenom, potpadaju u polje primene čl. 6. Konvencije.²⁴ Tako je u jednom predmetu Evropski sud za ljudska prava utvrdio da se radi o „krivičnoj“ kazni, a u pitanju je bila kazna zatvora u trajanju do jednog meseca.²⁵ Na kraju ovog osvrta upućuje se i na izričit stav iz presude *Öztürk protiv Nemačke*, kojom je utvrđeno da okrivljeni za saobraćajni prekršaj uživa prava iz čl. 6. Konvencije.^{26, 27}

Zatim, u čl. 89. st. 2. *Zakona o Ustavnom sudu* propisano je da kada Ustavni sud usvoji ustavnu žalbu podnosioca, može poništiti pojedinačni akt (presudu), može zabraniti dalje vršenje radnje ili odrediti preduzimanje druge mere ili radnje kojom se otklanjaju štetne posledice utvrđene povrede ili uskraćivanja zajemčenih prava i sloboda i odrediti način pravičnog zadovoljenja podnosioca. Nesumnjivo da će Ustavni sud, kad utvrdi da je pojedinačnim aktom (presudom), povređeno pravo garantovano Ustavom, ovakvu presudu poništiti i odrediti donošenje nove odluke od strane prekršajnog suda.²⁸ Na ovom mestu, na kratko, ukazuje se i na pitanje da li Ustavni sud može poništavati odluke redovnih sudova. Ovo zapravo i nije pitanje, već rešena stvar. Prvo je *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Ustavnom sudu*

i M. Rašo /2012/: Obilježja prekršajnog prava i sudovanja, aktualna pitanja i prioriteta, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, № 21, str. 443.

20 Vidi D. Vitkauskas i G. Dikov /2013/: *Zaštita prava na pravično suđenje prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava*, Strazbur, str. 18.

21 Na „merila Engel“ poziva se i Ustavni sud R. Srbije u Odluci br. UŽ. 1285/2012 od 26.03.2014. godine.

22 Tekst presude – [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553#%22itemid%22:\[%22001-57553%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553#%22itemid%22:[%22001-57553%22]).

23 D. Vitkauskas i G. Dikov, *op. cit.*, str. 19.

24 Naime, i u R. Hrvatskoj (zakonodavstvo slično našem), se smatra da razgraničenje prekršaja i kaznenih dela (krivičnih dela) nije jasno sprovedeno. Ukazuje se da postoje kaznena dela za koja nije predviđena kazna zatvora, ali i da postoje prekršaji za koje je propisana kazna zatvora od 90 dana. Vidi M. Bonačić i M. Rašo, *op. cit.*, str. 441. Navedeni autori ukazuju da se u R. Hrvatskoj, prema merilima Engel, mnogi prekršaji mogu smatrati kaznenim delima u smislu čl. 6. Evropske konvencije. (str. 444).

25 D. Vitkauskas i G. Dikov, *op. cit.*, str. 21.

26 Bilo bi u suprotnosti sa ciljem i svrhom čl. 6. Konvencije ako bi državama bilo omogućeno da izdvoje iz oblasti obuhvaćene ovim članom čitavu kategoriju prekršaja isključivo zato što ih smatraju delima od malog značaja. Vid. presudu ESLJP *Öztürk protiv Nemačke* – <http://www.bgcentar.org.rs/presude-odluke-evropskog-suda-za-ljudska-prava/>

27 Nije na odmet ukazati da i autori u R. Srbiji smatraju je odredbe Zakona o prekršajima kao i veliki broj drugih prekršaja potrebno posmatrati u svetlu Konvencije i odluka ESLJP. Tako M. Tugar /2013/: *Osnovna načela prekršajnog postupka, Primena novih odredbi u Zakonu o prekršajima*, Beograd, str. 34.

28 U stvari, radilo bi se o Prekršajnom apelacionom sudu (vidi dalje).

iz 2011. Godine,²⁹ čl. 89. Zakona o Ustavnom sudu izmenio na taj način, što je propisao da Ustavni sud ne može poništiti sudsku odluku,³⁰ a zatim je Ustavni sud doneo Odluku br. I Uz – 97/2012 od 20.12.2012. godine³¹ kojim je utvrdio da je odredba čl. 89. Zakona o Ustavnom sudu izmenjena čl. 33. Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o Ustavnom sudu, a kojom su sudske odluke izuzete od poništavanja, u slučaju usvajanja ustavne žalbe, neustavna. Skraćeno rečeno, Ustavni sud će poništiti sudsku odluku ako je njom povređeno Ustavom garantovano pravo, i učinio je to i Odlukom br. UŽ. 1285/2012 od 26.03.2014. godine³² kada je poništio presudu Apelacionog suda u Nišu br. KŽ. 2334/11 od 07.10.2011. godine i odredio da navedeni sud donese novu odluku.^{33, 34}

Nakon što Ustavni sud poništi odluku Prekršajnog apelacionog suda³⁵, i odredi da ovaj sud donese novu odluku, okrivljeni može po čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP da zahteva ponavljanje prekršajnog postupka. Nalazi se da je potpuno izlišno obrazlagati besmisao ovakvog rešenja. Ipak, ukazali bi još i na čl. 171. st. 1. Ustava gde se navodi da je svako dužan da poštuje i izvršava odluku Ustavnog suda,³⁶ kao i na čl. 166. st. 2. Ustava kojim je propisano da su odluke Ustavnog suda konačne, izvršne i opšteobavezujuće, a posebno na čl. 171. st. 2. Ustava koji predviđa da Ustavni sud, kada je to potrebno, svojom odlukom uređuje način njenog izvršenja. Dakle, Ustavni sud poništi odluku Prekršajnog apelacionog

29 Sl. glasnik RS, br. 99/2011.

30 „... može poništiti pojedinačni akt osim sudske odluke...“.

31 Vidi Odluku br. I Uz – 97/2012 od 12.07.2012. godine – <http://www.ustavni.sud.rs/page/jurisprudence/35/> (pristupljeno 3.12.2015. godine – internet stranica Ustavnog suda Republike Srbije – baza sudske prakse).

32 Vidi Odluku br. UŽ. 1285/2012 od 26.03.2014. godine – <http://www.ustavni.sud.rs/page/jurisprudence/35/> (pristupio 03.12.2015. godine – internet stranica Ustavnog suda Republike Srbije – baza sudske prakse).

33 Pitanje odnosa odluke Ustavnog suda prema presudi redovnog suda, rešeno je na sličan način i u R. Hrvatskoj, gde je Ustavni sud ovlašćen da shodno čl. 76. st. 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, ukine odluku (sudsku presudu) kojom je povređeno ustavom zajemčeno pravo, a shodno čl. 76. st. 2. istog zakona, vraća predmet na ponovni postupak, organu koji je doneo akt kojim je povređeno ustavom zajemčeno pravo. Tekst zakona vidi – http://www.usud.hr/default.aspx?Show=ustavni_zakon_o_ustavnom_sudu. Slično i u čl. 95. st. 2. Zakona o Saveznom Ustavnom sudu SR Nemačke (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht). Tekst Zakona vidi – <http://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/index.html#BJNR002430951BJNE011802305>.

34 Inače, u periodu od 1991. godine do 2014. godine Savezni Ustavni sud SR Nemačke, po izjavljenim ustavnim žalbama, ukinuo je 2978 sudskih odluka. – Jahresstatistik 2014 (Aufgehobene Gerichtsentscheidungen seit 1991) – Podaci sa oficijelne internet stranice Saveznog Ustavnog suda SR Nemačke – <http://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Verfahren/Jahresstatistiken/2014/gb2014/A-IV-5.html>.

35 Ako je do povrede Ustavom zajemčenog prava došlo pred prvostepenim sudom, Ustavni sud će samo poništiti odluku drugostepenog suda, kako bi taj sud u ponovnom postupku, po izjavljenom pravnom sredstvu otklonio učinjenu povredu. Tako u Odluci br. I Uz – 97/2012 od 12.07.2012. godine, str. 3.

36 U čl. 31. st. 1. Zakona o Saveznom Ustavnom sudu SR Nemačke navodi se da odluke Saveznog ustavnog suda obavezuju sve savezne organe i organe pokrajina kao i sve sudove i druge organe javne vlasti.

suda i odredi da donese novu odluku po izjavljenom pravnom sredstvu (žalbi na prvostepenu presudu), a onda Prekršajni apelacioni sud odbije da to učini, jer čeka da „kažnjeni“ kako ga ZOP naziva, podnese zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka sudu koji je doneo prvostepenu odluku. I to nije sve, već će prvostepeni sud da odbaci zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka, ako je podnet dve godine od dana pravosnažnosti odluke povodom koje se traži ponavljanje postupka (vid. dalje). Na kraju ove teze, obrazlaže se situacija do koje će doći kad Ustavni sud poništi odluku Prekršajnog apelacionog suda. Naime, Prekršajni apelacioni sud treba da donese novu odluku po izjavljenoj žalbi na prvostepenu presudu. U žalbi je istaknuta povreda prava na odbranu, u smislu čl. 264. („Bitne povrede prekršajnog postupka“) st. 2. tač. 4. ZOP.³⁷ Međutim, kao što je već utvrđeno, pravo na odbranu, u smislu čl. 93. ZOP nije povređeno. Dakle, Prekršajni apelacioni sud ne može da usvoji žalbu izjavljenu zbog povrede prava na odbranu (koju povredu je utvrdio Ustavni sud), jer je ZOP „omogućio“ prvostepenom sudu da postupi na način koji nije u skladu sa Ustavom,³⁸ a ZOP nije oglašen neustavnim. Ispravnim se smatra sledeće: Prekršajni apelacioni sud će se, odlučujući po izjavljenoj žalbi, pozvati na čl. 18. Ustava („Neposredna primena zajemčenih prava“) st. 1. gde se navodi: „Ljudska i manjinska prava zajemčena Ustavom neposredno se primenjuju.“; i doneće presudu kojom se usvaja žalba i prvostepenu odluku će preinačiti ili ukinuti.³⁹

Sledeća nerazumnost (ukoliko prihvatimo nepostupanje Prekršajnog apelacionog suda po Odluci Ustavnog suda, već po ZOP) je odredba čl. 281. st. 3. ZOP, gde se kaže da se zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka ne može podneti po proteku roka od dve godine od dana kada je odluka povodom koje se traži ponavljanje postupka postala pravosnažna. U čl. 281. st. 2. ZOP se navodi da se zahtev za ponavljanje postupka iz razloga predviđenih u čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP podnosi u roku od 60 dana od dana kada je stranka saznala za postojanje činjenica i okolnosti iz čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP. Drugim rečima, kada stranka, koju isti taj član (281. ZOP) u stavu 1 naziva „kažnjeni“, a u stavu 2. „stranka“, primi odluku Ustavnog suda kojom je utvrđeno da joj je povređeno pravo zajemčeno Ustavom, ima rok od 60 dana u kome može podneti zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka. Međutim ovo je subjektivni rok, a u čl. 281. st. 3. ZOP je propisan objektivni rok, a to je dve godine od dana kada je odluka⁴⁰ povodom koje se traži ponavljanje postupka postala pravosnažna. Uzmimo za primer Odluku Ustavnog suda koju smo naveli za primer ovlašćenja Ustavnog suda da poništi presudu redovnog suda (Odluka br. Už. 1285/2012 od 26.03.2014. godine). U tom predmetu, ustavna žalba je podneta 22.02.2012. godine, a odluka Ustavnog suda po toj žalbi je doneta 2 godine i 1 mesec kasnije. Realno sagledavanje situacije u pogledu obima

37 Sud je u toku prekršajnog postupka povredio pravo odbrane.

38 Vid. čl. 6. Konvencije.

39 Sva je prilika da će sud presudu preinačiti, na taj način što će obustaviti prekršajni postupak na osnovu čl. 248. st. 1. tač. 6. ZOP – nastupanje apsolutne zastarelosti.

40 U našem slučaju presuda.

posla koje ima Ustavni sud, konkretno broja izjavljenih ustavnih žalbi, ukazuje da jednostavno nije moguće odlučiti u kraćem roku.^{41, 42} Sumirano, u primeru rada (sa povredom prava na odbranu u prekršajnom postupku), ukoliko bi Ustavni sud usvojio žalbu i poništio presudu Prekršajnog apelacionog suda i odredio da ovaj sud donese novu odluku po izjavljenoj žalbi na prvostepenu presudu, po čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP, „kažnjeni“ bi trebalo da podnese zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka, pri čemu bi se trebao ponoviti prvostepeni postupak, a ne postupak pred žalbenim sudom. Takav zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka bi prekršajni sud morao da odbaci kao neblagovremen, jer će po pravilu odluka Ustavnog suda biti doneta 2 godine nakon što je presuda u prekršajnom postupku postala pravosnažna. Podsetimo, da se to sve dešava u situaciji, kada Prekršajni apelacioni sud mora da postupi po žalbi izjavljenoj na prvostepenu presudu, a shodno odluci Ustavnog suda.

Razlog zbog čega je ZOP „Povredu Ustavom zajemčenog prava koja je utvrđena odlukom Ustavnog suda“ predvideo kao razlog za ponavljanje prekršajnog postupka, a ne kao ZKP kao razlog za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti, jeste pitanje *zastarelosti*, konkretno apsolutne zastarelosti. Zastarelost ne može da nastupi u ponovljenom postupku.^{43, 44} Ukazuje se da ukoliko Vrhovni kasacioni sud usvoji zahtev za zaštitu zakonitosti RJT (jedini ovlašćeni podnosilac) u prekršajnom postupku, može preinačiti presudu na taj način što će obustaviti prekršajni postupak na osnovu čl. 248. st. 1. tač. 6. ZOP (nastupanje apsolutne zastarelosti).⁴⁵ Međutim,

-
- 41 U 2013. godini formirano je 11654 nova predmeta ustavnih žalbi. Nadalje, u 2013. godini, Ustavni sud je imao u radu ukupno 24791 predmet imajući u vidu nerešene predmete iz ranijih godina. Od toga 96 % svih predmeta u radu Ustavnog suda činile su ustavne žalbe – ukupno 23755 predmeta, a tokom 2013. godine rešeno je 8013 predmeta po ustavnim žalbama. – Pregled rada Ustavnog suda u 2013. godini, str. 2., Beograd, 2014. godina.
- 42 Ukazaćemo, mada nije tema rada, i na broj ustavnih žalbi (Verfassungsbeschwerde) pred Saveznim Ustavnim sudom SR Nemačke (Bundesverfassungsgericht). U 1951. godini, kada je osnovan sud, bilo je manje od 500 ustavnih žalbi; do 1980. godine ovaj broj je porastao na 3107, da bi u 2013. godini bilo izjavljeno 6477 ustavnih žalbi. Podaci sa oficijelne internet stranice Saveznog Ustavnog suda SR Nemačke – http://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Verfahren/Wichtige-Verfahrensarten/Verfassungsbeschwerde/verfassungsbeschwerde_node.html (pristupio 10.12.2015. godine). Iste godine, 2013. godine u R. Srbiji formirano je 11654 nova predmeta po ustavnim žalbama, što je 5177 ustavnih žalbi više. U SR Nemačkoj ima 81 292 428 stanovnika (Statistisches Bundesamt, Wiesbaden 2015 – https://www-genesis.destatis.de/genesis/online;jsessionid=051C92BCCCD2FE3BB5F86713130A5A0B.tomcat_GO_2_1?Menu=Willkommen – pristupio 11.12.2015. godine). U R. Srbiji na dan 01.01.2015. godine prema proceni Republičkog zavoda za statistiku ima 7 144 393 stanovnika. – Oficijelna internet stranica Republičkog zavoda za statistiku – <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>. U SR Nemačkoj ima približno 11,5 puta (11,378) više stanovnika nego u R. Srbiji, a blizu duplo manje ustavnih žalbi.
- 43 Zaključak prihvaćen na Savetovanju krivičnih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 26.03.1985. godine. Vidi A. Radovanov /1996/: *Načelni stavovi i zaključci Saveznog suda, Vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda*, Novi Sad, str. 200.
- 44 Načelni stav Zajedničke sednice Saveznog suda, Vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 27. i 28.05.1985. godine. A. Radovanov, *op. cit.*, str. 208.
- 45 Postoje i mišljenja da Vrhovni kasacioni sud ne bi mogao da presudom kojom usvaja zahtev za zaštitu zakonitosti obustavi prekršajni postupak zbog nastupanja apsolutne zastarelosti, jer

ukoliko se dozvoli ponavljanje prekršajnog postupka po zahtevu za ponavljanje prekršajnog postupka, apsolutna zastarelost ne može da nastupi. Naime, rokovi zastarelosti pokretanja i vođenja prekršajnog postupka prilično su kratki. U čl. 84. st. 1. ZOP propisano je da se prekršajni postupak ne može pokrenuti niti voditi ako protekne jedna godina od dana kada je prekršaj učinjen, a u čl. 84. st. 7. se navodi da pokretanje i vođenje prekršajnog postupka zastareva u svakom slučaju kad protekne dva puta onoliko vremena koliko se po zakonu traži za zastarelost (što znači da je za većinu prekršaja apsolutni rok zastarelosti 2 godine).

Nije na odmet začuditi se sledećem. Prekršaji su vrsta kažnjivih dela; u prekršajnom pravu „vlada“ niz materijalnopravnih instituta pozajmljenih iz krivičnog prava; na prekršajni postupak se shodno primenjuju odredbe Zakonika o krivičnom postupku,⁴⁶ a Ustav u čl. 33. st. 8. propisuje da sva prava koja okrivljeni ima za krivično delo, shodno zakonu, ima i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo. Dalje, čl. 34. Ustava govori o pravnoj sigurnosti u kaznenom pravu, a ne u krivičnom pravu, čime obuhvata i prekršaje. Zaključujemo, prekršajno pravo se „ugleda“ na krivično pravo, materijalno i procesno. Ipak, ZOP „Povredu Ustavom zajemčenog prava koja je utvrđena odlukom Ustavnog suda“, ne propisuje poput ZKP kao razlog za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti, već je uređuje/„prepisuje“ kao razlog za ponavljanje postupka, kao što to čini Zakon o parničnom postupku.⁴⁷ Naime, u čl. 426. st. 1. tač. 12. ZPP se navodi da se postupak koji je okončan pravnosnažnom odlukom suda, po predlogu stranke može ponoviti ako je „Ustavni sud, u postupku po ustavnoj žalbi, utvrdio povredu ili uskraćivanje ljudskog ili manjinskog prava i slobode zajemčene Ustavom u parničnom postupku, a to je moglo da bude od uticaja na donošenje povoljnije odluke“. Uvidom u čl. 280. st. 1. tač. 6. ZOP utvrđuje se da se razlika u odnosu na navedenu odredbu ZPP nalazi u tome da se umesto reči „parnični“ navodi reč „prekršajni“, a da se na kraju dodaju reči „po okrivljenog“.

2. ZAHTEV ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI – ODREĐENE NEDOREČENE ODREDBE

Zahtevom za zaštitu zakonitosti se u prekršajnom postupku može pobijati samo pravnosnažna *presuda*, a ne odluka u postupku kao što to propisuje ZKP. Takođe, u krivičnom postupku se zahtevom za zaštitu zakonitosti može pobijati i povreda odredaba postupka koje su prethodile donošenju bilo koje odluke, dok u prekršajnom postupku to nije moguće. Čl. 285. ZOP ograničava upotrebu ZZZ samo na pravnosnažne presude. Ukoliko sud donese rešenje o obustavi prekršajnog

zastarelost teče do pravnosnažnosti presude. Predlaže se da u takvom slučaju Vrhovni kasacioni sud ukine presudu te da Prekršajni apelacioni sud, postupajući ponovo po izjavljenom pravnom leku, rešenjem obustavi prekršajni postupak zbog nastupanja apsolutne zastarelosti. Ipak, Vrhovni kasacioni sud smatra drugačije – vidi presudu VKS Kzz. Pr. br. 29/2015 od 03.06.2015. godine.

46 Vidi čl. 99. ZOP.

47 Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

postupka iz razloga što je nastupila zastarelost za vođenje prekršajnog postupka,⁴⁸ i takva odluka postane pravnosnažna, RJT ne bi mogao da podnese ZZZ, jer je u pitanju rešenje, a ne presuda.

Zahtev za zaštitu zakonitosti u prekršajnom postupku može podneti samo Republički javni tužilac, i to u roku od tri meseca od dana dostavljanja presude. Ukazujemo da ZOP uopšte ne uređuje sledeća pitanja:

Da li se RJT dostavlja samo prvostepena presuda ili i drugostepena presuda ukoliko je žalba na prvostepenu presudu izjavljena? Naime, u čl. 285. st. 2. ZOP se navodi da zahtev za zaštitu zakonitosti podiže RJT u roku od 3 meseca o dana dostavljanja presude. Ne kaže se da li je u pitanju prvostepena presuda ili drugostepena presuda ukoliko je uložen redovni pravni lek. Ciljnim tumačenjem pak nije teško utvrditi da je u pitanju presuda koja je postala pravnosnažna, a kako to piše i u stavu 1. ovog člana. Međutim, nalazi se da je neprecizno da se koriste dva različita označenja u istom članu za isti pojam. Nije potrebno da se jednom napiše da se ZZZ podiže protiv pravnosnažne presude, a drugi put da RJT podiže ovaj pravni lek u roku od 3 meseca od dana dostavljanja presude.

Iz čl. 285. st. 2. ZOP se zaključuje da se RJT dostavlja presuda. Govori se u jednini. Dakle, ukoliko je doneta i presuda po žalbi, izgleda da RJT neće dobiti i prvostepenu i drugostepenu presudu, već samo jednu od ovih.

Zatim, nije jasno na koji način RJT uopšte saznaje da je u prekršajnom postupku doneta bilo kakva presuda, niti ko dostavlja RJT presudu prekršajnog suda. U vezi sa tim, u čl. 278. ZOP („Dostavljanje drugostepene odluke“) se navodi da će „drugostepeni prekršajni sud vratiti sve spise prvostepenom sudu sa dovoljnim brojem overenih prepisa svoje presude i rešenja⁴⁹ radi dostavljanja okrivljenom, podnosiocu zahteva i drugim zainteresovanim licima.“

Poseban je problem za okrivljenog kako da pobija presudu ukoliko mu je uručen samo prepis izreke presude, ali mu nije dostavljena pisano izrađena presuda sa obrazloženjem. U čl. 252. st. 1. („Objavljivanje presude“) se navodi da se presuda objavljuje usmeno ako je okrivljeni prisutan, a pisano izrađena presuda sa obrazloženjem dostavlja se okrivljenom i podnosiocu zahteva samo ako to zahtevaju. Pretpostavljamo da ukoliko okrivljeni nije bio prisutan prilikom objavljivanja presude, ima mu biti dostavljena presuda sa obrazloženjem. Ipak, ZOP ostaje nedorečen ne samo u pogledu ovog zaključka, već i u pogledu pitanja da li je sudija dužan da pouči okrivljenog na mogućnost/pravo da zahteva da mu se dostavi pisano izrađena presuda sa obrazloženjem ili okrivljeni sam treba da se toga „seti“. Čl. 90. ZOP („Pomoć nekoj stranci“) nameće dužnost sudu da se stara da

48 Čl. st. 1. tač. 6. ZOP.

49 Pri odlučivanju o žalbi, Prekršajni apelacioni sud može da donese presudu ili rešenje, ali ne i presudu i rešenje, kao što to ZOP insinuira u čl. 278. ZOP, kada kaže da se dostavlja presuda i rešenje u dovoljnom broju primeraka. Preciznije bi bilo da je odredba o dostavljanju drugostepene odluke prepisana iz čl. 461. st. 1. ZKP gde se kaže da se dostavlja dovoljan broj prepisa overene odluke, ili da je bar ZOP ispoštovao naslov svog čl. 278. („Dostavljanje drugostepene odluke“). Uvidom u čl. 278. st. 1. ZOP zaključujemo da bi naslov člana zapravo trebao da glasi „Dostavljanje presude i rešenja“.

neznanje ili neukost stranaka ne bude na štetu njihovih prava. Nadalje, u čl. 252. st. 4. ZOP se navodi da će se okrivljenom dostaviti samo prepis izreke, ukoliko ne zahteva da mu se dostavi pisano izrađena presuda ili ako izjavi da se odriče prava na žalbu. Zaključujemo, da bi prisutni okrivljeni dobio pisano izrađenu presudu, mora da postavi izričito zahtev, a ne postoji odredba koja obavezuje sud da ga upozori na to. Takođe, nije jasno kako bi samom okrivljenom (koji zamislimo, nije ekspert za prekršajno pravo) moglo da padne na pamet da od njegovog „zahteva“ zavisi da li će mu presuda kojom se on oglašava odgovornim biti dostavljena ili ne. Nakon toga, okrivljeni dolazi u situaciju da nema predstavu na šta se žali, jer mu nije dostavljena obrazložena presuda. Dalje, ukoliko bi okrivljeni (osuđeni u prekršajnom postupku) hteo da RJT uputi inicijativu za podnošenje ZZZ, on ne bi znao ni šta da napiše u takvoj inicijativi, jer bi shodno čl. 252. st. 4. tač. 1. ZOP, dobio samo prepis izreke presude. Ukoliko bi se okrivljeni kasnije odlučio da podnese inicijativu RJT za podnošenje ZZZ, on ne bi mogao da zahteva od prekršajnog suda koji je doneo presudu da mu ovu naknadno dostavi, osim po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. (čl. 4. i čl. 15. ovog zakona).⁵⁰

LITERATURA

- Bonačić M., Rašo M. /2012/: Obilježja prekršajnog prava i sudovanja, aktualna pitanja i prioriteta, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, № 2
- Dimitrijević M. /2013/: Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, u: *Nova rešenja za unapređenje efikasnosti prekršajnog postupka*, Beograd
- Marinković S. /2013/: Odredbe o dostavljanju u novom Zakonu o prekršajima, u: *Nova rešenja za unapređenje efikasnosti prekršajnog postupka*, Beograd
- Radovanov A. /1996/: *Načelni stavovi i zaključci Saveznog suda, Vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda*, Novi Sad
- Tukar M. /2013/: Osnovna načela prekršajnog postupka, u: *Primena novih odredbi u Zakonu o prekršajima*, Beograd
- Vitkauskas D., Dikov G. /2013/: *Zaštita prava na pravično suđenje prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava*, Strazbur
- Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 98/2006).
- Zakon o Ustavnom sudu (Sl. glasnik RS, br. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – odluka US i 40/2015).
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Ustavnom sudu (Sl. glasnik RS, br. 99/2011)
- Zakonik o krivičnom postupku (Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).
- Zakon o prekršajima (Sl. glasnik RS, br. 65/2013).
- Zakon o parničnom postupku (Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014).
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (Sl. glasnik RS, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010).

50 Sl. glasnik RS, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010.

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda – http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_ekljp_-_tekst_konvencije.pdf
- Zakon o Saveznom Ustavnom sudu SR Nemačke (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht) – <http://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/index.html#BJNR002430951BJNE011802305>
- Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske – http://www.usud.hr/default.aspx?Show=ustavni_zakon_o_ustavnom_sudu.
- Baza sudske prakse Vrhovnog kasacionog suda: internet stranica Vrhovnog kasacionog suda – <http://www.vk.sud.rs/sr/sudska-praksa>.
- Baza sudske prakse Ustavnog suda – <http://www.ustavni.sud.rs/page/jurisprudence/35/> (internet stranica Ustavnog suda Republike Srbije – baza sudske prakse).
- Presude Evropskog suda za ljudska prava – Beogradski centar za ljudska prava – <http://www.bgcentar.org.rs/presude-odluke-evropskog-suda-za-ljudska-prava/>.
- Oficijelna internet stranica Saveznog Ustavnog suda SR Nemačke – http://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Verfahren/Wichtige-Verfahrensarten/Verfassungsbeschwerde/verfassungsbeschwerde_node.html.
- Statistisches Bundesamt Wiesbaden – https://www-genesis.destatis.de/genesis/online;jsessionid=051C92BCCCD2FE3BB5F86713130A5A0B.tomcat_GO_2_1?Menu=Willkommen
- Oficijelna internet stranica Republičkog zavoda za statistiku – <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>.
- Pregled rada Ustavnog suda u 2013. godini, Beograd, 2014. godina.

Nikola Vuković

The Higher Public Prosecutor's Office in Novi Sad

WHY ARE CERTAIN PROVISIONS
OF EXTRAORDINARY LEGAL REMEDIES
IN LAW ON MISDEMEANORS UNUSABLE –
EXAMPLE OF VIOLATION OF RIGHT ON DEFENSE

SUMMARY

The paper analyzes the specific provisions of extraordinary legal remedies in the Law on Misdemeanors. It is found that their application in practice would make a series of difficult obstacles to surmount. The paper is conceived through monitoring the imaginary case from the angle of person convicted by legally binding judgement in a misdemeanor proceeding. Attempt to apply extraordinary legal remedies from Law on Misdemeanors reveals their uselessness. In particular, the proportions of noncompliance between the Constitution and the Law on the Constitutional Court on the one hand, and the provisions of the Law on Misdemeanors relating to the reason for renewal of misdemeanor proceedings – „Violation of constitutionally guaranteed rights as determined by the Constitutional Court“, on the other. It is concluded that the provisions of extraordinary legal remedies in the Law on Misdemeanors, have such disadvantages that make them ineffective remedies.

In order to facilitate transparency, paper is exhibited in two separate parts. Each section refers to one extraordinary legal remedy. The parts are exhibited in theses. Theses do not have subtitles. It is pointed to the reader that the defendant in misdemeanor proceeding can be convicted without having any knowledge of an ongoing misdemeanor proceeding. Person obtains the knowledge of that only when he is delivered the judgement. Through the paper, the reader is introduced with the opportunities that such a defendant are available when contesting the judgment. In the end, the reader acquires a vague sense of insecurity. A misdemeanor „can happen“ to him.

Keywords: misdemeanor proceedings; the request for the for renewal of misdemeanor proceeding; request for protection of legality; constitutional appeal; ineffective remedy.

Vukan Slavković*

POZITIVNOPRAVNI I UPOREDNOPRAVNI ASPEKTI NEURAČUNLJIVOSTI

Apstrakt: Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti definiše duševni poremećaj kao „klinički određenu grupu simptoma bihevioralnih obeležja, koji u većini slučajeva stvaraju patnju i sprečavaju funkcionisanje ličnosti“. Prema krivičnom zakonodavstvu većine država neuračunljivost karakterišu dva kriterijuma: biološki (medicinski) i psihološki (pravni). Biološki kriterijum označava prisustvo bolesnog stanja psihe datog lica, dok psihološki kriterijum podrazumeva odsustvo sposobnosti da se shvati značaj svojih radnji (intelektualni element) ili da se rukovodi njima (voljni element). Razlike u konstruisanju instituta neuračunljivosti u evropskim zakonodavstvima uglavnom se svode na oblast pravne tehnike. Pre svega, to se odnosi na korišćenje različitih kategorija psiholoških stanja pri opisivanju biološkog kriterijuma neuračunljivosti. Sa druge strane, određenu specifičnost ima institut neuračunljivosti u angloameričkom sistemu krivičnog prava, jer biološki kriterijum obuhvata različite forme psihopatologije. Savremenom nivou razvoja krivičnog prava i psihijatrije SAD u najvećem stepenu odgovara definicija neuračunljivosti iz *Model Penal Code*-a koja uvažava oba obeležja psihološkog kriterijuma.

Ključne reči: krivično pravo, neuračunljivost, krivica, duševni poremećaj, uračunljivost.

1. ISTORIJSKI RAZVOJ POJMA NEURAČUNLJIVOSTI

U dalekoj prošlosti nije se pravila razlika između uračunljivih i neuračunljivih učinilaca krivičnih dela u smislu današnjeg zakonodavstva. Prvobitno krivično pravo bilo je zasnovano na fizičkoj odgovornosti, koja predstavlja prvi momenat istorijskog razvoja odgovornosti uopšte. Ustanovljava se krivica i kažnjivost za radnje izvršene „putem fizičke sile subjekta, dok se ne uzima u obzir moralna strana protivzakonite aktivnosti“. Ne rešava se pitanje da li je (i u kom stepenu) učestvovala volja u izvršenju date radnje i posledica.¹ Među pojedincima koji su izazivali ekscese u prvobitnoj zajednici bilo je i duševno bolesnih lica, jer se od početka svoje istorije ljudsko društvo suočilo sa problemom svojih članova koji su duševno poremećeni. Međutim, sa velikom sigurnošću može se tvrditi da se prema njima

* Autor je profesor na Visokoj školi za kriminalistiku i bezbednost u Nišu, vukanslavkovic@yahoo.com

1 Б. А. Спасенников /2003/: *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, Санкт-Петербург, стр. 69.

postupalo na isti način kao i sa zdravim prestupnicima, i to ne samo zato što se o duševnim bolestima nije ništa znalo, već i zbog toga što postojeći principi kolektivne i objektivne odgovornosti nisu dopuštali doživljavanje čoveka kao subjekta prava u današnjem shvatanju.²

Napredne ideje u kontekstu filozofskih razmišljanja pojedinih mislilaca starog veka doprinele su da se u većoj meri menjaju shvatanja o duševnim bolestima. Sve više je isticana neophodnost humanijeg postupanja sa ovim licima kada se javljaju kao učinioci krivičnih dela.³ U drevnim društvima postojali su brojni pokušaji da se reši pitanje odgovornosti i kažnjivosti lica sa psihičkim poremećajima. Delimično, u pravu antičke Grčke i Rima, duševni poremećaj je isključivao primenu kazne, ali su opasne bolesnike zatvarali u tamnice.⁴ Zakon XII tablica u svojim krivičnopravnim odredbama posebno ne spominje neuračunljiva lica, što pokazuje da je prilikom izvršenja krivičnih dela njihov položaj bio jednak statusu ostalih učinilaca. Uprkos snažnom uticaju principa objektivne odgovornosti u krivičnom pravu, ovaj zakon je poznao kategoriju duševno poremećenih lica u građanskopravnom smislu. U poslednjoj etapi razvoja rimskog prava izvršena je najznačajnija kodifikacija – *Corpus Iuris Civilis*.

U Justinijanovim Digestama postojale su odredbe kojima se duševni bolesnici oslobađaju od kazne za ubistvo, jer se neuračunljivost smatrala za *doli incapaciae*.⁵ Iako se ovi učinioci zbog svog duševnog stanja ne kažnjavaju, mogu predstavljati opasnost za sredinu u kojoj žive, usled čega se lišavaju slobode.⁶

Ipak, u srednjem veku (i sve do XVII v.), sudbina duševno poremećenih lica bila je tragična: optuživali su ih za čarobnjaštvo, bacanje čini i vezu sa đavolom. To je period nazadovanja, kako shvatanja o duševnim bolestima, tako i odnosa prema duševno poremećenim osobama. Posebno surova bila je društvena reakcija ukoliko su ova lica izvršavala krivična dela, jer su uglavnom izricane smrtne kazne čijem izvršenju su prethodila dugotrajna mučenja.⁷ Iako se u XV i XVI veku otvaraju specijalne bolnice za mentalno obolele, ophođenje prema njima i dalje je bilo surovo. Međutim, čak i u tom periodu, krivično zakonodavstvo i sudska praksa često su isključivali ili značajno ublažavali odgovornost tih lica.⁸ U srednjovekovnom krivičnom pravu izdvojile su se tri grupe psihičkih poremećaja: a) koji potvrđuju neuračunljivost (npr. veoma izražena slaboumnost), b) koji ne isključuju uračunljivost – u tim slučajevima vrši se krivično delo protiv imperatora, članova njegove porodice, države, službenih lica, religije i v) tzv. „grešni“, koji ne samo da ne isključuju uračunljivost, već je, naprotiv, unapred određuju jer su se u tim slučajevima znaci duševne poremećenosti i krivičnog dela podudarali (npr. „demonomani“, skloni ha-

2 V. Grozdanić /1988/: Tragovi razvoja posebnog statusa neuračunljivog delinkventa u povijesti krivičnog prava starog i srednjeg vijeka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 9, str. 40.

3 N. Delić /1994/: *Krivičnopravni značaj smanjene uračunljivosti*, magistarski rad, Beograd, str. 8.

4 Коллектив авторов /1960/, *Советское уголовное право, Часті общая*, Ленинград, str. 293.

5 D. 48, 9, 2., *Corpus Iuris Civilis*, Volumen primum, Zürich/Dublin, 1973.

6 D. 1, 18, 14.

7 N. Delić /1994/: *op. cit.*, str. 8.

8 В. Н. Додонов /2009/, *Сравнительное уголовное право*, Юрлитинформ, Москва, str. 154.

lucinacijama sa religiozno-mističnim sadržajem spadali su u kategoriju najopasnijih prestupnika i izlagani najokrutnijim mučenjima i spaljivanju na lomači).⁹

U skladu sa shvatanjem o materijalističko – somatskoj prirodi takvog stanja, postepeno je počelo da prevladava uverenje da duševni poremećaj uopšte nije u vezi sa natprirodnim silama. Civilizovano gledište o psihičkim bolestima i human odnos prema duševno poremećenim licima delo je novijeg vremena. Krajem XVIII veka, zahvaljujući F. Pinelu i njegovom učeniku Ž. Eskirolu, nastala je psihijatrijska nauka u savremenom vidu. Saglasno materijalističkom pravcu duševni poremećaj je telesna bolest sa simptomima koje odlikuju halucinacija, bunilo i nerazumno ponašanje.

Iz takvog stava se izvodi zaključak da telesna bolest ima početak i kraj, a krivično delo je moglo biti izvršeno kako do nastupanja simptoma, tako i nakon toga. U mozgu se naizmenično smenjuju normalna i bolesna izmenjena psihička aktivnost.¹⁰

U XVIII veku dolazi i do formiranja krivične nauke kao celovitog i logičnog sistema stvaranjem klasične škole krivičnog prava koja promovise sledeće shvatanje: „čovjek je ili potpuno slobodan u svom odlučivanju, pa prema tome i odgovoran za svoje postupke i podložan kažnjavanju, ili nije slobodan, usled čega izostaje svaka kažnjivost.“¹¹ Krivica se temelji na slobodi volje, a kazna treba da je proporcionalna težini krivičnog dela. Prihvaćen je princip subjektivne krivične odgovornosti koja izvire iz moralne odgovornosti.¹² Da bi se došlo do stupnja moralne odgovornosti trebalo je najpre utvrditi ko je bio fizički izvršilac radnje (koja nosi obeležja krivičnog dela), da bi se zatim prešlo na rešavanje pitanja – da li je i volja učestvovala u izvršenju date kažnjive radnje i u kom stepenu. S obzirom da je fizička odgovornost dopunjena moralnom, pojavili su se novi elementi – učinilac snosi krivicu samo za one radnje koje su rezultat njegove namere. Prelaskom na dati nivo, pojam odgovornosti je redukovano, jer je fizička odgovornost šira od moralne. Uvođenje moralne odgovornosti u krivično pravo dovelo je do toga da se mnoge radnje (koje su ranije povlačile fizičku odgovornost) smatraju nekažnjivim usled neuračunljivosti učinio-ca.¹³ J. H. Scholten je tim povodom istakao: „Pod slobodnom voljom se podrazumeva mogućnost da se u datom životnom trenutku želi ili ne želi nešto što se našem razumu čini mogućim.“¹⁴ Volja se naziva slobodnom jer se čovek smatra slobodnim, tj. nezavisnim od bilo kakvih spoljašnjih ili unutrašnjih uticaja u vreme kada on nešto želi ili ne želi.“¹⁵

9 Б. А. Спасенников /2003/: *Вменяемость как категория уголовного права, Уголовное право*, № 2, str. 76.

10 А. Ф. Кистяковский /1882/: *Элементарный учебник общего уголовного права, Часть Общая*, Киев, str. 552.

11 Lj. Lazarević /1966/: Položaj nekih kriminoloških kategorija delinkvenata u savremenom krivičnom pravu, *Pravni život*, br. 2, str. 15.

12 D. Jovašević /2006/: *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, str. 209.

13 Б. А. Спасенников: *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, op. cit., str. 69–70.

14 Indeterminizam (lat. *in determination*: određenje, opredeljenje) – *fil.* učenje da je ljudska volja potpuno slobodna u svom opredeljivanju i delanju, tj. da se može pod istim okolnostima i uslovima različito opredeljavati.

15 J. H. Scholten /2011/: *Der Freie Wille*, Charleston, pp. 1.

Savremeni oblik krivičnog pravnog instituta uračunljivosti formiran je krajem XVIII i početkom XIX veka. Prva definicija neuračunljivosti uvedena je u Krivični zakonik Francuske iz 1810. godine (član 64.): „Nema krivičnog dela ni prestupa ako je okrivljeni bio u stanju bezumlja u vreme izvršenja radnje“.¹⁶ Kao rezultat toga, formulacija je usvojena i usavršena u krivičnim zakonima niza evropskih država (Poljska, Nemačka, Švajcarska i dr.). Danas se uračunljivost u svim državama sveta priznaje kao obavezan uslov za krivicu, zajedno sa dostizanjem određenog uzrasta. To je normalno psihičko stanje duševno zdravog čoveka, koji je svestan svojih radnji i može njima da upravlja. Uračunljivost učinioca se pretpostavlja, tako da je za isključenje krivice neophodno dokazati postojanje suprotnog stanja – neuračunljivosti. Sadašnja pozicija neuračunljivih delinkvenata u krivičnom pravnoj regulativi datira od početka XX veka, kao rezultat shvatanja italijanske pozitivne škole koja proučavanje krivičnog dela usmerava u pravcu subjektivizma. Prema predstavnicima sociološke škole, kazna može biti izrečena samo licu koje je svesno i voljno delovalo, što zahteva uvođenje mera bezbednosti kao novih krivičnih sankcija.

2. PRAVNO REGULISANJE NEURAČUNLJIVOSTI U SRPSKOM I UPOREDNOM PRAVU

Prema krivičnom zakonodavstvu većine država neuračunljivost karakterišu dva kriterijuma: biološki (medicinski) i psihološki (pravni). Biološki kriterijum označava prisustvo bolesnog stanja psihe datog lica, dok psihološki kriterijum podrazumeva odsustvo sposobnosti da se shvati značaj svojih radnji (intelektualni element) ili da se rukovodi njima (voljni element). Bazirajući se na psihološkim podacima, treba istaći da definicija neuračunljivosti zahteva tradicionalno spajanje psihološkog i tzv. biološkog kriterijuma. Ispoljeni duševni poremećaji dovode do nemogućnosti kontrolisanja sopstvenih radnji i pravilne spoznaje stvarnosti. Stoga, sadržina pojma „neuračunljivost“ ograničena je psihološkim kriterijumom, koji u prvom redu ima intelektualni, voljni i emocionalni aspekt.

2.1. Srbija

Rešavanje krivičnih pravnih pitanja sa psihološkom sadržinom na nivou savremenog naučnog znanja, kao i širenje sfere primene psiholoških podataka u krivičnom postupku, može da omogući svestrano i potpuno istraživanje krivičnih dela i utvrđivanje materijalne istine. Neophodnost korišćenja profesionalnih psiholoških znanja suštinski se aktualizovala, jer su značajno uvećana istraživanja krivičnih dela koja se tiču ličnosti optuženih i oštećenih. S tim u vezi, neophodno je izvršiti analizu psiholoških karakteristika niza osnovnih definicija, normi i instituta, a posebna pažnja pridaje se prikazivanju neophodnih i opravdanih granica primene neuračunljivosti u krivičnom pravu. Zakonska psihologija bavi se objašnjenjem psiholoških, psihopatoloških i psihijatrijskih pojava čije razumevanje je potrebno

16 *Code pénal de 1810*, http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm, 18. mart 2016.

za primenu odgovarajućih materijalnopravnih propisa. Iako za sada ne predstavlja zaokružen deo naučnog sistema, s obzirom na njen značaj i perspektive budućeg razvoja, u okviru zakonske psihologije bi posebno trebalo izdvojiti krivičnopravnu psihologiju, koja se bavi proučavanjem i objašnjenjem psiholoških, psihopatoloških i psihijatrijskih pojmova korišćenih u krivičnom pravu. Psihopatološki pojmovi se primenjuju prilikom utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti učinioca krivičnog dela.¹⁷

Uračunljivost je skup intelektualnih i voljnih elemenata koje čine čoveka sposobnim da misli, rasuđuje, odlučuje i upravlja svojim postupcima. Polazi se od toga da svaki čovek ima tu sposobnost. Drugim rečima, uračunljivost se u konkretnom slučaju utvrđuje samo onda kada se pojavi sumnja da se radi o neuračunljivom učiniocu.¹⁸ Stoga je uračunljivost pravilo, jedna „prirodna“, duhovno-etička pretpostavka koja se ne dokazuje, konkretizacija generalne čovekove moći samoodređenja u odnosu na svoje okruženje.¹⁹

Krivični zakonik Srbije definiše neuračunljivost kao psihičko stanje učinioca koje postoji u vreme izvršenja krivičnog dela u kome on nije mogao da shvati značaj svoga dela ili nije mogao da upravlja svojim postupcima usled duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže duševne poremećenosti (član 23. KZ).²⁰ Pri tome, duševnu poremećenost u najširem smislu možemo odrediti kao stanje u kome dolazi do narušavanja psihičkih funkcija, a koje je shodno tome, po svojoj prirodi različito od normalnog duševnog stanja.²¹ Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti definiše duševni poremećaj kao „klinički određenu grupu simptoma bihejvioralnih obeležja, koji u većini slučajeva stvaraju patnju i sprečavaju funkcionisanje ličnosti“. U klasi V nalazi se spisak duševnih poremećaja koji uključuje više od 300 bolesti koje imaju različiti uzrok nastanka, karakter trajanja, težinu i prognozu.²²

Postojanje neuračunljivosti, koja isključuje krivicu, prema opšteusvojenom shvatanju, utvrđuje se primenom mešovitog, odnosno biološko – psihološkog metoda. Primena datog metoda najpre podrazumeva da je kod učinioca potrebno utvrditi postojanje nekog od zakonom propisanih bioloških osnova, tj. poremećenih psihičkih stanja (duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj i druge teže duševne poremećenosti), a potom konstatovati da je dato stanje prouzrokovalo odgovarajući poremećaj u ostvarivanju jedne ili obe relevantne psihičke funkcije – sposobnosti shvatanja značaja svog dela (moć rasuđivanja) i sposobnosti upravljanja svojim postupcima (moć odlučivanja), koji je ispoljen kao

17 N. Delić /2012/: Sudska psihologija kao nastavna i naučna disciplina, *CRIMEN*, br. 1, str. 42.

18 D. Jovašević, *op. cit.*, str. 772.

19 D. Drakić, T. Lukić /2011/: Krivično pravo i sposobnost čovekovog samoodređenja, *CRIMEN*, br. 1, str. 91.

20 Službeni glasnik RS, 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/ 2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

21 N. Delić /2007/: Neke dileme u vezi utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti (član 23. KZ), *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, str. 154.

22 The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, <http://www.who.int/classifications/icd/en/GRNBOOK.pdf>, 20. decembar 2015.

nemogućnost njene/njihove realizacije.²³ Ove komponente, koje možemo nazvati i uslovima neuračunljivosti, određene su kumulativno, što ne znači da za neuračunljivost moraju postojati sva navedena biološka ili psihička stanja.²⁴

Neophodno je, međutim, da je postojao bar jedan, a može i više bioloških osnova i usled toga nastupila nemogućnost za shvatanje značaja svoga dela ili nemogućnost upravljanja svojim postupcima; nužna je, dakle, kumulacija bar jednog biološkog osnova sa jednim psihološkim osnovom neuračunljivosti.²⁵

S obzirom da je merilo za utvrđivanje nemogućnosti rasuđivanja i odlučivanja normativno, neuračunljivost predstavlja psihopatološko-normativni mešoviti pojam.²⁶ Međutim, u pitanju je primena mešovitog metoda čija je kompleksna biološko-psihološka sadržina obogaćena i dvostrukom normativnom komponentom. U svom prvom delu, metod kojim se utvrđuje neuračunljivost nije samo biološki, već nužno biopsihološki, jer osnovi neuračunljivosti pored bioloških mogu biti i određena psihološka (psihopatološka stanja). Takođe, propisivanje „druge teže duševne poremećenosti“ u sam biopsihološki supstrat unosi normativnu komponentu, jer davanje ocene o tome koja je duševna poremećenost teža, u suštini je normativne prirode.²⁷

Krivični zakonik Srbije predviđa dve mere bezbednosti prema neuračunljivom licu koje učini delo određeno u zakonu kao krivično delo: obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi (član 81. KZ) i psihijatrijsko lečenje na slobodi (član 82. KZ). Za izricanje mere bezbednosti traži se postojanje uzročne veze između njegovog psihičkog stanja i učinjenog krivičnog dela, kao i da takva stanja mogu voditi ponovnom vršenju krivičnog dela.²⁸ Postojanje psihičkog poremećaja (npr. šizofrenije, oligofrenije, poremećaja ličnosti itd.) nije odlučujuće za utvrđivanje neuračunljivosti u krivičnom pravu. Najvažnije je odrediti značaj uticaja tog psihičkog poremećaja na svesni i voljni izbor socijalno negativnog ponašanja. S. V. Borodin formuliše datu poziciju na sledeći način: „Prilikom ocenjivanja zaključaka sudsko – psihijatrijske ekspertize o izvršenju društveno opasne radnje u stanju neuračunljivosti suštinski značaj ima karakter bolesti, kao i veza motivacije sa psihičkim poremećajem koji se konstituiše kod lica koje je izvršilo datu radnju“.

2.2. Sjedinjene Američke Države

Američka pravna misao odavno je ustanovila da je neophodno unifikovati krivično zakonodavstvo SAD. Ono se stvaralo u raznim periodima i pri različitoj kriminalnoj politici, usled čega postoje značajna neslaganja u rešavanju istovetnih pi-

23 N. Delić /2012/: *op. cit.*, str. 43.

24 Najčešće, obe ove komponente uračunljivosti usko su povezane; drugim rečima, ako je neko sposoban da shvati značaj dela koje čini, on može i da upravlja svojim postupcima i obratno. Ima, međutim, poremećaja kada pojedinac shvata značaj dela koje vrši, ali ne može u potpunosti ili do izvesne mere da upravlja svojim postupcima. Takav je slučaj u nekim hipomaničko-maničkim stanjima ili u toku apstinencijalne krize zavisnika. (D. Kecmanović /1986/: *Psihijatrija*, Beograd-Zagreb, str. 627).

25 Lj. Lazarević /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, str. 117–118.

26 D. Drakić /2007/: *Neuračunljivost*, Novi Sad, str. 207.

27 N. Delić /2007/: *op. cit.*, str. 153–154.

28 Z. Stojanović /2014/: *Mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja*, *CRIMEN*, br. 2, str. 149.

tanja. Težnja ka unifikaciji uticala je na donošenje *The Model Penal Code*-a (Model Krivičnog zakonika) iz 1962. godine.²⁹ Bez obzira na to što ima karakter preporuke, zbog visokog nivoa pravnih konstrukcija i jasnih formulacija Model je doprineo donošenju novih krivičnih zakona velikog broja američkih država.³⁰

U većini federalnih jedinica SAD neuračunljivost se do sada određivala na osnovu pravila Meknatena³¹, koja su reprodukovana u članu 30. 05 Krivičnog zakona države Njujork: „Lice ne snosi krivičnu odgovornost, ako u vreme izvršenja dela, usled duševne bolesti ili drugih poremećaja, nema suštinsku sposobnost da shvati ili oceni: a) karakter i posledice takvog ponašanja ili b) nezakonitost date radnje“. S obzirom da nedostaje upućivanje na voljni element, u nekoliko američkih država Meknateno-va pravila su dopunjena doktrinom „neodoljivog impulsa“ (*irresistible impulse*), koji nastaje zbog duševne bolesti ili drugog poremećaja, usled čega lice ne može kontrolisati svoje ponašanje, iako zna da postupa nezakonito.³² Neuračunljivost je mogla biti određivana kako prema poremećenoj sposobnosti rasuđivanja, tako i prema sposobnosti odlučivanja. Sa druge strane, ovaj metod može da dovede do pogrešnog zaključka da neuračunljivost postoji samo kada je krivično delo izvršeno impulsivno, na mah, posle oštrog unutrašnjeg konflikta, a time se gubilo iz vida da radnja psihički poremećenog lica može biti pripremljena hladno i brižljivo.³³

Savremenom nivou razvoja krivičnog prava i psihijatrije SAD u najvećem stepenu odgovara definicija neuračunljivosti iz Model Penal Code-a koja uvažava oba obeležja psihološkog kriterijuma. Prema članu 4. 01. „lice nije krivično odgovorno, ako u vreme izvršenja krivičnog dela nema suštinsku sposobnost da spozna kriminalnu prirodu (nezakonitost) svog ponašanja niti da se povinuje zakonskim pravilima, usled duševne bolesti ili drugog poremećaja“.³⁴ Biološki kriterijum neuračunljivosti ne sadrži jasnu definiciju u angloameričkom krivičnom pravu. Sudska praksa Velike Britanije i SAD u duševne bolesti ubraja različite oblike oboljenja i devijacija: amneziju, automatizam³⁵, oligofreniju, alkoholizam, fugizam, maniju, paranoju, seksualnu psihopatiju, somnambulizam itd.³⁶

29 *The Model Penal Code* je zakonski tekst koji je sastavio Američki institut za pravo (American law institute) 1962. godine, na čelu sa Herbert-om Wechsler-om, profesorom sa Univerziteta Kolumbija. Poslednja verzija MPC-a redigovana je 1981. godine.

30 V. Slavković /2013/: *Pokušaj u krivičnom pravu*, doktorska disertacija, Niš, str. 98–99.

31 McNaghten`s case, 10 Clark & F. 200, 8 Eng. Rep. 718 (1843)

32 R. W. Ferguson /1975/: *Readings on concepts of criminal law*, Saint Paul, pp. 543.

33 M. Aćimović /1966/: *Subjektivni element krivičnog dela u američkom pravu*, Beograd, str. 50.

34 *Model Penal Code, Official Draft and Explanatory Notes*, Philadelphia, 1985, str. 61.

35 Automatizam (grč. *automatos* – što samo dolazi) *biol.* pokreti i radnje koje nastaju kao odgovor na spoljne podsticaje i odvijaju se mimo volje i nezavisno od saznanja. U psihologiji automatizam predstavlja radnju koja se realizuje bez neposrednog učesća svesti. Razlikuju se „primarni automatizmi“ koji označavaju funkcionisanje urođenih bezuslovnorefleksnih programa i „sekundarni automatizmi“ koji se stiču u toku života. Moguća je i podvrsta automatizma kao što je fugizam (lat. *fuga* – bekstvo, beg) koji se ispoljava putem naglih pokreta i radnji (čovek skida sa sebe odeću i pokušava negde da pobjegne). Po okončanju epizode poremećene svesti primećuje se amnezija. (B. M. Блейхер, И. В. Крук /1995/: *Толковый словарь психиатрических терминов*, Воронеж, str. 570).

36 Н. Е. Крылова, А. В. Серебряникова /1997/: *Уголовное право современных зарубежных стран*, Москва, str. 85.

Stanje duševne bolesti ili druge duševne poremećenosti posmatra se, pre svega, sa aspekta načina procesnog ponašanja okrivljenog u krivičnom postupku, odnosno pravca u kojem okrivljeni razvija svoju procesnu aktivnost. On može da se brani tako što će izjaviti da u vreme izvršenja krivičnog dela nije raspolagao intelektualnim ili voluntarističkim kapacitetom, usled čega ne može da snosi krivicu.³⁷ Sa druge strane, iako su autori *The Model Penal Code*-a omogućili sudiji da dozvoli odbranu po osnovu neuračunljivosti, tu mogućnost odbacuju ukoliko nema dovoljno argumenata. Član 4. 03. datog akta predviđa da „duševna bolest ili druga mentalna devijacija koja isključuje odgovornost“ može predstavljati „afirmativnu odbranu“. Međutim, iako se sudiji daje nadležnost da pokrene pitanje neuračunljivosti, primena propisa može biti izostavljena, ukoliko predstavlja smetnju za sprovođenje odbrane.

Odbijanje optuženog da dopusti rešavanje tog pitanja može biti ocenjeno kao značajna okolnost, osim u onim slučajevima u kojima je pokretanje pitanja neuračunljivosti nepoželjno sa aspekta objektivnog interesa okrivljenog, ali je poželjno sa tačke gledišta društva. To je pretpostavka zasnovana isključivo na istorijskom osnovu da sudska nadležnost za pokretanje pitanja neuračunljivosti predstavlja veću „smetnju za vršenje odbrane“, nego ovlašćenje da se istraži izvršenje krivičnog dela ili namera učinioca u slučaju potpunog negiranja krivice. Oslobođajuća presuda usled neuračunljivosti je koekstenzivna sa odsustvom namere, jer često mentalna bolest više oslobađa nameru, nego što je inhibira. Bez obzira na to, postoje društveno korisni razlozi da se neuračunljivost i odsustvo namere proceduralno tretiraju na sličan način. U pravu, nijedan subjekt nema imanentno „odbrambeni“ status, ako ga nije dodelio pravni sistem putem određenih faktora, često na političkim osnovama. Postavlja se pitanje, da li svaki akt posmatrati kao afirmativnu odbranu ili ga kao deo kriminalnog ponašanja treba determinisati funkcionalno, kao rezultat alternativnih mogućnosti?

Kada se neuračunljivost posmatra kao afirmativna odbrana, okrivljeni sam odlučuje da li mere bezbednosti mogu biti primenjene prema njemu, iako one primarno znače zaštitu društva. Glavni problem odnosi se na pitanje da li kriminalna politika treba da omogući okrivljenom donošenje takve odluke? To bi bilo dopustivo samo u pojedinim situacijama. U određenim slučajevima postoji sukob između javnog interesa zaštite društva i individualne slobode da se izabere zatvor ograničenog trajanja u odnosu na potencijalno duže zadržavanje u duševnoj bolnici. Demokratsko rešenje zasnovano je na upoređivanju značaja relevantnog interesa u različitim situacijama. Datu problematiku treba posmatrati na polju definicije neuračunljivosti (koja obuhvata pojam „opasnosti“), kao i prirode i težine krivičnog dela. Javni interes za zaštitom povećava se sa porastom oslobođajućih presuda usled neuračunljivosti, što ne mora biti srazmerno, budući da uvećan broj slučajeva neuračunljivosti uključuje i manje ozbiljne mentalne devijacije. Sa druge strane, nijedna od poznatih definicija neuračunljivosti ne sadrži jasan pojam „opasnosti“.

U svakom slučaju, priroda i težina krivičnog dela mogu predstavljati indiciju „opasnosti“ učinioca. Lice koje učestvuje u radnji koja u najgorem slučaju pred-

37 M. Škuljić /2015/: Neuračunljivost i intoksikacija učinioca u krivičnom pravu SAD, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, str. 10.

stavlja lakše krivično delo (*misdemeanor*) i, po svoj prilici ne izaziva veću socijalnu opasnost, ne bi bilo poželjno izložiti merama bezbednosti, ako okrivljeni sam ne odabere ovu alternativu umesto kazne.

Štaviše, tretman koji je vezan za neuračunljivost, po pravilu je dužeg trajanja i može biti nesrazmeran težini krivičnog dela i mentalne bolesti. Određivanje vremenskih ograničenja prema krivičnopravnim merama u slučaju lakših krivičnih dela može učiniti iluzornim efektivno funkcionisanje mera bezbednosti. Prema tome, kod datog kriminalnog ponašanja, neuračunljivost postaje „afirmativna odbrana“ koju može pokrenuti samo okrivljeni.

Međutim, u slučaju težih krivičnih dela (*felony*), kod kojih je prouzrokovana ozbiljna povreda prava, usled čega postoji indicija nastupanja opasnosti ili slične povrede u budućnosti, država ima obavezu da preduzme mere za zaštitu društva. U ovim slučajevima, javni interes za zaštitom prednjači nad relevantnim individualnim interesom. Stoga, sud i tužilaštvo mogu imati ovlašćenje da pokrenu pitanje neuračunljivosti.³⁸

2.3. Ruska Federacija

Prema članu 21. stav 1. Krivičnog zakonika Ruske Federacije³⁹ „ne podleže krivičnoj odgovornosti lice koje se u vreme izvršenja društveno opasne radnje nalazilo u stanju neuračunljivosti, tj. nije moglo da shvati faktički karakter i društvenu opasnost svojih činjenja (nečinjenja) ili da rukovodi njima, usled hroničnog duševnog poremećaja, privremenog duševnog poremećaja, slaboumnosti ili drugog patološkog stanja psihe“. Stav 2. predviđa da „licu koje je izvršilo društveno opasnu radnju u stanju neuračunljivosti sud može izreći prinudne mere medicinskog karaktera, propisane važećim Zakonikom“.

Intelektualni element neuračunljivosti određuje se kao nesposobnost da se shvati faktički karakter ili društvena opasnost svojih radnji, dok voljni element podrazumeva nemogućnost da se njima upravlja. O. Д. Ситковская ističe da sposobnost svesnog i voljnog ima objektivnu biološku osnovu, ali psihičko zdravlje nije jedini faktor koji utiče na prisustvo ove sposobnosti u konkretnom slučaju. Ništa manje nije važna prisutnost nekih psihičkih stanja, osobenosti i njihov odnos sa situacijom.

Neuračunljivost grade dva obavezna kriterijuma koji uzajamno deluju, ali to ne obuhvata čitav krug slučajeva kada predmeti dela dovode u sumnju prezumciju krivičnog zakona o sposobnosti subjekta da snosi krivičnu odgovornost. Ovde se imaju u vidu slučajevi kada pri odsustvu preciznog biološkog kriterijuma neuračunljivosti odlučujući uticaj na ponašanje ima:

- zaostalost psihičkog razvoja maloletnika koja nije vezana za duševni poremećaj, već se javlja kao posledica nepravilnog vaspitanja, pedagoške zapuštenosti i dr. (član 20. stav 3. KZ RF),

38 H. Silving /1962/: *The criminal law of mental incapacity*, Criminal law, criminology and police science, № 2, pp. 132–133.

39 Član 21. Krivičnog zakonika Ruske Federacije, Službeni glasnik RF, 63-Ф3/96.

- odsustvo sposobnosti za svesno i voljno ponašanje zbog nesklada individualno-psihičkih mogućnosti i potreba koje postavlja ekstremna situacija,
- odsustvo voljnog ponašanja zbog intenzivne prinude koja dolazi spolja i
- gubitak te sposobnosti zbog prolaznih funkcionalnih stanja i nervno-psihičke preopterećenosti.⁴⁰

U velikom broju država gornja granica krivičnogpravnog maloletstva utvrđena je na osamnaest, a donja na četrnaest godina starosti, ispod koje se maloletnik tretira kao dete čije delo nije obuhvaćeno primenom krivičnog prava. Tako je, na primer, u austrijskom, nemačkom, italijanskom, ruskom i drugim zakonodavstvima.⁴¹ Sa druge strane, maloletnici koji imaju jednu istu starosnu legitimaciju mogu suštinski da se razlikuju jedan od drugog po stepenu psihičkog razvoja ili psihološkom uzrastu. To je u vezi kako sa biološkim (pre svega genetskim) tako i sa socijalnim faktorima.

Zakonodavac, određujući uzrast predviđen za nastupanje krivične odgovornosti, polazi od toga da u datom trenutku većina maloletnika dostiže takvu psihološku i socijalnu zrelost koja omogućava da snose krivičnu odgovornost, tj. da shvate faktičko značenje i društvenu opasnost svojih činjenja (nečinjenja), u punoj meri predvide njihove posledice, uporede izvršeno delo sa zakonskim odredbama, kao i da rukovode svojim ponašanjem. Pri tome zakonodavac se orijentiše na pokazatelje psihičkog razvoja tipične za dati starosni period. Sasvim je očigledno da u odnosu na uzrast predviđen za nastupanje krivične odgovornosti mnogi maloletnici dostižu stepen psihičkog razvoja koji je neophodan da se ispoštuje princip krivice.

Krivični zakonik RSFSR iz 1966. godine ignorisao je tu činjenicu. Ipak, u Krivičnom zakoniku Ruske Federacije iz 1996. godine uneta je nova odredba – član 20. stav 3., koja omogućava da se prilikom pozivanja na krivičnu odgovornost ne uzima u obzir starosna legitimacija, već stepen psiho-socijalnog razvoja (prisustvo subjektivne pretpostavke krivične odgovornosti) isključivši krivicu maloletnika za izvršenje kažnjivih radnji, ako on usled zastoja psihičkog razvoja ne može biti svestan svojih postupaka, niti može da rukovodi njima. Prema stavu 3. člana 20. KZ RF „maloletnik koji je dostigao uzrast za nastupanje krivične odgovornosti, ali nije sposoban da u punoj meri shvati faktički karakter i društvenu opasnost svojih radnji ili da rukovodi njima zbog zastoja u psihičkom razvoju koji nije u vezi sa duševnim poremećajem, ne podleže krivičnoj odgovornosti. Navedenu normu u literaturi nazivaju „starosna neuračunljivost“.⁴²

Po shvatanju И. Гецманове, prividnu jasnoću u razgraničenju uzroka zaostalosti (prisutnost ili odsustvo duševnih poremećaja) odlikuje neodređenost, budući da u dečjoj psihijatriji nema čvrstih kriterijuma za izdvajanje normi od patologije, tako da praktično rešavanje pitanja vezanih za razgraničavanje uzroka zaostalosti stvara ozbiljne teškoće. Stvar je u tome da svaka škodljivost koja utiče na maloletnika sa nedovršenim fiziološkim sazrevanjem može dovesti do opšteg ili delimičnog zastoja psihičkog razvoja.

40 О. Д. Ситковская /2009/: *Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий*, Москва, стр. 3–4.

41 D. Drakić /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Novi Sad, str. 23–24.

42 Е. Цымбал, А. Дьяченко /2000/: *Возрастная невменяемость: теория и практика применения, Уголовное право*, № 3, стр. 43.

Pri tome, nije reč samo o egzogeno – organskoj škodljivosti, već i o drugim somatskim oboljenjima dece, nepravilnom vaspitanju, hroničnim psihotraumatičnim situacijama itd.. Obično se znaci pedagoške zapuštenosti, defekti senzornih sistema povezuju sa organskim defektima psihe. Neretko, slabljenje vida ili (i) sluha ima isti uzrok kao i opšte organske promene u mozgu, na primer, usled meningitisa, encefalitisa, moždanih trauma i dr. Pedagoška zapuštenost, pre svega, posebno lako nastaje upravo kod maloletnika sa organskim nedostatkom psihe, tako da se obične mere socijalizacije prema njima ne mogu pokazati kao efikasne. Zbog toga, pri postojanju organskih uzroka zaostajanja u psihičkom razvoju, praktično uvek mogu biti prisutni i razlozi pedagoške zapuštenosti, nepravilnog, izopačenog, a ponekad i patološkog razvoja ličnosti maloletnika.

Za označavanje fenomena „zaostajanje u psihičkom razvoju koje nije vezano za duševni poremećaj“ koristi se mnoštvo termina: „psihička starosna zaostalost“ (Л. Н. Кривоченко), „psihička nerazvijenost“ (Ю. К. Сущенко), „starosna neuračunljivost“ (Н. Ф. Кузнецова), „starosna uračunljivost“ (В. А. Гурьева).

Do sada nisu postojali jednoznačni kriterijumi za primenu date zakonske norme. Najpotpunija formulacija glasi: „nepatološko zaostajanje u psihičkom razvoju“, čije se stilsko preimućstvo povezuje sa očuvanjem smisla i sadržine zakonske norme, a takođe naglašava se i priroda zaostalosti. Data definicija uključuje intelektualnu, emocionalno-voljnu i moralnu sferu. Zbog toga se u članu 20. stav 3. KZ RF koristi širi, celovitiji pojam od „intelektualne zaostalosti“, a to je „zaostajanje u psihičkom razvoju“. Neophodno je razlikovati medicinsku, psihološku i pravnu sadržinu navedenog pojma. U medicini on ima kompleksno značenje koje objedinjuje, po poreklu i težini, različite forme psihičke patologije. U savremenoj psihologiji, to je ispoljavanje nerazvijenosti složenih oblika psihičkih aktivnosti (zastoj intelektualnog razvoja ličnosti) usled neprogresivne organske insuficijencije mozga ili nepovoljnih socijalnih faktora.⁴³

2.4. Nemačka

U ranijem krivičnom pravu država koje obuhvata današnja teritorija Nemačke⁴⁴, kao i u Krivičnim zakonima Belgije (1867), Holandije (1881), Norveške (1902) i Francuske (1810), korišćen je isključivo biološki kriterijum za određivanje neuračunljivosti.

43 И. Гецманова /2005/: Реформирование судопроизводства по делам несовершеннолетних, *Уголовное право*, № 2, str. 77–78.

44 Krivični zakon Bavarske – član 120., Oldenburga – član 125., Saksonije (1838 g.) – član 67., Hanovera – član 83., Saksen – Altenburga – član 67., Braunšvajga – član 30, Virtenberga – član 97, Hesena – član 37., Badena – član 71., Tiringije – član 62., Saksonije (1855 g.) – član 87 i Opštenemački Krivični zakonik (1871 g.) – član 51. Ovi zakonski tekstovi navode sledeća obeležja neuračunljivosti: a) gubitak sposobnosti rasuđivanja; b) slaboumnost, usled čega lice nije u stanju da proceni posledice svojih radnji i da shvati kažnjivost, v) potpuno odsustvo svesti, g) pomračenje svesti, d) gubitak svesnosti o kažnjivosti radnje, đ) stanje u kome nedostaje sloboda izvršenja radnji ili je onemogućeno slobodno opredeljenje volje. Takođe, ističu se sledeći oblici duševnih bolesti koji isključuju uračunljivost: sumanutost, bezumlje, slaboumnost, potpuno odsustvo osećanja i razuma (verovatno se podrazumevao afekt), melanholija (verovatno je bila u pitanju depresija, jer melanholija nije osnov za neuračunljivost). А. Ф. Кистяковский /1882/: *Элементарный учебник общей уголовной права, Часть Общая*, op. cit., str. 519.

Prema članu 20. Krivičnog zakonika SR Nemačke⁴⁵ „neće postojati krivica kod lica koje preduzima radnju zbog patoloških duševnih poremećaja, dubokih narušavanja svesti, slaboumnosti⁴⁶ ili druge teške duševne poremećenosti, usled čega nije sposobno da shvati protivpravnost svoje radnje, niti da deluje u skladu sa takvim saznanjem“. Na taj način, ističu se dva kriterijuma neuračunljivosti: prisustvo duševne poremećenosti i nesposobnost da se shvati protivpravnost radnje ili da se deluje u skladu sa tim saznanjem. Duboki poremećaj svesti može da podrazumeva, npr. stanje hipnotisanosti, afekta, narkoze ili alkoholisanosti, pa se u sudskoj praksi Nemačke ovaj poremećaj razmatra u određenoj meri slobodno. Sa druge strane, budući da pravna lica ne mogu biti subjekti krivičnog dela, ne postavlja se pitanje njihove krivice.⁴⁷

Ovaj krivični zakonik usvaja mešoviti koncept neuračunljivosti, ali dok je kod bioloških faktora vrlo detaljan u navođenju, kod psihološkog faktora pominje samo nesposobnost rasuđivanja i odlučivanja, institirajući na protivpravnosti dela. Time je u neuračunljivost unesen normativni element, odnosno nemogućnost shvatanja protivpravnosti svoga dela i nemogućnost upravljanja svojim postupcima u skladu sa tim saznanjem. Za razliku od našeg Krivičnog zakonika, nemački zakonodavac insistira na tome da uračunljivo lice shvati da je delo protivpravno u formalnom smislu. Prema tome, smatraće se neuračunljivim svako ono lice koje učini delo, a nije svesno njegove protivpravnosti zbog nekog od navedenih poremećenih stanja psihe.⁴⁸

Starosna problematika neuračunljivosti opisuje se na sledeći način. Prema članu 19. KZ, kod dece (lica do 14 godina) postoji neoboriva pretpostavka neuračunljivosti. Primenjuju se mere prevencije (članovi 1631, 1666 i 1838 Građanskog zakona) ili vaspitne mere (član 55. i sl. Zakona o sudovima za maloletnike – *Jugendgerichtsgesetz*).

Za lica od 14 do 18 godina važi pretpostavka uračunljivosti (član 3. *Jugendgerichtsgesetz*). U slučaju nepostojanja uračunljivosti tretiraju se kao lica uzrasta do 14 godina. Pri utvrđivanju uračunljivosti primenjuje se Krivični zakonik, mere prevencije i prinudne mere vaspitnog karaktera (članovi 9, 13, 17 i sl. *Jugendgerichtsgesetz*). Kod mlađih punoletnika (od 18 do 21 godine) primenjuje se bezuslovna uračunljivost (članovi 105. i 106. *Jugendgerichtsgesetz*).⁴⁹

KZ Nemačke reguliše postupanje sa licima koja su izvršila krivično delo u stanju duševne poremećenosti. Hospitalizaciju treba primeniti pre zatvorske kazne ili umesto nje, a učinilac se šalje u specijalnu psihijatrijsku ustanovu. Ove specijalne bolnice su deo nemačkog zdravstvenog sistema, ali pacijent ostaje pod kontrolom

45 Krivični zakonik Nemačke od 15. maja 1871. godine (Službeni glasnik RGBI. S.127) u redakciji od 13. novembra 1998. godine.

46 U svetlu učenja o mentalno zaostalim licima, H. Goddard je isticao da kod njih ne postoji sposobnost za održavanje aktivnosti sa uobičajenom razboritošću. Slaboumne osobe imaju nedostatak samokontrole i nisu u mogućnosti da odole svojim prirodnim nagonima. Bez obzira na temperament, mogu izbeći zločin ako su njihove potrebe zadovoljene, a impuls i energija okrenuti u sasvim drugom smeru. (H. Goddard /2009/: Slaboumnost kao uzrok zločina, *Teorije u kriminologiji*, Beograd, str. 201–206).

47 Б. А. Спасенников, *Принудительные меры медицинского характера – история, теория, практика*, op. cit., str. 76–77.

48 M. Cetinić /2000/: Stanje pravnog shvatanja neuračunljivosti u uporednom zakonodavstvu, *Pravni život*, br. 9, str. 397.

49 F. Haft /1987/: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3 Aufl., München, str. 128.

tužilaštva i specijalnog krivičnog suda.⁵⁰ Navedena lica mogu biti otpuštena samo na osnovu odluke suda, ako se može očekivati da neće izvršiti kažnjivu radnju. Empirijski podaci pokazuju da pacijenti sa poremećajima ličnosti, kojima je dosuđeno da imaju smanjenu odgovornost, ostaju u psihijatrijskim ustanovama duže nego da su osuđeni na zatvorsku kaznu. Najveća grupa hospitalizovanih osoba su lica sa šizofrenijom (oko 50%), a zatim pacijenti sa poremećajima ličnosti (oko 40%).⁵¹

3. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Razlike u konstruisanju instituta neuračunljivosti u evropskim zakonodavstvima uglavnom se svode na oblast pravne tehnike. Pre svega, to se odnosi na korišćenje različitih kategorija psiholoških stanja pri opisivanju biološkog kriterijuma neuračunljivosti. Pojedine države koriste pojam „psihički poremećaj“ (KZ Litvanije), „psihički ili nervno psihički poremećaj“ (KZ Francuske), dok se u drugim zemljama konkretni oblici psihičkih poremećaja dovode u vezu sa savremenom klasifikacijom u psihijatriji (Ruska Federacija i ostale članice ZND). Ruski zakonodavac ne daje spisak dijagnoza koje spadaju u hronični psihički poremećaj, privremeni psihički poremećaj, slaboumnost i drugi patološki poremećaj psihe.

U Krivičnom zakoniku RSFSR iz 1966. godine korišćen je termin „duševna bolest“ umesto hronični psihički poremećaj. Ova dva pojma su u tesnom dijalektičkom jedinstvu. Iako različite, to su i dve međusobno povezane forme ispoljavanja psihičkog života. Psihička bolest predstavlja oštećenje psihičke aktivnosti mozga, najčešće nepoznatog uzroka koje deluje akutno ili hronično, uz narušavanje svesti o realnosti i dezorganizovano ponašanje. U važećem KZ Ruske Federacije koristi se termin „psihički poremećaj“ koji predstavlja narušavanje funkcija mozga koje je uslovljeno kako spoljašnjim (npr. psihogenim), tako i unutrašnjim (npr. genetskim) faktorima. Ovaj pojam obuhvata i duševnu bolest, a karakteriše ga gubitak kontrole u kognitivnoj i emotivnoj sferi. Hronični psihički poremećaj podrazumeva psihopatološku simptomatiku sa tendencijom progresije koja vodi dubokim i snažnim promenama ličnosti (šizofrenija i sl). U tzv. „druge patološke poremećaje psihe“ spadaju, npr. poremećaj ličnosti (psihopatija), urođena gluvonemost itd.

Možemo zapaziti i određene razlike u pristupima kada je reč o psihološkom kriterijumu. Tako, u Nemačkoj, Austriji, Švajcarskoj i Španiji kao intelektualno obeležje psihološkog kriterijuma navodi se nesposobnost da se shvati „protivpravni karakter svoje radnje“, dok se u krivičnim zakonima Rusije i ostalih članica ZND pominje nesposobnost da se shvati „faktički karakter i društvena opasnost svojih radnji“.

50 Problemi neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti često izazivaju sporenja. U avgustu 2002. godine u Nemačkoj su razmatrana dva slučaja. Prvi je ubistvo Danijeline majke i očuha; postojali su pokušaji da se objasni ponašanje prestupnice, a kao uzrok navodi se „podvojenost ličnosti“ (Spiegel. 2002. No 33. S. 56 ff.). U drugom slučaju, izvršilac silovanja (V. Sabaš) proveo je 30 godina u psihijatrijskoj ustanovi (*Maßregelvollzug*), ali je oslobođen na osnovu izveštaja eksperata, jer ne predstavlja opasnost za društvo (Stern. 2002. No 33. S. 30 ff.). Godine 2003. dolazi do otmice i ubistva dečaka, pa se ponovo pokreću istovetna pitanja o psihičkom stanju subjekta krivičnog dela (FAZ. 08. 08. 2003).

51 Personality Disorders and Criminal Law: An International Perspective, <http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full>, 28. decembar 2015.

Sa druge strane, određenu specifičnost ima institut neuračunljivosti u angloameričkom sistemu krivičnog prava. Treba istaći da je biološki kriterijum neuračunljivosti podrobno razrađen u pomenutim evropskim zakonodavstvima, za razliku od anglosaksonskog pravnog sistema koji obuhvata različite forme psihopatologije: amneziju, automatizam, alkoholizam, idiotiju, maniju, monomaniju, seksualnu psihopatiju i dr. Odsustvo jasnih granica dovelo je do toga da se u američkim sudovima, kao osnov za neuračunljivost navode oblici psihičkih poremećaja koji se očigledno ne mogu smatrati psihopatološkim. Međutim, advokat ima pravo da uverava porotu o neuračunljivosti okrivljenog.

Krivično pravo mora da služi zaštiti društva od kriminala, a to je moguće samo ako se deluje na faktore koji ga uzrokuju. Ti faktori potiču iz sredine koja okružuje učinioca i iz njegove individualne subjektivnosti. Napomenimo da uračunljivost obezbeđuje kažnjavanje onih lica koja su izvršila radnje opasne po društvo, jer su prema stanju psihičkog zdravlja sposobna da snose takvu odgovornost. Neuračunljivost subjekta svedoči o odsustvu elementa krivice, pa je krivična represija moguća samo uz primenu mera bezbednosti.

LITERATURA

- Aćimović M. /1966/: *Subjektivni element krivičnog dela u američkom pravu*, Beograd.
- Блейхер В. М., Крук И. В.: /1995/: *Толковый словарь психиатрических терминов*, Воронеж.
- Гецманова И. /2005/: Реформирование судопроизводства по делам несовершеннолетних, *Уголовное право*, № 2.
- Goddard H. /2009/: Slaboumnost kao uzrok zločina, *Teorije u kriminologiji*, Beograd.
- Grozđanić V. /1988/: Tragovi razvoja posebnog statusa neuračunljivog delinkventa u povijesti krivičnog prava starog i srednjeg vijeka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, № 9.
- Drakić D., Lukić T. /2011/: Krivično pravo i sposobnost čovekovog samoodređenja, *CRIMEN*, br. 1.
- Drakić D. /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Novi Sad.
- Drakić D. /2007/: *Neuračunljivost*, Novi Sad.
- Delić N. /2012/: Sudska psihologija kao nastavna i naučna disciplina, *CRIMEN*, br. 1.
- Delić N. /2007/: Neke dileme u vezi utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti (član 23. KZ), *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*.
- Delić N. /1994/: *Krivičnopravni značaj smanjene uračunljivosti*, magistarski rad, Beograd.
- Додонов В. Н. /2009/: *Сравнительное уголовное право*, Москва.
- Јовашевић Д. /2006/: *Лексикон кривичног права*, Beograd.
- Кесмановић Д. /1986/: *Психијатрија*, Beograd-Zagreb.
- Кистяковский А. Ф. /1882/: *Элементарный учебник общей уголовного права, Часть Общая*, Киев.
- Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. /1997/: *Уголовное право современных зарубежных стран*, Москва.
- Коллектив авторов /1960/: *Советское уголовное право, Часть общая*, Ленинград.

- Lazarević Lj. /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
- Lazarević Lj. /1966/: Položaj nekih kriminoloških kategorija delinkvenata u savremenom krivičnom pravu, *Pravni život*, br. 2.
- Model Penal Code, Official Draft and Explanatory Notes*, Philadelphia, 1985.
- Personality Disorders and Criminal Law: An International Perspective, <http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full>, 28. decembar 2015.
- Silving H. /1962/: The criminal law of mental incapacity, *Criminal law, criminology and police science*, № 2.
- Ситковская О. Д. /2009/: *Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий*, Москва.
- Slavković V. /2013/: *Pokušaj u krivičnom pravu*, doktorska disertacija, Niš.
- Спасенников Б. А. /2003/: *Принудительные меры медицинской характера – история, теория, практика*, Санкт-Петербург.
- Спасенников Б. А. /2003/: Вменяемость как категория уголовного права, *Уголовное право*, № 2.
- Stojanović Z. /2014/: Mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja, *CRIMEN*, № 2.
- The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, <http://www.who.int/classifications/icd/en/GRNBOOK.pdf>, 20. decembar 2015.
- Scholten J. H. /2011/: *Der Freie Wille*, Charleston.
- Ferguson R. W. /1975/: *Readings on concepts of criminal law*, Saint Paul.
- Haft F. /1987/: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3 Aufl., München.
- Cetinić M. /2000/: Stanje pravnog shvatanja neuračunljivosti u uporednom zakonodavstvu, *Pravni život*, br. 9.
- Цымбал, Е., Дьяченко А., /2000/: Возрастная невменяемость: теория и практика применения. *Уголовное право*, № 3.
- Code pénal de 1810, http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm, 18. mart 2016.
- Corpus Iuris Civilis*, Volumen primum, Zürich/Dublin, 1973.
- Škulić M., /2015/: Neuračunljivost i intoksikacija učinioca u krivičnom pravu SAD, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2.

Vukan Slavković

College of Criminalistics and Security, Niš

POSITIVE AND COMPARATIVE ASPECTS OF INSANITY

SUMMARY

The tenth revision of the ICD-10 defines mental disorder as „a clinical determined group of symptoms of behavioral characteristics, which in most cases create suffering and avert the functioning of personality“. According to the criminal legislation of most countries, insanity is characterized by two criteria: biological (medical) and psychological (legal). Biological criterion indicates the presence of the disordered state of psyche, while psychological

criterion implies the person's absence of the ability to grasp the significance of his actions (intellectual element) or to control them (voluntary element). Differences in creating the institute of insanity in European legislations are mainly confined to the area of legal technique. First of all, it refers to the use of different categories of psychological states in describing the biological criterion of insanity. On the other hand, in Anglo-American system of criminal law, institute of insanity has certain specificity, since the biological criterion includes various forms of psychopathology. The definition of insanity in the Model Penal Code to great extent corresponds to the modern level of development of criminal law and psychiatry in the United States.

Key words: criminal law, insanity, guilt, mental disorder, accountability.

Aleksandar Matković*

KRIVIČNA DELA POVEZANA SA OKULTIZMOM – POJAM, PASIVNI SUBJEKTI I OBJEKTI RADNJE IZVRŠENJA

Apstrakt: U prvom delu rada analiziran je pojam krivičnih dela povezanih sa okultizmom kroz prikaz i kritičko razmatranje postojećih određenja, nakon čega je autor formulisao predlog nekolicine pravno orijentisanih definicija. U drugom delu rada razmotrena su obeležja četiri karakteristične kategorije pasivnih subjekata i objekata radnje izvršenja koje se frekventnije susreću u praksi – čovek (tj. ljudsko biće); životinje; grobna parcela, grobno spomen obeležje, posmrtni ostaci; verski hramovi, verski spomenici i druga crkvena imovina. Analizirane su odlike svih navedenih kategorija, obeležja njihovih specifičnih potkategorija, kao i karakteristična krivična dela koja stoje u vezi sa pobrojanim pasivnim subjektima, odnosno objektima.

Cljučne reči: okultizam, satanizam, okultni kriminal, pasivni subjekti, objekti radnje izvršenja.

1. POJAM I DEFINICIJE KRIVIČNIH DELA POVEZANIH SA OKULTIZMOM

Kriminalitet povezan sa okultizmom¹ predstavlja materiju o kojoj u nauci postoje značajne nesuglasice. Razilaženja mišljenja susreću se već i u pogledu pojma rečenog kriminaliteta, njegovih vrsta i pojava oblika, rasprostranjenosti, stepena društvenog uticaja i dr. Štaviše, stavovi su neujednačeni čak i povodom samog generalnog postojanja kriminaliteta povezanog sa okultizmom, odnosno njegovih pojedinih tipova.² Pri tome, brojne oblasti ove kategorije kriminala do danas nisu

* al.matkovic@gmail.com

1 Imajući u vidu složenost i višeznačnost termina „okultizam“, potrebno je precizirati njegovo značenje. U ovome radu, izraz okultizam koristi se za označavanje svih sadržaja i aktivnosti koji su povezani sa izvesnom magijskom ili drugom spiritualnom doktrinom, odnosno sa magijskim ceremonijalom (kako u pogledu individualne prakse, tako i povodom kolektivnih obrednih aktivnosti), pri čemu je naša pažnja usmerena isključivo na manjinske verske zajednice/ individualne doktrine i sisteme „okultnog“ (primarno ezoterijskog i savremeno-magijskog, ali i tradicionalno-magijskog, paganskog i neopaganskog) karaktera, kao i na sinkretističke verske doktrine koje inkorporišu i neke od upravo navedenih okultnih komponenata. O ovom pitanju detaljnije u: A. Matković /2016/: *Krivično-pravni aspekti okultnih ritualnih aktivnosti* (doktorska disertacija), Beograd, str. 16–18.

2 A. Matković, *ibid*, str. 29–37. i d.

dovoljno proučene. Fokusrajući se na pravnu nauku, može se primetiti da proučavanja ove materije gotovo u potpunosti izostaju. Imajući sve rečeno u vidu, potrebno je za početak razmotriti sam pojam krivičnih dela i kriminaliteta koji stoje u konekciji sa domenom okultizma.

Prilikom teorijskog određenja navedene pojave veoma često se pribegava odrednici „okultni kriminal“, kao i drugim srodnim derivativnim nazivima (primera radi, uži pojam: „satanistički kriminal“ i sl). Takođe, prilikom determinacije, umesto kriminaliteta na generalnom nivou, kao polazište se ponekad uzima konkretna vrsta krivičnog dela (npr: „okulističko ubistvo“, „satanističko ubistvo“ i dr). Uvažavajući ovu okolnost, sada će biti prikazane i kritički analizirane neke od karakterističnih definicija.

Prema autoru Olson-Raimeru, okultni kriminal obuhvata ceremonijalne aktivnosti i/ ili ritualne radnje, uključuje sa okultizmom povezane obrasce ponašanja i motivisan je verom u neku okultnu ideologiju.³

Kao značajna, može biti ponuđena definicija okultističkog, odnosno satanističkog ubistva koju je usvojio američki (SAD) Nacionalni centar za analizu nasilnog kriminala (NCAVC). Prema njoj, ubistvo koje bi opravdano moglo biti nazivano satanističkim jeste ono koje je učinjeno od strane dve ili više osoba koje racionalno planiraju ovaj čin i čiji primarni motiv jeste zadovoljenje propisanog satanističkog rituala koji poziva na izvršenje ubistva.⁴ Ovu definiciju izvorno navodi Lening,⁵ usled čega je NCAVC najverovatnije zapravo usvojila njegovo određenje navedene inkriminacije. Mišljenja smo da ponuđeno određenje nije adekvatno u pogledu zahteva da broj izvršilaca bude minimum dvoje. Satanističko/ okultističko ubistvo može biti i individualni čin, ukoliko ispunjava ostale navedene uslove. Zahtev za brojnošću učinilaca mogao bi biti relevantan isključivo ukoliko se želi definisati ubistvo izvršeno od strane određenog satanističkog kulta, odnosno druge okultističke organizacije.

Perlmutter razmatra ovo pitanje koristeći odrednicu „ritualni kriminal“. On navodi da pomenuta kategorija kriminala obuhvata širok spektar svetih (*sacred*) i svetovnih (*secular*) nasilnih akata počinjenih od strane grupa i pojedinaca.⁶ Ovo određenje, generalno posmatrano, na solidan način obuhvata opšta obeležja okultnog kriminala. Međutim, mora se istaći zamerka u pogledu upotrebljavane terminologije. Čini se potrebnim izvesno preformulisano nedovoljno primerene konstrukcije „svetih i svetovnih nasilnih akata“ – primera radi, u izraz „nasilni akti povezani kako sa svetovnim, tako i sa duhovnim domenom“. Isti autor precizira svoje stanovište definišući ritualni kriminal kao onaj kriminal koji obuhvata ceremonijalne aktivnosti i/ ili ritualne radnje, koji često uključuje sa okultizmom povezane obrasce

3 G. Olson-Raimer /1990/: *Occult Crime: A Law Enforcement Primer*, Sacramento, p. 25.

4 J. E. Douglas, A. W. Burgess, A. G. Burgess, R. K. Ressler /2006/: *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crimes* (second edition), San Francisco, p. 243.

5 K. Lanning /1989/: *Satanic, Occult, Ritualistic Crime: A Law Enforcement Perspective*, Quantico, pp. 23–24.

6 D. Perlmutter /2004/: *Investigating Religious Terrorism and Ritualistic Crimes*, Boca Raton, p. 3.

ponašanja i koji je često motivisan verom u neku okultnu ideologiju.⁷ Kao što se može primetiti, ovo određenje preuzima sve bitne elemente gore navedene Olson-Raimerove definicije.

Autori koji otvoreno zastupaju evangelističko-hrišćanski propagandni pristup posvetili su dosta pažnje ovoj problematici. Pri tome, njihovi stavovi najčešće su izrazito subjektivni i jednostrani. Ipak, sledeća definicija, iako na jednostavan i možda suviše slikovit način, prilično objektivno definiše navedeni kriminalitet. Naime, okultni kriminal definiše se kao svaki realni ili navodni zločin koji je na neki način povezan sa okultizmom i koji varira od, primera radi, tinejdzerskog ispisivanja grafita okultne sadržine, do serijskih ubistava kog kojih izvršioi koriste okultnu simboliku ili navode svoju posvećenost okultizmu.⁸ U prikazanoj definiciji značajno je uvođenje kategorije „navodnog zločina“, budući da se u ovoj oblasti veoma često radi o zločinima čije postojanje nije dokazano, odnosno čije postojanje je u velikom broju slučajeva i zvanično osporeno.⁹

Slično određenje ovog kriminala nalazimo i kod Dženkinsa i Majer-Katkina, gde se „satanistički“, odnosno „okultni“ kriminalitet definiše kao spektar protivpravnog ponašanja koji varira od vandalizma, do zlostavljanja dece i serijskih ubistava.¹⁰ Navedena definicija, kao i prethodna, ispravno sugerise brojnost i raznovrsnost krivičnih dela koja potpadaju pod kriminalitet povezan sa okultno-ritualnim aktivnostima.

Uvažavajući prednosti i mane upravo analiziranih definicija, možemo ponuditi svoj predlog nekolicine pravno usmerenih određenja. Oslanjajući se na rezultate naših dosadašnjih proučavanja, smatramo da nije primereno upotrebljavati odrednicu okultni kriminal, usled čega sugerisemo upotrebu opisnih i fleksibilnih kategorija, poput: krivična dela povezana sa okultizmom, kriminal sa elementima okultnog, kriminal povezan sa okultnim sadržajima i sl. Neke od ključnih odlika navedenog kriminaliteta jesu: brojnost i heterogenost njegovih pojava oblika, odnosno samih krivičnih dela koja se mogu pojaviti u konekciji sa okultnim sadržajima; odustvo samostalne pozitivnopravne egzistencije „okultnog kriminala“; nepotrebnost uvođenja novih inkriminacija i mogućnost suprotstavljanja putem postojećih zakonskih rešenja; neprikladnost izdvajanja kriminala po osnovu duhovno-verskog (u ovom slučaju, okultističkog) opredeljenja učinioca, odnosno po osnovu okultističkog ambijenta planiranja ili izvršenja krivičnog dela (protivnost ustavom garantovanim verskim slobodama i pravima, načelima verske jednakosti i zabrane verske diskriminacije)¹¹; nepostojanje preciznih granica za razdvajanje realno okultnih i pseudookultnih obeležja, kao i njihovih potkategorija i dr.¹² Usled rečenog, kao mnogo ispravnije rešenje nameće se

7 D. Perlmutter: *ibid*, p. 3.

8 Videti odrednicu „occult crime“ u: SRA, Glossary, *Truth Brings Light* (<http://www.answers.org/satan/sraglossary.html>, 11.08.2014).

9 Up. A. Matković: *op. cit*, str. 40 i d, str. 222. i d.

10 P. Jenkins, D. Maier-Katkin /1992/: *Satanism: Myth and Reality in a Contemporary Moral Panic, Crime, Law and Social Change*, Vol. 17, issue 1, p. 53.

11 Up: Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006; Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

12 A. Matković: *op. cit*, str. 278 i d.

izbegavanje odrednice okultni kriminal i drugih srodnih, kategoričkih određenja, uz primenu pomenutih načelnih, opisnih kategorija.

Prema striktno pravnoj definiciji, *krivično delo povezano sa okultizmom jeste svako krivično delo koje među svojim objektivnim ili subjektivnim obeležjima poseduje određene okultističke komponente*.¹³

Kao što se može uočiti, posledica nedovoljno pravno orijentisanih primarnih obeležja definisane pojave jeste ta da njena isključivo pravna definicija mora biti u velikoj meri generalizovana, kao i oslobođena svih drugih nepravni elemenata determinacije. Međutim, budući da se multidisciplinarno proučavanje ovog fenomena pokazuje kao najoptimalniji pristup, opravdano je ponuditi i proširenu definiciju koja osim pravnih, inkorporiše i pojedine važne elemente drugih disciplina.

Zauzimajući, dakle, nešto širu (mahom pravno-kriminološku) poziciju, krivična dela konektovana sa okultnim elementima mogu biti definisana kao *sva krivična dela koja osim pozitivnopravnih obeležja konkretne inkriminacije, poseduju i specifične odlike koje ukazuju na prisustvo određene okultističke komponente, pri čemu se ona može manifestovati među uzrocima i motivacionim činocima konkretnog zločina, u okviru metoda njegovog izvršenja, kao i unutar svih drugih subjektivnih i objektivnih okolnosti pri planiranju i izvršenju pojedinačnog krivičnog dela*.¹⁴

Shodno rečenom, *kriminal koji stoji u vezi sa okultizmom jeste heterogena i fleksibilna kategorija koja obuhvata sva krivična dela koja su na neki način i u ma kom stepenu povezana sa okultnim sadržajima*.¹⁵

2. PASIVNI SUBJEKTI I OBJEKTI RADNJE IZVRŠENJA

Kako se može uvideti iz upravo prikazanih definicija, kao i iz dostupnih primera iz sudske i kriminalističke prakse,¹⁶ kriminalitet povezan sa okultnim sadržajima, kao neformalna kategorija, može obuhvatiti veoma veliki broj krivičnih dela, koja neretko pokazuju izrazitu heterogenost. Pri tome ne postoji ograničenje obima ove kategorije na teorijskom planu, budući da se, hipotetički, unutar nje mogu svrstati sva krivična dela koja stoje u konekciji sa nekim vidom okultističkih sadržaja, nezavisno od vrste samog delikta. Samim tim, u okviru kriminaliteta povezanog sa okultizmom pojavljuju se brojni i raznoliki zaštitni objekti, kao i objekti i pasivni subjekti radnje izvršenja. Međutim, uprkos svemu rečenom, na osnovu u praksi zabeleženih slučajeva, može se uočiti da se određeni pasivni subjekti i objekti radnje izvršenja znatno frekventnije susreću u odnosu na ostale. Otuda je opravdano narednu analizu usredsrediti na sledeće četiri kategorije.

2.1. Čovek kao pasivni subjekat radnje izvršenja

U okviru grupe delikata kod kojih se kao pasivni subjekt pojavljuje čovek uočavaju se različiti oblici protivpravnog ponašanja koji stoje u vezi sa domenom okultizma. Njihova glavna zajednička karakteristika, dakle, jeste okolnost da je kod

13 A. Matković: *ibid*, str. 39.

14 A. Matković: *ibid*, str. 40.

15 A. Matković: *ibid*, str. 40.

16 Up. primere u: A. Matković: *ibid*, str. 127–214.

svih pasivni subjekat radnje izvršenja ljudsko biće. Ova krivična dela uperena su primarno protiv čovekovog života, njegovog telesnog integriteta i polne slobode. Polazeći od delikata sa realnim okultno-ritualnim obeležjima i fokusirajući se na polje savremenog okultizma, može se приметiti da se cilj ritualne prakse koja u sebi uključuje i izvršenje delikta, ukoliko se radi o istinskim okultističkim motivima izvršenja, iscrpljuje u zadovoljenju okultističkog dogmatskog i obrednog obrasca. U većini slučajeva, prinosi se kao žrtva ljudski život, odnosno ljudska krv (eventualno i pojedini delovi ljudskog tela), usled čega usmrćivanje ili povređivanje čoveka ima samo instrumentalnu ulogu. To upućuje na zaključak da radnja izvršenja delikta, po pravilu, ne bi trebala da uključuje elemente koje vode ka prekomernom povređivanju žrtve (tj. povređivanju mimo postavljenog okultističkog cilja), njenom mučenju ili zlostavljanju, odnosno zaživotnom ili posthumnom sakaćenju koji nemaju obredno-magijsku funkciju. U zavisnosti od namere učinilaca i vrste nastupelih posledica, najčešće je reč o nekom od sledećih krivičnih dela (prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije):¹⁷ ubistvo (čl. 113 KZ), teško ubistvo (čl. 114 KZ), teška telesna povreda (čl. 121 KZ), laka telesna povreda (čl. 122 KZ). Međutim, u savremenoj okultističkoj i pseudookultističkoj praksi srazmerno se retko susreću navedeni oblici prinošenja ljudskih žrtava,¹⁸ usled čega su motivi izvršenja daleko brojniji, pri čemu i radnje izvršenja poprimaju raznovrsne pojavne oblike. Imajući rečeno u vidu, kriminalne aktivnosti navedene kategorije povezane sa okultnim/pseudookultnim sadržajima, osim malopre pomenutih krivičnih dela, mogu poprimiti i druge oblike. Primera radi: zlostavljanje i mučenje (čl. 137 KZ); silovanje (čl. 178 KZ), drugi delikti protiv polne slobode i dr. Osim pseudookultnih kriminalnih aktivnosti, i pojedini okultistički sistemi povezani sa tradicionalnim magijskim verovanjima predviđaju radnje koje, osim ubistva i telesnog povređivanja, mogu posedovati i obeležja krivičnog dela zlostavljanje i mučenje. Uvažavajući rečeno, može biti formirana sledeća klasifikacija: a. krivična dela kojima se napada život čoveka; b. krivična dela kojima se ugrožava njegov telesni integritet; c. krivična dela kojima se ugrožava njegov polni integritet.¹⁹

U bliskoj vezi sa pitanjem motiva, stoji i pitanje uračunljivosti učinilaca, shvaćeno kao pretpostavka krivične odgovornosti. Kako pokazuje analiza slučajeva iz prakse,²⁰ kada je krivično delo protiv života, telesnog ili polnog integriteta primarno motivisano istinskim uverenjem učinioca u određenu okultističku doktrinu, od-

17 Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

18 Nasuprot navodima isticanim u okviru savremene satanističke moralne panike. O ovom fenomenu up. npr: D. Nathan, M. Snedeker /2001/: *Satan's Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt* (second edition), Linkoln, *passim*; D. Bromley /1991/: *Satanism: The new cult scare*- in: *The Satanism Scare* (J. Richardson, J. Best, D. Bromley, eds.), Hawthorne, pp. 49 i d; S. Robbins /2002/: *Social and Cultural Forces were Partially Responsible for Satanic Panic*- in: *Satanism* (T. Roleff, ed.), San Diego, pp. 91. i d; J. Victor /2002/: *The Extent of Satanic Crime is Exaggerated*- in: *Satanism* (T. Roleff, ed.), San Diego, pp. 32–34.

19 Za detalje inkriminacija iz KZRS izdvojenih u ovome radu v: Z. Stojanović /2009/: *Komentar Krivičnog zakonika* (treće izdanje), Beograd, pp. 326 i d. Takođe, u istom izvoru v. odličnu analizu posvećenu granicama verskih sloboda i prava u pogledu tzv. „destruktivnih verskih sekti“ (str. 373–375).

20 Up. A. Matković: *op. cit.*, str. 129–224.

nosno u delotvornost obredne radnje u okviru koje se kažnjivo delo sprovodi, u najvećoj većini slučajeva reč je o neuračunljivim učiniocima, odnosno o učiniocima kod kojih je uračunljivost bila bitno smanjena u trenutku izvršenja zločina. Sa druge strane, kada je reč o uračunljivim učiniocima, primarni motiv za izvršenje opisanih krivičnih dela najčešće nije povezan sa okultizmom. U takvim situacijama, motivi vršenja delikata redovno se pronalaze u sasvim drugačijem domenu (primera radi: zadovoljenje različitih antisocijalnih sklonosti povezanih sa prisustvom psihopatskih, sadističkih i drugih patoloških crta ili poremećaja ličnosti; motivi povezani sa prisustvom različitih traumatskih doživljaja, iskustava zlostavljanja, zanemarivanja i sl; nepronalaženje prihvatljivog načina za zadovoljenje sopstvenih potreba; postojanje sukoba na relaciji učinioca i žrtve; želja za ostvarivanjem imovinske koristi primenom nasilja i dr).²¹ Argumenti za uspostavljanje veze između protivpravne radnje i okultizma tada se iscrpljuju na prisustvu određenih okultnih sadržaja u okviru izvršenja krivičnog dela, bez njihovog uticaja na primarne motivacione činioce. Osim toga, susreće se i karakterističan vid tzv. „pseudookultnog kriminala“, u kom slučaju se u opis krivičnog dela neosnovano unose obeležja okultizma. Ta pojava može da stoji u vezi sa misinterpretacijom činjeničnog stanja povodom izvršenog zločina (putem prenošenja glasina, u okviru medijskog senzacionalističkog izveštavanja, ali i u sklopu nedovoljno kvalitetno sprovedenih predistražnih i istražnih radnji). Međutim, u praksi se uočava i zastupljena tendencija unošenja objektivno nepostojećih okultnih elemenata u opis krivičnog dela od strane samog okrivljenog, u sklopu strategije njegove sudske odbrane (čime se nastoji izbeći krivična odgovornost na osnovu proglašenja neuračunljivosti).²²

Takođe, potrebno je razmotriti mogućnost isključenja protivpravnosti na osnovu pristanka oštećenog (žrtve). Uvažavajući sve opšte okolnosti u ovom smislu koje se tiču krivičnih dela protiv života, tela i polne slobode, treba posebno istaći da se, u kontekstu povezanosti citiranih dela sa okultizmom, isključenje protivpravnosti naročito aktuelizuje u pogledu sprovođenja pojedinih seksualnih, sadističkih ili sadomazohističkih okultističkih/pseudookultističkih rituala. Ukoliko „žrtva“ pristaje na sprovođenje inkriminisane radnje i ukoliko zakon to dopušta (primera radi: pojedini delikti protiv polne slobode), isključena je protivpravnost, te samim tim i odgovornost učinioca. Takođe, ukoliko se radi o krivičnim delima kod kojih se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi (npr. laka telesna povreda), odnosno kada je za pokretanje postupka neophodno iniciranje od strane oštećenog (npr. određeni seksualni delikti) i ukoliko ne dođe do pomenute tužbe ili iniciranja krivičnog postupka, procesuiranje učinioca i u tim slučajevima izostaje.

Još jedno osetljivo pitanje jeste materija navođenja lica (po pravilu mlađih osoba) na autodestruktivno ponašanje – naročito na suicid. Kako pokazuju naša proučavanja, uprkos čestim navodima o uticaju okultnih sadržaja (osobito u okviru realnih ili pretpostavljenih „verskih sekti“) na izvršenje samoubistva njihovih članova, takva samoubistva su, po pravilu, motivisana sasvim drugačijim pobudama.²³ Pri

21 Slično zapažanje i u: J.E. Douglas, A.W. Burgess, A.G. Burgess, R.K. Ressler, *op. cit.*, p. 244.

22 V. analizu primera iz sudske prakse u: A. Matković: *op. cit.*, str. 129–224.

23 A. Matković: *ibid.*, str. 161–171. O uzrocima samoubistava pripadnika mlađe, mahom adolescentske populacije, među domaćim autorima up. npr: A. Jugović, M. Luković /2012/: Features

tome je izrazito upadljiva okolnost da lice koje izvršava autodestruktivni akt najčešće zapravo nije ni pripadnik neke okultističke grupacije.²⁴ Otuda, na prvom mestu, treba istaći da pitanje navođenja na samoubistvo i pomaganja pri njegovom izvršenju u kontekstu okultističkih sadržaja, nasuprot ustaljenom stereotipu, ima veoma ograničeno polje razmatranja. Međutim, dosadašnje istorijsko iskustvo ipak ukazuje na postojanje određenog broja okultno-kriminalnih grupa čiji članovi su izvršili suicid koji stoji u određenoj vezi sa pripadništvom toj grupi. U tom pogledu, izvršenje ili pokušaj samoubistva ne isključuju mogućnost krivične odgovornosti drugih lica koja su mogla doprineti donošenju odluke o suicidu ili njegovom izvršenju. Osnov za pravno kažnjavanje takvog ponašanja nalazi su u Krivičnom zakoniku u vidu krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 119 KZ RS). Ukoliko se u opisu autodestruktivnog akta može prepoznati neka od radnji koje su obuhvaćene stavovima I-V navedene inkriminacije, postoji osnov za pokretanje krivičnog postupka protiv lica koje je doprinelo, tj. pomoglo pri suicidu drugog lica, odnosno koje ga je podstrekavalo, pod uslovom da samoubistvo zaista bude učinjeno ili pokušano (objektivni uslov inkriminacije).

2.2. Životinje kao objekti radnje izvršenja

U oblasti okultizma (kako savremenog, tako i tradicionalnog), prinošenje životinja, životinjske krvi ili delova njihovog tela na žrtvu čini sastavni deo pojedinih rituala. U pogledu okultno-ritualnih aktivnosti koje u sebi uključuju ubijanje, povređivanje ili drugi vid zloupotrebe životinja, većina navedenih okolnosti iz prethodnog poglavlja, koje se tiču motiva i radnje izvršenja, mogu analogno biti primenjene i na ovom mestu. To se može objasniti okolnošću da žrtvovana životinja, zapravo, ima istu simboličku funkciju u okviru rituala kao i ljudska žrtva koja se prinosi. Samim tim, važno je ponovo naglasiti načelni, instrumentalni karakter usmrćivanja, odnosno povređivanja, podređen zadovoljenju okultističkog rituala. Međutim, kao i u prethodnom primeru, u praksi se susreću i različiti oblici pseudookultnih radnji koje mogu relativizovati navedenu instrumentalno-simboličku dimenziju prinošenja žrtve. Za razliku od prinošenja ljudskih žrtvi, ova pojava susreće se relativno češće u realnosti. Razmatrajući pitanje pravne dopuštenosti, primećuje se da neke od navedenih radnji zapravo ne poseduju obeležja protivpravnosti. One se, otuda, mogu svrstati u istu kategoriju sa drugim vidovima legalnog ubijanja životinja (primera radi: od strane odgajivača domaćih životinja, u industrijske svrhe, usmrćivanje različitih životinja koje se vode kao štetočine itd). Na osnovu analize rečene problematike, možemo formirati tri alternativno postavljena uslova čije zadovoljenje vodi ka nastanku protivpravnih obeležja: a. ubijanje ili zlostavljanje životinja koje pripa-

of suicide in young people, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11/1, pp. 169–177; J. Srdanović-Maraš, K. Kolundžija, O. Dukić, V. Šobot, J. Marković /2010/: Suicidal behaviour in adolescent psychiatric population, *Aktuelnosti iz neurologije, psihijatrije i graničnih područja*, 18/3, pp. 60–64; S. Ivanović-Kovačević, A. Dickov, G. Mišić-Pavkov /2005/: Family dysfunction in adolescents with suicidal behavior and in adolescents with conduct disorders, *Medicinski pregled*, 58, 5–6, pp. 240–244; P. Opalić /1996/: Suicide attempts and realized suicides in adolescence (social and clinical aspect), *Sociološki pregled*, 30/2, pp. 183–192.

24 A. Matković: *op. cit.*, str. 161–171.

daju nekoj od pravno zaštićenih vrsta; b. ubijanje životinja na način mimo onoga koji je propisan kao dopušten; c. zlostavljanje životinja. Ukoliko je ispunjen neki od njih, radi se o zloupotrebi životinja koja podleže pravnim sankcijama. Navedena materija regulisana je KZ-om Republike Srbije putem uvođenja inkriminacije ubijanje i zlostavljanje životinja (čl. 269 KZ) (pre izmene iz 2009. godine: ubijanje i mučenje životinja), kao i Zakonom o dobrobiti životinja.²⁵

2.3. Grobna parcela, grobno spomen obeležje, posmrtni ostaci

Kako pokazuje sudska praksa, razlozi za vršenje krivičnih dela čiji objekat izvršenja predstavljaju grobna parcela, grobno spomen obeležje, odnosno posmrtni ostaci mogu biti veoma raznorodni. Uzevši u obzir da slučajevi koji su relevantni za naše proučavanje (tj. delikti povezani sa okultizmom) predstavljaju samo neke od mogućih oblika protivpravnog ponašanja uperenog prema grobnom prostoru, za koje se čini da nije dovoljno proučeno u pravnoj literaturi ni na generalnom nivou, prvo će biti ponuđeno opšte razmatranje.

U slučaju kada je radnjom izvršenja izazvana posledica u vidu oštećenja ili uništenja grobnog mesta, spomen obeležja ili oduzimanja posmrtnih ostataka i drugih predmeta iz groba, može biti sporno koju inkriminaciju treba primeniti u konkretnoj situaciji. Takođe, neretko se pojavljuje i dilema u pogledu neformalne „potkategorije“ krivičnog dela o kome je reč (u smislu postojanja pojedinih prepoznatljivih tipova izvršenja krivičnih dela povezanih sa grobnim prostorom). Ključ za pravilnu kvalifikaciju, kao i za prepoznavanje opisanih dodatnih obeležja, smatramo, jeste uočavanje motiva izvršenja. Na osnovu istraživanja date materije, mogu se izdvojiti sledeći karakteristični motivi:

- a) povreda grobnog mesta radi oduzimanja predmeta (odnošenje delova spomen obeležja, oduzimanje novca ili predmeta od vrednosti pohranjenih unutar grobnog mesta, odnošenje posmrtnih ostataka);
- b) uništenje ili oštećenje spomen obeležja iz ličnog animoziteta prema pokojniku ili njegovoj porodici;
- c) skrnavljenje grobnih mesta kao opšte vandalistički čin bez dodatnih motivacionih faktora;
- d) skrnavljenje motivisano ekstremističkim nacionalizmom, šovinizmom i/ili ksenofobijom;
- e) skrnavljenje motivisano religijskim ili antireligijskim pobudama.²⁶

25 Zakon o dobrobiti životinja, *Sl. glasnik RS*, br. 41/2009. O pravnoj zaštiti životinja u zakonodavstvu Srbije više u: S. Janković /2006/: Krivičnopravna zaštita životinja, *Pravni život*, tom I, 9/2006; A. Batričević /2010/: Dometi i implementacija Zakona o dobrobiti životinja u pravnom sistemu Republike Srbije, *Pravna riječ-časopis za pravnu teoriju i praksu*, god. VII, 23/2010, str. 353–365; A. Batričević, V. Batanjski /2014/: *Zaštita životinja u Srbiji-kaznenopravni i ekološki aspekti*, Beograd.

26 Potrebno je naglasiti da se u praksi susreću i kombinovani motivi navedenih kategorija. Jedna od veoma čestih kombinacija jeste fuzija stavova d) i e); međutim, ovakvi slučajevi, uprkos prisustvu religijskog motiva, nisu relevantni za tekuće proučavanje, budući da je njihov religiozni motivacioni faktor značajno drugačije prirode od onog kojim se bavi ovaj rad.

Ono što se odmah uočava, jeste da je za temu našeg istraživanja od nesumnjivog značaja tačka e); međutim, stav a), kako će biti pokazano, jednako je važan za tekuće proučavanje. Otuda će nastavak izlaganja biti fokusiran na ove dve kategorije.

Povreda grobnog mesta radi oduzimanja predmeta (u nameri ostvarenja protivpravne imovinske koristi ili iz drugih razloga) može se ispoljiti u različitim vidovima. Najfrekventniji oblik jeste odnošenje sastavnih delova nadgrobnih spomen obeležja (po pravilu predmeta od veće materijalne vrednosti). Međutim, susreću se i: oduzimanje novca i predmeta od vrednosti pohranjenih unutar grobnog prostora; oduzimanje posmrtnih ostataka. Kada je takva radnja motivisana okultističkim pobudama (pribavljanje delova tela pokojnika koji se imaju upotrebiti u okviru okultističkog rituala, odnosno u druge svrhe povezane sa okultističkim interesovanjima učinioca), reč je o tipu krivičnog dela koji je povezan sa okultizmom. Nedostatak delova tela pokojnika, uz isključenje drugih motiva za takav čin, predstavlja opravdan razlog za usmeravanje policijske istrage u pravcu potencijalno okultističkih motiva izvršenja. Ovde je veoma važno uočiti da, u zavisnosti od pravnog kvalifikovanja konkretne protivpravne radnje, oduzimanje nekih od navedenih predmeta može biti okarakterisano kao delikt protiv javnog reda i mira (povreda groba), dok u određenim situacijama ono biva okvalifikovano kao imovinski delikt. Analiza slučajeva iz prakse ukazuje da se tužilaštvo, po pravilu, opredeljuje za inkriminacije iz kategorije krivičnih dela protiv imovine u onim situacijama kada pasivni objekat radnje izvršenja jeste neki od predmeta koji imaju prateću funkciju pri spomen obeležju (to su, primera radi, pojedini manji ukrasi, metalna slova, vaze, postolja i držači za sveće, klupe, ograde i dr). Međutim, nekada se može raditi i o bitnim sastavnim delovima samog spomen obeležja (npr. biste, skulpture i dr). Tužilaštvo, po svemu sudeći, tada posebno ceni okolnost vrste oštećenja samog spomen obeležja, kao i pretpostavku da je oduzimanje predmeta izvršeno u cilju preprodaje ili ostvarivanja materijalne koristi drugim putem. Kod delikata koji su povezani sa okultističkim interesovanjima učinilaca, uobičajen oblik pravne kvalifikacije jeste opredeljivanje za kategoriju delikata protiv javnog reda i mira, odnosno za delo povreda groba.

Pravno nedozvoljeni akti motivisani religijskim ili antireligijskim pobudama takođe mogu imati više pojavnih oblika. Kao najrasprostranjeniji, susreću se vandalizmi motivisani verskim razlozima u sklopu šireg, versko-nacionalističkog istupanja. U njihovoj rasprostranjenosti i učestalosti ispoljavanja trebalo bi, kako se čini, tražiti jedan od razloga koji je motivisao zakonodavca da pomenute aktivnosti propiše kao jednu od radnji izvršenja posebnog oblika krivičnog dela izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317 st. 2 KZ). Kada ja reč o opisanim vandalskim aktima, kao pokretači na izvršenje zločina prepliću se osećanja netrpeljivosti po nacionalnoj i po verskoj osnovi. Pri tome pojavni oblici mogu varirati:

- povreda grobnih mesta verskih i nacionalnih manjina od strane većinskog stanovništva date teritorije;
- inicijalno ili reakcionarno destruktivno delovanje pripadnika manjina usmereno prema grobnim mestima pripadnika većinske etničke ili verske kategorije;

- povreda grobnih mesta jedne nacije ili vere od strane pripadnika druge nacije ili vere jednako ili približno jednako zastupljene o određenoj sredini.²⁷

Budući da ovakvi motivi ne potpadaju pod temu ovog rada, njihovo bliže razmatranje će biti izostavljeno. Međutim, prikazanu podelu važno je imati u vidu prilikom proučavanja slučajeva iz prakse, budući da pravilno razumevanje motiva vršenja delikta presudno utiče na donošenje suda da li je konkretno krivično delo povrede groba zaista povezano sa okultističkim domenom, ili se radi o drugim činionicima religijske, odnosno religijsko-nacionalne sadržine.

Potrebno je primarnu pažnju posvetiti potkategoriji koju možemo definisati kao: „povreda groba motivisana okultističkim ili antireligijskim pobudama“. Radnje koje inkorporiše izvršenje pomenute vrste krivičnog dela obuhvataju:

- a) Oštećenje ili uništenje nadgrobnog spomen obeležja (sa akcentom na sastavne delove koji poseduju religijsku konotaciju)²⁸
- b) Iskopavanje i/ ili odnošenje posmrtnih ostataka

Dakle, opredeljujući činilac na osnovu koga možemo motive izvršenja klasifikovati kao okultističke, odnosno okultističko-antireligijske, jeste ispunjenje jednog od dva navedena uslova. U prvom slučaju radi se o primarno antireligijskom činu koji najčešće nema za cilj zadovoljenje okultističke obredne prakse. Sa druge strane, radnje iskopavanja ili odnošenja posmrtnih ostataka imaju za cilj pribavljanje delova tela pokojnika koji se mogu koristiti u okviru magijskih rituala, ali takođe mogu imati čisto estetsku ili simboličku funkciju za lice koje ih pribavlja.

Kao prelazna kategorija susreće se izvršenje krivičnog dela povreda groba od strane učinilaca koji poseduju okultistička interesovanja, međutim čije radnje izvršenja ne upućuju na postojanje bliže konekcije između navedenih interesovanja i konkretnog krivičnog dela (primer: neselektivno uništavanje verskih spomenika (nezavisno od prisustva verskih simbola na njima) mimo okultističkog rituala i bez odnošenja ili drugog vida upotrebe posmrtnih ostataka). Ovakve okolnosti pri izvršenju upućuju na ranije ponuđenu kategoriju koju smo definisali kao povreda grobnog mesta kao opštevandalistički čin. Ipak, uzevši u obzir da pojedine subjektivne okolnosti (naročito interesovanja izvršilaca, njihovi stavovi, sistem vrednosti, životni stil, navike, obrasci ponašanja i dr) najčešće stoje u direktnoj vezi sa odabirom baš ove vrste krivičnog dela, sa izvesnom ogradom, opravdano je i njih klasifikovati među krivična dela povezana sa okultnim/pseudookultnim domenom.

Grobno mesto ili drugo mesto u kome se umrli sahranjuje, spomenik ili spomen-obeležje, predmeti koji se nalaze u grobu i na lešu, kao i posmrtni ostaci pokojnika mogu biti objekti radnje izvršenja različitih krivičnih dela. Ipak, najčešće u obzir dolazi primena zakonskih opisa dva krivična dela – povreda groba (čl. 354 KZ), propisano u okviru grupe krivičnih dela protiv javnog reda i mira i krađa (čl. 203 KZ), odnosno teška krađa (čl. 204 KZ), kao tipično imovinska krivična dela.

27 Svi opisani slučajevi naročito se intenziviraju prilikom zaoštavanja međusobnih odnosa stanovništva određene teritorije (sa kulminacijom tokom ratnih dejstava i drugih oružanih obračuna).

28 Radnja koju je potrebno zasebno istaći jeste ispisivanje grafita na grobnom prostoru. O pravnoj kvalifikaciji ove radnje up. vredna zapažanja Z. Stojanovića u: Z. Stojanović: *op. cit.*, str. 749.

Predmet krađe mogu biti leš, delovi leša, predmeti koji se nalaze na samom pokojniku, u njegovom telu (npr. zlatni zubi, proteze i sl) ili u grobu, pod uslovom da mogu biti u prometu i da imaju određenu vrednost.²⁹ Predmet krivičnog dela povreda groba mogu biti grobno mesto, drugo mesto u kome se umrli sahranjuje (čl. 354 st. 1 KZ) ili spomenik ili spomen-obeležje (čl. 354 st. 2 KZ). Propisano je kao materijalni delikt (zahteva se da je jednom od alternativno predviđenih radnji izvršenja, neovlašćeno preduzetih, na objektu radnje prouzrokovana povreda). Ako su tim krivičnim delom ostvarena obeležja nekog teže, predviđeno je da će se učinilac kazniti za to drugo krivično delo. To bi moglo biti krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317 st. 2), kada se vrši sknavljenje spomenika, spomen-obeležja ili grobova u vezi sa nacionalnim ili verskim osećanjima. Takođe, može se primeniti i teški oblik krivičnog dela uništenja i oštećenja tuđe stvari (čl. 212 st. 3), kvalifikovan visinom prouzrokovane štete i vrstom predmeta koji se uništava ili oštećuje.

Oštećenjem ili uništenjem groba, sknavljenjem posmrtnih ostataka ili krađom predmeta iz groba ugrožava se mir pokojnika i povređuju imovinska prava njegovog naslednika, pri čemu se istovremeno na taj način, budući da umrli ne mogu biti subjekti prava ličnosti, narušava pijetet: napad koji je u suštini usmeren na uspomene na mrtve svojim posledicama pogađa njihove žive potomke.³⁰ U sklopu prava na pijetet, živi članovi porodice i potomci imaju pravo da zahtevaju da se poštuju porodične veze, njihova osećanja i sećanje na umrlog, u skladu sa članom 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i prema domaćem zakonodavstvu.³¹ S obzirom na to, trebalo bi izmeniti zakonski opis krivičnog dela iz člana 354. na takav način da obuhvati i druge objekte – posmrtne ostatke pokojnika. Jedan od primera uspešnog zakonskog regulisanja ove materije jeste član 332. Kaznenog zakona Republike Hrvatske, čijim stavom 2 se pruža zaštita i: telu pokojnika, delu tela, fetusu i pepelu umrle osobe.³²

2.4. Verski hramovi, verski spomenici i druga crkvena imovina

Kao i u slučaju krivičnih dela uperenih prema grobnom prostoru, radnje izvršenja ovih zločina takođe mogu biti preduzete prema različitim objektima. To su: verski hramovi, verski spomenici i crkvena imovina. Pod prvima podrazumevamo svaki objekat u kome se obavlja verska obredna praksa određene crkve ili verske zajednice. Verskim spomenicima u širem smislu mogu biti smatrana sva spomen obeležja koja poseduju primarnu versko-religijsku konotaciju i versko-religijski simbolizam. Iako crkvena imovina, generalno posmatrano, obuhvata svu pokretnu ili nepokretnu imovinu određene crkve ili verske zajednice, za potrebe ovog rada

29 N. Mrvić Petrović /2010/: *Krivično pravo – posebni deo*, Beograd, str. 189.

30 M. Kalodera /1941/: *Naknada neimovinske štete – rasprava iz komparativnoga prava*, Zagreb, str. 76; A. Finžgar /1988/: *Prava ličnosti*, Beograd, str. 145.

31 Iz obrazloženja Presude Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 1914/13 od 15. 8. 2013, u predmetu radi naknade štete zbog povrede groba (<http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1914.13-radi-naknade-stete.html>, 27.01.2016).

32 Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

primarno će biti reči o pokretnoj imovini koja pripada određenoj verskoj organizaciji i koja je stacionirana unutar njenog verskog hrama ili drugog verskog objekta (odnosno na drugom mestu unutar istog zemljišnog poseda na kome se taj hram ili drugi verski objekat nalaze).

Karakteristične kažnjive radnje možemo klasifikovati po sledećem sistemu:

- a) imovinska krivična dela kojima je cilj oduzimanje crkvene pokretne imovine
- b) oštećenje ili uništenje verskih spomenika, hramova ili crkvene imovine kao čisto vandalistički čin bez specijalizovanih motivacionih faktora
- c) oštećenje ili oštećenje motivisano ekstremističkim nacionalizmom, šovinizmom i ksenofobijom
- d) oštećenje ili uništenje motivisano religijskim ili antireligijskim pobudama.

Za predmet ovog istraživanja, najrelevantnije su tačke a) i d).

Kao i prilikom analize slučajeva povrede grobnog mesta, kako bi se moglo sa pravom smatrati da se radi o pobudama izvršenja povezanim sa okultizmom, neophodno je prethodno utvrditi da li određeno krivično delo poseduje karakteristične odlike koje isključuju takve pobude.

Kada je reč o generalnom oduzimanju predmeta iz okvira crkvene imovine, ukoliko se radi o oduzimanju novca ili predmeta od veće vrednosti, razlozi izvršenja najčešće stoje u vezi sa opštim motivima oduzimanja tuđe stvari zarad ostvarivanja materijalne koristi (krivična dela krađa (čl. 203 KZ RS), teška krađa (čl. 204 KZ RS) i dr.). Sa druge strane, objekat oduzimanja koje je povezano sa okultističkim uverenjima učinioca najčešće jesu određeni predmeti koji se koriste u okviru verske službe, a koji mogu biti korišćeni i u okultističkim (po pravilu satanističkim) ritualima.³³ Dakle, ključne karakteristike pravno nedozvoljene radnje (koja stoji u konekciji sa okultističkim uverenjima ili interesovanjima izvršilaca) kada je objekat izvršenja crkvena imovina, jesu: a. oduzimanje predmeta nezavisno od visine njegove imovinske vrednosti (odsustvo namere pribavljanja imovinske koristi u užem smislu – primat lične vrednosti koju predmet ima za učinioca dela); b. mogućnost korišćenja predmeta u okviru okultističke obredne prakse, odnosno na drugi način koji zadovoljava okultistička uverenja ili interesovanja učinioca ili drugog lica. Iako sama radnja izvršenja, zavisno od konkretnih okolnosti, može odgovarati sadržini različitih dela iz kategorije imovinskih delikata, njenim osnovnim oblikom najčešće se ispunjavaju obeležja zakonskog opisa krivičnog dela oduzimanje tuđe stvari (čl. 211 KZ RS).

Izložene karakteristike protivpravnih radnji uperenih prema verskim objektima i spomenicima, odnosno crkvenoj pokretnoj imovini od velikog su značaja za pravno kvalifikovanje konkretne radnje. Mišljenja smo da bi okolnost koja se tiče motiva izvršioca (odsustvo namere da se stekne imovinska korist) trebala da presudno utiče na kvalifikaciju, usled čega se opredeljivanje za inkriminaciju oduzimanje tuđe stvari čini najcelishodnijim. Međutim, ova odluka u praksi ipak značajno zavisi od stava koji će zauzeti tužilac u konkretnom predmetu, usled čega treba očekivati i prime-

33 O tome više u A. Matković: *op. cit.*, str. 269–272.

nu drugih inkriminacija (pre svega, krivičnih dela krađa i teška krađa). Osim toga, prikazane karakteristike imaju važnu ulogu u okviru rasvetljavanja krivičnog dela, otkrivanja učinilaca i pravilnog razumevanja okolnosti izvršenja. Takođe, mogu biti od značaja i prilikom sudijskog odlučivanja (naročito u pogledu odmeravanja visine kazne učiniocu).

U pogledu krivičnih dela kojima je cilj uništenje ili oštećenje objekata ili imovine, uobičajeni motivi povezani su sa nacionalnom i/ili verskom netrpeljivošću. U tome smislu, potrebno je prvo odrediti:

- da li je protivpravnu radnju moguće objasniti pojedinih akutnim ili hroničnim verskim ili nacionalnim trvenjima u datoj sredini;
- da li u konkretnoj sredini postoji istorijat istovrsnih ispoljavanja netrpeljivosti između različitih nacija ili pripadnika različitih veroispovesti;
- da li su na mestu izvršenja (namenski ili nehотиčno) ostavljeni tragovi koji ukazuju na pobude verske, odnosno nacionalne prirode za izvršenje krivičnog dela.

Ukoliko se izvršenje krivičnog dela ne može objasniti nekim od navedenih faktora, ispunjeni su preduslovi za uvođenje hipoteze o mogućoj konekciji krivičnog dela sa okultističkom materijom.

Radnje kojima se oštećuju ili uništavaju verski spomenici, hramovi i crkvena imovina mogu biti sankcionisane primenom različitih inkriminacija. Upoređujući primere iz prakse sa odredbama KZ-a, uočava se da sledeće inkriminacije najviše odgovaraju zaštiti navedenih objekata izvršenja: uništenje i oštećenje tuđe stvari (čl. 212 KZ); izazivanje opšte opasnosti (čl. 278 KZ); izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317 st. 2 KZ).

FINALNI ZAKLJUČAK

Može se konstatovati da krivična dela povezana sa okultizmom pokazuju veliki diverzitet pojava oblika, pri čemu je njihova zastupljenost u praksi izrazito neujednačena. Proučavanje povezanosti kriminala i okultnih sadržaja ima značajnu funkciju iz kriminološke i kriminalističke perspektive, naročito u smislu formiranja tipologije učinilaca, prepoznavanja i istraživanja karakterističnih delikata, ambijenta njihovog planiranja i izvršenja i sl. Sa druge strane, konekcija krivičnih dela i okultizma u domenu prava uslovljena je okolnošću da li u konkretnom pravnom sistemu postoje specifične inkriminacije koje se dotiču materije okultizma i verskih kultura (*mala prohibita*),³⁴ ili se, što je najčešći slučaj, u ove svrhe primenjuju opšte inkriminacije (po modelu *mala in se*). U slučaju primene opštih propisa, veza sa krivičnim pravom u velikoj meri je posredna i zasniva se na analizi različitih subjektivnih i objektivnih obeležja pojedinačnog krivičnog dela. Pri tome se, među ostalim, kao naročito pravno značajna pojavljuju pitanja motiva i uračunljivosti učinioaca, od čije pravilne procene zavisi i sud o tome da li je reč o krivičnim delima sa

34 Up. analizu postojeće tzv. anti-kultne legislative u A. Matković, *op. cit.*, str. 78–114.

okultističkim ili pseudookultističkim elementima, što dalje može uticati na pravnu kvalifikaciju izvršenog zločina, na odlučivanje o krivici učinioca i na odabir vrste i odmeravanje visine kazne.

LITERATURA

- Batričević, A. /2010/: Dometi i implementacija Zakona o dobrobiti životinja u pravnom sistemu Republike Srbije, *Pravna riječ-časopis za pravnu teoriju i praksu*, god. VII, 23/2010 (pp. 353–365).
- Batričević, A, Batanjski, V. /2014/: *Zaštita životinja u Srbiji-kaznenopravni i ekološki aspekti*, Beograd.
- Bromley, D. /1991/: Satanism: The new cult scare- in: *The Satanism Scare* (J. Richardson, J. Best, D. Bromley, eds), Hawthorne (pp. 49–72).
- Douglas, J.E, Burgess, A.W, Burgess, A.G. Ressler, R.K. /2006/: *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crimes* (second edition), San Francisco.
- Finžgar, A. /1988/: *Prava ličnosti*, Beograd.
- Ivanović-Kovačević, S, Dickov, A, Mišić-Pavkov, G. /2005/: Family dysfunction in adolescents with suicidal behavior and in adolescents with conduct disorders, *Medicinski prehled*, 58, 5–6 (pp. 240–244).
- Janković, S. /2006/: Krivičnopravna zaštita životinja, *Pravni život*, tom I, 9/2006 (pp. 705–720).
- Jenkins, P, Maier-Katkin, D. /1992/: Satanism: Myth and Reality in a Contemporary Moral Panic, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 17, issue 1 (pp. 53–75).
- Jugović, A, Luković, M. /2012/: Features of suicide in young people, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11/1 (pp. 169–177).
- Kalođera, M. /1941/: *Naknada neimovinske štete- rasprava iz komparativnoga prava*, Zagreb.
- Lanning, K. /1989/: *Satanic, Occult, Ritualistic Crime: A Law Enforcement Perspective*, Quantic.
- Matković, A. /2016/: *Krivično-pravni aspekti okultnih ritualnih aktivnosti* (doktorska disertacija), Beograd.
- Mrvić Petrović, N. /2010/: *Krivično pravo – posebni deo*, Beograd.
- Nathan, D, Snedeker, M. /2001/: *Satan's Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt* (second edition), Linkoln.
- Olson-Raimer, G. /1990/: *Occult Crime: A Law Enforcement Primer*, Sacramento.
- Opalić, P. /1996/: Suicide attempts and realized suicides in adolescence (social and clinical aspect), *Sociološki prehled*, 30/2 (pp. 183–192).
- Perlmutter, D. /2004/: *Investigating Religious Terrorism and Ritualistic Crimes*, Boca Raton.
- Robbins, S. /2002/: Social and Cultural Forces were Partially Responsible for Satanic Panic- in: *Satanism* (T. Roleff, ed.), San Diego (pp. 91–103).
- SRA, Glossary, *Truth Brings Light* (<http://www.answers.org/satan/sraglossary.html>, 11.08.2014).
- Srdanović-Maraš, J, Kolundžija, K, Dukić, O, Šobot, V, Marković, J. /2010/: Suicidal behaviour in adolescent psychiatric population, *Aktuelnosti iz neurologije, psihijatrije i graničnih područja*, 18/3 (pp. 60–64).

Stojanović, Z. /2009/: *Komentar Krivičnog zakonika* (treće izdanje), Beograd.

Victor, J. /2002/: The Extent of Satanic Crime is Exaggerated- in: *Satanism* (T. Roleff, ed.), San Diego (pp. 32–49).

PROPISI

Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006.

Zakon o dobrobiti životinja, *Sl. glasnik RS*, br. 41/2009.

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

SUDSKI PREDMETI

Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 1914/13 od 15.08.2013. (<http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1914.13-radi-naknade-stete.html>, 27.01.2016).

Aleksandar Matković

CRIMINAL OFFENSES CONNECTED WITH THE OCCULT – TERM AND DEFINITION, PASSIVE SUBJECTS AND OBJECTS OF THE ACTS OF COMMISSION

SUMMARY

The first part of this paper consists of an analysis of term and definition of occult-related criminal offenses. After the presentation and critical review of existing definitions, author proposes several new, legal-oriented definitions. He concludes that the use of a term “occult crime” is not adequate. Instead of it, he suggests use of descriptive and flexible categories (not related to positive law), such as, for example: “offenses associated with the occult”, “crime with elements of the occult” and the like. Offense connected with the occult is defined as any offense which includes certain occult components among its objective or subjective characteristics. According to the broader definition, it is any offense that, in addition to its description based on a positive law, also has some specific characteristics which indicate the presence of a certain occult components, whereby those components can manifest themselves among the causes and motivational factors of that specific crime, within the method of execution, as well as within all other subjective and objective circumstances in the planning and execution of individual criminal act. Crime related to the occult is defined as a heterogeneous and flexible category which includes all criminal offenses that are in some way and at any level associated with occult content. The second part of this paper is dedicated to the discussion about the features of the four significant categories

of passive subjects and objects of the acts of commission: a. human being; b. animals; c. burial plot, gravestone, human remains; d. religious temples, religious monuments and other church property. In this section author analyses characteristics of all the above categories, the features of their specific subcategories, as well as typical criminal offenses related to the listed passive subjects or objects. Author points to the fact that the crime associated with the occult consists of numerous and various criminal offenses. Among other things, from this article can be concluded that, depending on the specific type of object of protection, as well as on the type of passive subjects and objects of the act of commission, there could be seen some regularities regarding the typical offenses with the elements of occult which are targeting certain passive subjects or objects. In terms of the chosen four categories, offenses that are occurring most frequently are the following. a. Human being: crimes against life and body (especially murder, aggravated murder, grievous bodily harm, light bodily injury etc); certain criminal offenses against the rights and freedoms of man and citizen; crimes against sexual freedom. b. Animals: killing and abuse of animals. c. Burial space: the crime of grave violations; some offenses against property (destruction or damage of other people's things, theft, seizure of property belonging to another); inciting national, racial and religious hatred and intolerance. d. Religious temples, monuments and other church property: different crimes against property; instigating national, racial and religious hatred and intolerance; causing general danger.

Key words: occultism, Satanism, occult crime, passive subjects, objects of the act of commission.

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

О УБИСТВУ

С ПОГЛЕДОМ НА РЕФОРМУ НАШЕГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА

НАПИСАО

ДР. М. МИЉКОВИЋ

БЕОГРАД

Штампарија Раденка Раденковића и Комп.,
Делиска ул. бр. 1.
1909.

О УБИСТВУ*

Од свих злочиних дела, убиство се сматра као једно од најтежих. Њиме се одузима човеку живот, а то је једно највеће и уједно ненакнадимо добро. Није, дакле, никакво чудо, што се овоме деликту и од стране теоретичара и од стране законодавстава поклања нарочита пажња.

Има и данас још доста спорних питања, која се односе на овај деликат, те неће бити с горега, да их овом расправом обухватимо и претресемо. Ми ово нећемо учинити у чисто теоријском циљу, већ и с обзиром на савремену реформу кривичног законодавства, пред којом се и ми у велико налазимо.

I. ОДЕЉАК

A. ПОЈАМ УБИСТВА.

1. Објективни карактерни знаци убиства.

Кривично право ограничава појам убиства само на човека, т.ј. на биће, које ми називамо човеком у ширем смислу те речи. Уништавање плода у материној утроби, из кога има да постане живо биће – човек – кривично право не сматра као убиство, већ ово третира као засебну кривицу – побачај.

Али већ и код овога питања наилази се на једну тешкоћу, а та је: гди лежи граница за разликовање уништаја плода од убиства, т.ј. када ће се сматрати да је од плода у материној утроби постало засебно биће?

* стр. 3–17.

Мишљења су у овом погледу подељена, али ми држимо да би, у интересу избегавања могућих компликација код овога питања, требало усвојити гледиште, да са изласком целокупног тела детињег из утробе настаје његов самостални живот или биће.

Ово мишљење је заступљено у енглеско-америчкој литератури. Лист у својој расправи „Tötung und Lebensgefährdung“ у Vergl. Darstellung d. deutschen und ausländ. Strafrechts цитира енгл. пројекат од 1879. који овако регулише ово питање: „Дете постаје човечје биће, када живо изиђе из тела материног, дисало оно или не, имало оно независан (засебан) крвоток или не, била његова постељица одвојена или не; и убиство се сматра као убиство човека, ако дете после рођења умре услед повреда, које су нанете пре, за време или после порођаја“.

Ми држимо, да је теоријско решење овога питања на овај начин најбоље изведено. Јер у тренутку порођајног акта плод се има сматрати као засебно биће, чим се одвоји од материног тела. Сва остала суптилна разликовања, као: да ли је дете дисало, да ли је било способно за живот и т.д., излишна су, јер само стварају тешкоће, а међутим је и у науци постало опште мишљење: да се за појам убиства не тражи и способност за живот онога, према коме је убиство извршено.

Слажемо се потпуно са мишљењем Листовим у томе, да нема потребе да се законодавац каквом дефиницијом ставља на гледиште које год теорије. Законодавац мора тежити једино да резултате теоријских разлагања и претресања примени тако на практичан живот, да се од те примене заиста види и каква корист. Практичан резултат оваквог посматрања био би тај, да законодавац при одређивању максимума и минимума за убиство и побачај одреди такве границе, да се казне тако додирују, као што се и убиство детета и побачај блиско додирују.

Но не бисмо ни у ком случају могли усвојити Листов предлог о кажњењу и побачаја из нехата. Мати под бременим морала би вечито живети у великом страху, који нити би био оправдан, нити би водио циљу који се жели. На против, матере би услед страха од казни, избегавале зачеће на све могуће начине.

Што се тиче способности за живот убијенога, поменули смо, да је ту постигнуто опште мишљење, да она не утиче на објективни карактерни знак убиства. На овакво решење утицала је бојазан, да се у практичној примени не наиђе на велике и несавладљиве тешкоће при доказивању, да ли је убијени имао и у којој мери способности за живот. А сем тога може се поставити и једно генерално питање: ко даје права другоме да оцењује нечију способност за живот?

Са ових разлога држимо, да би законодавац погрешно ако би ово оцењивање способности за живот убијенога унео у карактерне знаке самога дела. А када се у конкретном случају баш докаже несумњиво да је убијени био неспособан за живот, онда у том случају остаје судији право, да при одмеравању казне силази до минимума прописаног за убиство.

Дакле, из свега изложенога изилази, да је објективни карактерни знак код убиства *смрт* *каквог човека, произведена радњом учиниоцевог*. Тражи се, дакле, да је услед нечије радње произашла смрт једнога човека.

Али одмах наступа питање: какву дефиницију треба законодавац да постави о делу убиства? Законодавства на ово дају различан одговор.

Наш законодавац, по угледу на извесна старија партикуларна немачка законодавства, упустио се и у оцену каузалитета. Тако он у § 154. опредељује:

„Под убиством разуме се свако недозвољено дело, чрез које какав човек живот изгуби, не сматрајући на начин и средства, којима је то учињено“.

А у § 154. а. Који је додат законом о измени и допуни од 17 јуна 1861. законодавац се тачно опредељује у погледу каузалитета на овај начин:

„При решавању вопроса о убиству, неће се на то гледати, да ли би смрт отклоњена бити могла, да се благовремено с нужном помоћи притекло, или да повређени не би умро, да је јачег телеснег састава био, или да се није повређење под неким извесним опстојателствима догодило, која су томе принела да повређени умре“.

Ова одредба је донета потпуно по угледу на стари и пруски крив. законик и то према § 185. Међутим садањи немачки крив. зак. није сматрао за потребно да овакву одредбу донесе.

Аустројски крив. зак. у § 134. проширује појам каузалитета код убиства још јаче. Његова одредба у преводу овако гласи:

„Ко противу каквог човека, у намери да га убије, тако нешто учини, из чега произађе смрт тога или каквог другог човека, биће крив за злочин убиства, па ма успех (убиство) наступио услед личних особина повређенога или услед случајних околности, под којима је радња извршена, или услед других узрока, који су случајно придошли, само ако је овим последњима сама предузета радња дала повода“.

Борба научара у питању о каузалитету није ни данас још сасвим завршена. И ако се у овој расправи не можемо упуштати потанко у све детаље овога тешког и суптилнога питања, ми ћемо га се ипак дотаћи у толико, колико је потребно ради објашњења дефиниције о убиству.

Нема сумње, да се код злочина убиства питање о каузалитету понајјаче истиче, и научари су своје теорије о каузалитету развијали поглавито с обзиром на овај деликат.

Пре но што би исказали своје мишљење о томе, да ли је потребно, да законодавац своје гледиште о каузалитету унесе у саму дефиницију злочина о убиству, или би ово питање требало оставити да се обухвати једном одредбом у општем делу, нека нам је дозвољено, да у најкраћим потезима изнесемо овде: која мишљења о каузалитету у опште данас у науци постоје.

По мишљењу једних научара којима на челу стоји *Бури* (Kausalität, Kausalität und ihre strafrechtl. Beziehungen), за постигнуће извесне промене у спољном свету потребни су многи и разни услови па да се то постигне. Приписивати једним условима већу важност од других, по мишљењу *Буријевом* недозвољено је, јер су у објективном смислу сви услови подједнако важни, јер ако би само један од њих недостајао, успех би остао. Овога су мишљења и проф. *Ламаш* (в. *Handlung und Erfolg*, *Grünhuts Zeitschrift*, IX) и проф. *Јанка* (*Lehrb.* § 39.).

Неки научари опет заступају гледиште, да међу условима за постигнуће извесне промене у спољном свету, треба као узрок сматрати ону радњу, која тим условима даје пресудну важност за успех. Овог је мишљења *Биндині* (*Normen I. и II.*), а нарочито га јаче истиче *Биркмајер* (*Ursachenbegriff und Kausalzusammenhang im Strafrecht*), који под узроком подразумева *услов од највећеј дејствија* (*wirksamste Bedingung*).

По теорији *Баровој* као узрок извесној промени има се сматрати онај *услов, који обичан њок ствари у човечјем животију мења*. (в. *Lehre v. Kausalzusammenhange*).

Најзад у новије време много се истиче т. зв. *адекватна узрочност* за разлику од случајне. По овој теорији предузета радња треба да је у опште *њодобна* била да произведе последицу или промену, која се догодила. Ово мишљење заступају *Крис* и *Меркел*, који вели, да кривично право води рачуна само о оним условима, којима ис-

куство придаје *ојшћу важносћ*. (види Merkel, Lehrbuch). Има још и других научара, који заступају исто гледиште са сличним разлозима.

Ми смо изнели у кратким потезима разна мишљења о каузалности у том циљу, да би што боље истакнули не само важност овога питања, већ и несугласицу, која међу научарима и дан данас постоји у том погледу.

Напоменули смо већ раније, да се ми питања о каузалности дотичемо у овој расправи само у толико, у колико се оно односи на деликат, који смо за тему узели. Иначе је ово питање по себи од таквог замахаја и обима у кривичном праву, да се о њему може написати расправа од знатнијег обима.

Да би могли о овоме питању исказати и своје мишљење, ми ћемо навести и који практичан пример и подврћи га анализи.

А нападне на *Б* да га убије, али га и не повреди, јер се овај спасе бегством. Али *Б* услед тога пропусти воз, којим је требао да отпутује и отпутује једним доцнијим возом. Овај се воз судари с другим возом и *Б* погине. Настаје питање: да ли је напад од стране *А* каузалан у смрти *Б*, који је погинуо услед судара воза. Да је *Б* отпутовао ранијим возом, он не би погинуо, али он је тај воз пропустио услед напада, од *А*. Радња од стране *А* према *Б* свакако је каузална, али је питање: хоће ли *А* бити крив за убиство, или за покушај убиства? – По теорији Буријевој изгледа да би *А* био кривично одговоран за убиство, јер је његова радња узрок одоцњењу воза од стране *Б* и т. д. Али кривично право, као наука, која има примене у практичном животу, мора тражити радњу, која је ближи или најближи узрок смрти *Б*, а тај је судар воза. Са гледишта философске спекулације идући са узрока на узрок дошло би се до тога, да је крајњи узрок смрти *Б* напад од стране *А*. Али правна наука тражи ближи или најближи узрок смрти, и у овом случају налази га у судару воза. Но *А* при свем томе не би био сасвим ослобођен кривичне одговорности, јер у његовом нападу на *Б* стоји покушај убиства. Овако мисли проф. Ламаш (в. Grundr. d. Strafrechts § 10).

Сада је ред да видимо, како би се овај случај, који наведосмо, расправио према осталим мишљењима о каузалности.

По мишљењу Биндинговом и Биркмајеровом требало би тражити, који је услов од пресудне важности, или по Биркмајеру од највећег дејства. И ту баш противници и наводе, да је то најтеже определити. Да ли је у наведеном случају важнији напад, или судар воза? – Да није било напада, *Б* не би одоцнио од воза, не би, дакле, погинуо. А да није било судара воза, *Б* такође не би погинуо. Према овој другој теорији тешко је у опште определити претежност и већу важност услова.

По теорији Баровој тешко би такође било одредити у конкретном случају који је то услов, који обични ток ствари мења. Напад од стране *А* променио је ток ствари тиме, што *Б* није отпутовао ранијим возом, у коме не би погинуо, а судар воза промену је такође ток ствари, јер је *Б* у место да стигне куда је желео, погинуо.

По адекватној теорији такође је немогуће наћи критеријум за праву узрочност, јер у наведеном случају и напад од стране *А* и судар воза били су подобни да произведу смрт код *Б*, и једном и другом факту, по себи, морала би се приписати иста важност.

Према наведеноме ми смо мишљења, да је прво мишљење, коме стоји на челу Бури, најтачније. Оно најмање наилази на тешкоћу код питања о саучешћу.

Узмимо сада случај, да *А* повреди *Б* и овај лечећи се у болници добије заразну болест, од које умре. И у овом случају повреда, коју је *А* нанео *Б* каузална је, ма да је зараза случајно наступила у болници, јер да *Б* није повређен од стране *А*, он не би ни отишао у болницу. Према томе не може се давати никаква превага ни једном од услова, који су допринели смрти, јер у овом случају може играти важну улогу и телесни састав повређенога.

У прво наведеном случају А би био кривично одговоран само за покушај убиства, јер је каузална веза – напад и спасење бегством – прекинута засебним догађајем, сударом воза. А у овом другом примеру нема овог прекида каузалне везе, јер повреда је већ ту, као последица радње напада, а зараза наступа као нешто акцесорно. Ово придолажење услова за смрт не искључује каузалност, која је произведена повредом. Свакојачко између првог и другог случаја и ако постоји велика сличност, ипак има суптилне разлике.

Држимо да је излишно доказивати, да је и у овом другом случају немогуће и нецелисходно правити разлику између појединих услова за постигнуће успеха у дотичном делу.

Вратимо се сада постављеном питању: да ли законодавац треба у дефиницију о убиству да унесе и своје гледиште о каузалности, као што су то чинила старија законодавства?

Пре но што би дали одговор на ово питање држимо да ће бити корисно, да бацимо један поглед на модерно упоредно законодавство.

Поменули смо већ, да је садањи немачки крив. зак. одступио од старог пруског и у § 211 просто одређује: „*Wer vorsätzlich einen Menschen tötet*“ и т. д. („Ко намерно убије човека“).

Швајцарски пројекат од 1903. у чл. 60. стоји на истом гледишту. И тамо стоји: „Ко човека намерно убије“ и т.д.

Међутим норв. крив. законик, и ако један од модерних и новијег порекла – 1902. г. – унео је у дефиницију о убиству и појам о каузалности, јер се у § 233. одређује: „*Ко ироузрокује нечију смрт, или при томе суделује*“ итд.

Италијански крив. зак. у чл. 364. такође вели: „Ко, у намери за убиство, проузрокује нечију смрт“ итд. (*Chiunque a fine di uccidere cagiona la morte di alcuno*“ etc.).

Руски крив. зак. од 1903. у § 453. и осталима, који говоре о убиству употребљује израз „ко убије“.

Јапански крив. зак. од 1907. у § 199. опредељује: „Ко човека убије“ итд. А исто тако и у осталим одредбама, које говоре о убиству употребљује израз „ко убије“.

У старијем законодавству, као што смо видели, био је појам о каузалности уношен у дефиницију о убиству, док међутим најновије кривично законодавство сматра као довољан израз „ко убије“, јер он обухвата и непосредну радњу убиства и проузроковање смрти.

Од најновијих законодавстава норвешки крив. зак. чини изузетак у овом погледу, без икаква оправдана разлога, наводећи уједно, да се и саучешће исто тако казни. Ово је, међутим, требало обухватити одредбом на своме месту у општем делу.

По свој прилици, да ће и нови пројекти немачког а и аустр. крив. зак. усвојити ово новије гледиште, јер је оно и у теорији потпуно овладао.

Како питање о каузалитету није једино у вези са деликтом убиства, већ оно долази у обзир и код других кривичних дела и ако не у толикој мери, природно је, да га законодавац не може обићи. С тога потпуно делимо Листово мишљење, изнето у *Vergl. Darstell. d. deutschen und ausl. Strafrechts, Besond. Teil, V. Bd.*, да законодавац треба да изложи своје гледиште о каузалитету у општем делу кривич. законика. Ово тиме пре, што је питање о каузалитету у вези и с питањем о саучешћу, које такође припада питањима, која третира општи део кривичног законика, као принципијелна.

Разуме се, друго је питање: какво ће гледиште законодавац заузети у питању о каузалитету. Ми смо већ напред нагласили, да ово питање није у науци још дефини-

тивно решено. Али ипак може се тврдити, да је мишљење Бурријево и данас још доминирајуће. По тој теорији појам каузалитета је шири но по осталима, и ми баш с тога и држимо, да је оно и повољније ради заштите општих права и интереса од повреде. У осталом законодавац се увек мора држати целисходности, а према новијим теоријама, које још нису успеле да задобију мишљења већине научара, мора се држати скептички.

Италијански кривич. зак., који је у чл. 364. унео појам каузалитета у саму дефиницију о убиству, био је у неколико недоследан, јер је у чл. 367. и 368. хтео да ограничи или управо сузи појам каузалности прописујући нешто блажу казну ако смрт не би наступила без наступања извесних услова или узрока, који окривљеноме нису били познати итд. Овим је законодавац очигледно дошао у опреку са чл. 364.

У осталом морамо напоменути, да се у француској правној литератури опажа тежња, да се сузи појам каузалитета, што никако не би био прогрес у правној науци. Али о томе опширније другом приликом у нарочитој расправи.

2. Субјективни карактерни знаци убиства.

Субјективна страна убиства обухвата доста тешко и компликовано питање о кривичној одговорности. И када је реч о субјективним карактерним знацима код убиства, онда се под тим разумеју *dolus* и *culpa*.

Ни о једном питању није може бити толико писано, колико о овоме, јер ни једно није важније од њега. Питање о кривичној одговорности, у разним својим облицима и нијансама, увек ће занимати криминалисте. Нас у овој расправи интересује питање о кривичној одговорности код убиства, у колико се оно односи на успех или последицу. Дакле, *dolus* и *culpa* биће предмет говора, а нарочито с гледишта позитивног законодавства.

Кривична одговорност учиниоца кривичнога дела цени се поглавито према томе, да ли је његова радња, у позитивном или негативном смислу, била управљена на последицу, која је законом као кривично дело забрањена. Позитивно право усвојило је два облика кривичне одговорности: *dolus* и *culpa*.

Под *dolus*-ом разуме се радња учиниоцева – било позитивна или негативна – управљена на такав ефекат, који се по крив. зак. сматра као кривично дело. А *culpa* постоји онда, ако учинилац није избегао последицу, а могао ју је и требао избећи, да је обратио довољну пажњу.

Држимо да је излишно, да на овоме месту понављамо познату препирку о разним врстама *dolus*-а, која би нас одвела ван наше теме. Али ипак морамо напоменути, да се у немачкој правној литератури *dolus* по себи двојачко схвата.

По једној теорији, – „*Vorstellungstheorie*“ – *dolus* се сматра као *ипредвиђање* противправног ефекта, који се позитивном или негативном радњом постигава.

А по другој теорији, названој „*Willenstheorie*“ под *dolus*-ом се подразумева радња, којом се жели или хоће да постигне противправни ефекат.

Одмах већ на први поглед морамо констатовати, да је у схватању *dolus*-а ових двеју теорија огромна разлика. Према првој теорији, којој на челу стоје *Лист* и *Франк*, довољно је само да учинилац дела предвиди, да из његове радње може произићи кривично дело. Док, међутим, по другој теорији, коју заступају *Фишер*, *Мајер*, *Ламаш* и др., учинилац дела треба да је заиста хтео или желео забрањени ефекат или кривично дело.

Ово принципијелно разликовање у схватању *dolus*-а није више само теоријско разлагање, које би се оснивало на апстракцијама, већ је оно од необичног практичног значаја.

Да би могли и сами образложити мишљење, које нам се као коректније чини, морамо најпре видети: да ли се и у колико *culpa* додирује с *dolus*-ом.

Свакојако је и код *dolus*-а и код *culpa*-е радња, из које кривично дело произилази, предузета вољно или хотично. Али код *culpa*-е се у опште узима, да ефекат – кривично дело – није учинилац предвидео, али га је могао и требао предвидети, да је обратио довољну пажњу, или у опште пажњу, коју је сваки дужан обраћати. Међутим код *dolus*-а, по првој теорији, довољно је, да је учинилац предвидео, да ће из његове радње произићи кривично дело. Дакле, као што се види, *culpa* и *dolus* се блиско додирују или граниче. Разлика између прве и друге теорије поглавито је у томе, што се по првој теорији не тражи уједно и доказ о томе, да је учинилац предузетом радњом имао баш и намеру да постигне ефекат, који представља кривично дело, већ је довољно да је само предвидео могућност таквог ефекта. Узмимо један пример. Сопственик каквог старог брода, који путује преко океана зна поуздано, да тај брод не може издржати велики пут и да мора потонути. Али њему је стало да од превоза извуче још користи и пусти брод у саобраћај, те се путници подаве. Он је имао намеру, или управо хтео да се користи још једном својим бродом, а није директно желео смрт путника. Па ипак с тога, што је предвидео смрт путника, мора му се његовој радњи приписати *dolus*.

Многи још праве разлику, да ли је учинилац дела последицу као поуздано предвидео – *dolus directus*, или је само последицу сматрао као могућу – *dolus eventualis*. Са овим последњим разликовањем нису сви научари сагласни, јер са практичног гледишта ова разлика је неумесна. Да ли неко са поузданошћу очекује, да из његове радње произађе кривично дело, или он држи, да оно може произићи, то ствар ни у колико не мења.

Питање је сада само, које је схватање *dolus*-а тачније, да ли прво, које се задовољава само предвиђењем последице кривичног дела, или друго, по коме се тражи, да је учинилац и желео да се онај забрањени ефекат постигне.

И ако у ствари изгледа, да се обе ове теорије препиру узалуд, ипак од схватања њиховог произлазе разне практичне последице. У примеру који смо навели, то се најбоље да видети. Сопственик старог и трошног брода не жели смрт путника на његовом броду, и ако је предвиђа. Његова је жеља да заради још новаца помоћу свога брода и он само акцептира и смрт путника, кад већ не иде друкчије. Међутим, по другој теорији потребно је, да је он својом радњом ишао на то, да се путници подаве, дакле, да је желео њихову смрт. Да се брод није потопио, он би опет дошао до новаца, а путници би остали живи и здрави.

Практична разлика је између прве и друге теорије лежи у доказивању намере или циља, коме је радња учиниочева била управљена. Прва, као новија теорија, хоће да избегне доказивање тога циља, јер оно може одвести или до немогућности тога доказивања или до апсурдности.

Представници ове друге теорије увиђају и сами тешкоћу овог доказивања, па веле, да у самом предвиђању дотичног успеха или последице још нема *dolus*-а, већ да томе мора придоћи и дотична жеља, и онда тек постоји *dolus* (в. Ламаш, Grundr. d. Strafr. § 9). Али ето баш у примеру, који смо навели, не лежи *dolus* у жељи, да се сопственик брода користи путовањем његовога брода, већ у предвиђању смрти путника, на коју он пристаје.

Према свему реченом излази да је т. зв. „Vorstellungstheorie“ и тачнија и практичнија.

Пошто смо у кратко изложили разлику између ове две теорије о *dolus*-у, дужност нам је да се дотакнемо још једног питања о *dolus*-у, а то је т. зв. *dolus indirectus*-а.

Према старијој доктрини прављена је разлика између *dolus-a directus-a*, код кога је намера била управљена на извесну последицу, рецимо убиство, и *dolus-a indirectus-a*, кад је из предузете радње проишло нешто више, но што се желело. На пр. неко има намеру да кога повреди, па отуда проишаје смрт. На овом старом гледишту стоји и данас аустр. крив. зак., чија одредба § 140. гласи: „Ако радња услед које какав човек изгуби живот, буде предузета не у намери, да се он убије, већ у каквој другој непријатељској намери, онда је то злочин убиства“. Поред ове одредбе налази се у аустр. крив. зак. и једна општа одредба у § 1. која говори о *dolus-y* (*böser Vorsatz*), и у којој се сасвим јасно опредељује, да ће се *dolus* учиниоцу у кривицу приписати не само ако је он намеравао оно зло, које је са злочином скопчано, већ и онда, ако је у каквој другој злој намери нешто предузето или пропуштено, откуда зло, које је отуда проишло, у опште проишљази или лако проишаји може.

Ову врсту убиства из § 140. аустр. законодавац назива *Todtschlag*, за разлику од *Mord-a*, где је убиство намерно.

Може се казати, да научари једногласно одбацују *dolus indirectus*. Правилно је, да нико не одговара за већу последицу, но што је желео, или но што је предвиђао. Међутим код *dolus-a indirectus-a* законодавац аустр. изреком каже, да ће учинилац одговорати за убиство, и ако он није својом радњом намеравао убити човека.

Сличну одредбу налазимо и у чл. 368. итал. крив. зак. чији први одељак гласи: „Ко радњама, управљеним на повреду тела, проузрокује нечију смрт, казниће се“ итд.

Ова одредба је ушла из старијег италијанског законодавства (сардинског и тосканског крив. зак.) и она представља т. зв. *omicidio preterintenzionale*, т. ј. случај, када учинилац није предвидео, да из његове радње може проићи смрт.

И у италијанској и аустр. правној литератури изазвале су ове одредбе велику научну дискусију. Докле једни у овоме случају налазе *dolus indirectus*, други га називају *omicidio preterintenzionale*.

Не мења ствар ни у колико како ће се овај случај назвати, јер остаје несумњиво, да је убрајање повреде тела, услед које наступа смрт, међу случајеве убиства противно и садашњем стању науке и самој целисходности.

Садањи немач. крив. законик одбацио је т. зв. *dolus indirectus* јер случај смрти, произведене услед повреде тела третира као квалификовану повреду, која се строже казни (§ 226. кр. зак.).

Интересантно је напоменути, да је и француски *code penal* нашао се побуђен, да у чл. 309. одељ. 4. учини допуну законом од 28. априла 1832., који гласи: „Ако су повреде или ране нанете хотимично, али без намере за убиство, ипак ово проузроковале, кривац ће се казнити принудним радом на време“ (за разлику од доживотног).

Ова допуна законска ушла је у II. секц. прве главе *злочина и његових његових личностии*, која секција говори о повредама које нису квалификоване као убиство, те је на тај начин законодавац изречно издвојио овај случај од случајева убиства, за које тражи намеру.

Са задовољством можемо констатовати да су и сва новија законодавства стала на ово модерније гледиште, одбацујући *dolus indirectus*. Тако руски крив. зак. од 1903. у §§ 467, 468. и 469. који говоре о повредама *веома њежној, њежној и лакој*, предвиђа и последицу смрти услед повреде и одређује нешто строжу казну од оне, која је за дотичну врсту повреде одређена.

Исто тако норв. крив. зак. од 22. маја 1902. у §§ 228., 229. и 231. предвиђа нарочито строжу казну за повреду, из које проишљаје смрт, не уврштајући ову кривицу у убиство.

Јапански крив. зак. од 23. апр. 1907. усвојио је такође ово модерно гледиште и у § 205. предвидео је повреду тела, који има за последицу смрт и казни као повреду са минимумом од две године робије.

Нацрт швајцар. крив. зак. од 1903. у чл. 71., 72. и 73. предвиђа такође, говорећи о повредама све три врсте, и смрт као последицу ових разних повреда, прописујући увек строжу казну на случај смрти, *ако је учинилац ову последицу могао као могућу предвидети*.

Као што се види, швајцарски нацрт одступа много више од осталих законодавстава у погледу кривичне одговорности за тежу последицу од оне, која је намеравана. Он прописује строжу казну од оне, која је предвиђена за дотичну врсту повреде, на случај смрти повређенога, само тада, ако је учинилац могао предвидети смрт као могућу последицу.

Овај случај не треба помешати са т. зв. *dolus-om eventualis-om*, који многи научари и иначе одбадују. Јер *dolus-a* за убиство не може бити, када је намера била управљена на повреду тела.

Према теорији *Лефлеровој* (*Schuldformen des Strafr. I. 1895. и Die Körperverletzung у Vergl. Darstell. des deutschen und ausl. Strafr. Besond. Teil, Bd. V*) овде се узима у обзир т. зв. „*Wissentlichkeit*“, која се састоји у томе, ако учинилац зна, да из његове радње може наступити извесна последица са већом или мањом вероватноћом, па ипак предузима радњу, ризикујући последицу, услед злочиначке равнодушности. Дакле, овде имамо случај гди *A* повреди батином по глави *B*, услед које *B* умре. Према овој теорији имало би се оценити: да ли је *B*, с обзиром на своју физичку снагу и каквоћу багине могао знати да *B* може услед удара умрети.

Ова теорија Лефлерова слична је теорији *dolus-a eventualis-a*, али се ипак разликује у томе што се код *dolus-a eventualis-a* узима, да је учинилац пристао на последицу, коју је предвидео, а „*Wissentlichkeit*“ само претпоставља да је учинилац могао знати, да може наступити последица, коју он није желео, и надао се да неће ни наступити. Дакле, учинилац предвиђа могућност извесне опасности из његове радње, али је не узима озбиљно у обзир. Према томе, ова врста кривичне одговорности приближује се више нехату, који, према конкретном случају, може бити тежи или лакши.

Из свега наведенога изилази, да *dolus-у indirectus-у* нема више места у позитивном законодавству, а случај смрти, услед повреде тела, треба сматрати као повреду и казнити строже онако, као што то чине швајцарски нацрт и норв. крив. законик. Норвешки крив. зак. био је практичнији, што је у општем делу у § 43. донео одредбу, да када услед чије радње наступи последица, која није намерена, да ће тада бити примењена строжа казна само тада, ако је учинилац могао предвидети могућност такве последице, или ако је пропустио, да по могућности спречи ту последицу, пошто је на ту опасност упозорен. Ово неспречавање последица не би требало приписивати у тежу кривицу, јер је то потпуно засебна ствар од предвиђања опасности, која из радње може проићи, и то спречавање може у многим приликама и илузорно бити.

Пошто смо изложили у чему се састоји субјективна страна код злочина убиства, имали би још да се изјаснимо, да ли је потребно уносити у дефиницију о убиству и израз „намерно“ или „хотично“.

Према свему што смо ми до сада о злочину убиства казали, држимо да није потребно много доказивати, да су нарочито опредељивање намере или хотичности и т. п. непотребни карактерни знаци. Ово тим пре, што о убиству из нехата постоји у сваком законодавству нарочита одредба. Јапански крив. зак. који такође доноси нарочиту одредбу о убиству из нехата, не употребљује израз „намерно“ или „хотимице“ и

т. п. Али зато у § 38. јап. крив. зак. постоји одредба: „Радња, којој недостаје воља да се учини злочин, није кажњива; но ово не вреди, у колико закон нарочите одредбе прописује.“ Ово последње се односи на нехат.

И норв. крив. зак. у § 40. опредељује, да се неће казнити онај, који намерно није радио, изузев изричног наређења и несумњиве претпоставке, да и нехатна радња треба да се казни.

Руски крив. зак. задовољава се такође изразом „Ко убије човека.“ Али он има у општем делу у § 42. одредбу, која нормира кривичну одговорност и која гласи: „Кривична радња се неће учиниоцу урачунати у кривицу, ако је није предвидео или могао спречити.“ Слична одредби § 43. норв. крив. зак.

И ми смо мишљења, да се ово питање може регулисати једном општом одредбом, те да према томе не треба код дотичних одредаба у опште употребљавати изразе, који се односе на намеру или хотичност.

IN MEMORIAM

Prof. dr Ljubiša Lazarević (1931–2015)

Kada je, na kraju predavanja, profesor Radomir Lukić hteo da vidi da li ko od prisutnih slušalaca ima neko pitanje iz sredine partera se podigla jedna ruka. Na profesorovo „Izvolite“ je ustao visoki mladić u belom vunenom džemperu s rol kragom i dugim rukavima. „Predstavite se“, reče profesor na šta je usledio kratak odgovor: „Lazarević“. Na balkonu prepunog amfiteatra nisam čuo ni pitanje ni odgovor profesora koji je očigledno bio zadovoljan pitanjem a zvono je označilo kraj časa. Tada nisam mogao da poverujem da ću s tim mladićem da provedem više decenija koje se pamte kao najlepši deo života koje su nam, u mučnom vremenu, donele mnoge radosti.

Jedna od tih studentskih radosti je bila da smo drugu godinu studija upisali bez zaostalih ispita. U dobrom raspoloženju, jednog popodneva, ispred Slušaonice I, kraj prozora, video sam Ljubišu s dvema koleginicama. Pozvao me je da im se pridružim i predstavio ih. Već sutradan, pre podne, svi četvoro smo sedeli u istoj klupi, u sredini reda koji se vidi od vrata. U redu ispred nas su sedele kolegince s kojima smo se od tada družili. Neka od njih je predložila da posećujemo u to vreme neobavezne časove iz engleskog jezika koji se predavao možda samo u nekim beogradskim gimnazijama. Tamo nas je prihvatila profesorka Desanka Đorđević (kasnije Kurtović) i, bez razlike na stepen našeg znanja engleskog, dala nam takve osnove za dalje usavršavanje da smo joj za to trajno zahvalni.

Bilo je to važno za mene i za Ljubišu koji me je odveo u svoj mali stan u ulici Gavrila Principa 23 u kome je stanovao sa sestrom Natom i bratom Laletom. Ne znam kako nam je Nata nabavila profesora Jančića koji je, na duhovit način, proširio naše skromno znanje engleskog jezika. Mi smo, ipak, glavnu pažnju posvetili našim studentskim obavezama, po običaju pre svega pripremanju za ispit iz predmeta koji se predavao samo u zimskom semestru i mogao polagati odmah po njegovom završetku. Bila je to Statistika, nama tuđ predmet, za koji je bio zvanični udžbenik koji je objavio Adolf (Dolfe) Vogelnik, tada na visokim državnim funkcijama u oblasti privrede. Ozbiljno smo priligli na pripremanje ispita i svakodnevno se „propitivali“ o onome što smo pročitali u ne mnogo zanimljivom i razumljivom udžbeniku. Veću pažnju smo posvetili Statistici nego Uvodu u Građansko pravo Andrije Gamsa, koji je, sa Stvarnim pravom i Naslednim pravom, predstavljao Građansko pravo I.

Studentsku svakodnevnicu su osvežavale posete pozorištu, predstavama Molijerovog „Građanina plemića“ u Jugoslovenskom dramskom pozorištu i „Zločina i kazne“ Dostojevskog u Beogradskom dramskom pozorištu koje je za nas iz „kruga dvojke“ bilo na periferiji koja odavno to više nije. Filozofska razmišljanja Raskolnikova o ubistvu su bila potisnuta komentarima o glumi mladog Ljube Tadića. Kasnije smo češće dolazili na Crveni krst.

Drugo vanškolsko interesovanje je bilo vezano za sport. Bili smo na otvaranju Stadiona Tašmajdan, jedinog do sada u centru Beograda, i istovremeno otvaranju prvog Evropskog prvenstva u košarci za žene i utakmici između reprezentacija Francuske i Jugoslavije. Naš tim je predvodila Gordana Baraga ali je u središtu pažnje bila lepotica Ljubica Otašević. Nažalost, naša ekipa je bila nemoćna pred Francuskom u kojoj je dominirala gorostasna Kolšen. Nama je preostajalo da se divimo snazi Ruskinja Maksimilijanove i Maksimove i veštinama Italijanki Ronketi i Bradamante čije je prezime podsećalo na velikog pravnika Latinske Amerike Bustamantea.

U fudbalu su bila glavna dva događaja vezana za mađarske fudbalere. U Ljubišinom stanu smo slušali radio prenos iz Berna finalne utakmice za prvenstvo sveta između reprezentacija Mađarske i Nemačke. Radio Beograd nije prenosio pa smo slušali na mađarskom. Razumeli smo zahvaljujući temperamentnom reporteru Sepešiju. Kada je, u 6. minutu igre, radosno uzviknuo „eđ – nulo“ i ime Puškaš znali smo da su Mađari povelili sa 1:0. Već posle dva minuta je uzvik bio još jači: „ket – nulo“ i Cibor. Znači da je 2:0 da bi minut kasnije bilo tiše: „ket – eđ“ i Morlok – 2:1. Na tome se nije završilo jer je u 18. minutu bilo „ket – ket“ jer je Ran izjednačio. Iz pominjanja imena mađarskih igrača smo zaključili da napadaju a u jednom napadu je sudija poništio gol koji je postigao Puškaš. Na kraju Sepeši tužno reče da je, u 84. minutu, Ran postigao treći gol za Nemačku. Ranjivost Mađara smo imali prilike da lično vidimo u Beogradu na utakmici između „Partizana“ i „Honveda“ koju smo posmatrali sa severne tribine. U mađarskom timu je gostovao reprezentativni golman Đula Grosič (igrao samo u prvom poluvremenu) a u našem Vujadin Boškov i Sava Antić. Imali smo sreću da budemo na strani na kojoj su postignuta četiri gola. Kao u Bernu tako je i u Beogradu mađarski tim brzo poveo sa 2:0 golovima koje je na neverovatno lak način postigao nadaleko čuveni Šandor Kočiš iskoristivši dve greške „Partizanove“ odbrane. Pred kraj prvog poluvremena je rezultat smanjen na 2:1 a prava drama je nastala u drugom poluvremenu. Najveću radost je doneo pobedonosni treći gol koji je postigao Marko Valok glavom bacivši se za loptom u blato. Sitna kiša koja je sve vreme natapala gledaoce nije nijednog pomerila s mesta. Sa sasvim suprotnim osećanjem smo došli kaljavi posle utakmice koju je „Crvena zvezda“ izgubila od „Dinama“.

Smenjivali su se razni događaji i doživljaji. Meni je posebno ostalo u sećanju obeležavanje mog rođendana. Ne znam kako je došlo do toga da bude u Ljubišinom stanu. Kupili smo sendvič vekne, salame i piće a Nata je pravila sendviče i kuvala kafe. Bilo je više naših koleginica i kolega među kojima i Vladan Vasilijević. U opuštenoj atmosferi su bila posebno zanimljiva Ljubišina i Vladanova sećanja na događaje u čačanskoj gimnaziji, priče o devojkama i knjigama. Ne znam da li su ikada njih dvojica bili tako raspoloženi kao tada. Dozvoljavam sebi neskromnost da verujem da je to bilo iz poštovanja prema meni. Izvinjavam se ako grešim ponet lepotom događaja ali im i sada obojici najtoplije zahvaljujem. Ne znam da li je Nata pomenula taj događaj mojoj majci kada joj je pričala o našem druženju.

U takvom raspoloženju smo dočekali junski ispitni rok na trećoj godini studija. Jedan događaj je ostao u sećanju. Bila je nedelja, lep sunčan dan. Oko podne smo se okupili u bašti restorana „Orašac“ koji i danas posluje pod tim imenom. U dnu bašte, za jednim stolom smo ručali i dugo razgovarali u dobrom raspoloženju kao

da sutradan nismo imali pismeni ispit iz Međunarodnog javnog prava koji je bio kumulativan s usmenim ispitom. Profesor Miloš Radojković je ocenjivao zadatke i za vreme usmenih ispita ih držao pored sebe da bi sabirao ocene i konačnu ocenu upisivao u indeks i zapisnik.

Družeci se s Ljubišom jednom prilikom smo na železničkoj stanici dočekali njegovog oca Vilimana, duhovitog čoveka koji je sačuvala duševni mir i dobro raspoloženje i pored porodične tragedije za vreme rata. Dopotovao je iz Čačka vozom uzanog koloseka koji je, nažalost, kasnije ukinut. Pominjem to kao žal za popularnim „Ćirom“ koji nije samo moj. U Ljubišinom stanu sam se sreo s njegovim rođakom dr Srećkom Nedeljkovićem, članom naše šahovske reprezentacije. Zahvaljujući Srećku smo ušli u Kolarčev univerzitet da posmatramo meč sa nepobedivom reprezentacijom SSSR-a koju je tada predvodio elegantni Paul Keres a u kojoj su igrali budući svetski prvak Tigran Petrosjan i dvadesetpetogodišnji, već tada „strašni Viktor“ Korčnoj i drugi veliki šahisti kojima su Gligorić, Trifunović i ostali pružali otpor koliko su mogli.

Tako su nam brže prolazile godine studiranja a ispite nismo mogli da položimo zajedno ne samo zato što ih nismo zajedno spremali već i što su spiskovi pravljani po azbučnom redu prezimena. Tako je Ljubiša svaki ispit polagao pre mene. Na četvrtoj godini, naročito u njenom drugom delu (letnjem semestru) se sve više govorilo o zaposlenju, počela je potraga za „poslodavcem“. Bora Blagojević je okupljao nas desetak ali ništa nije pominjao ili obećavao. Mi smo već u toku studija pokazivali interesovanje za pojedine oblasti pa je jedna koleginica iz naše grupe za bioskop i pozorište javno rekla („prorekla“) da će Ljubiša Lazarević biti profesor za Krivično pravo, Žika Aleksić za Krivično procesno pravo a Momir Milojević za Međunarodno javno pravo, iako smo mi to mogli samo da priželjkujemo ali nismo smeli da kažemo. Na kraju je to, ipak, bilo tako iako je put sve trojice bio dug i krivudav. Ljubiša i ja smo napisali prikaz knjižice Fosiona Papatanasijua o ulozi sudije u savremenom krivičnom pravu¹ i počeli da prevodimo švajcarski krivični zakonik u čemu nam se pridružio Vladan Vasilijević.²

Posle diplomiranja Ljubiša Lazarević se zaposlio kao asistent u Institutu za uporedno pravo odakle je prešao na Pravni fakultet. U to vreme je slušao predavanja na Međunarodnom fakultetu za uporedno pravo u Luksemburgu i bio stipendista Humboltove zadužbine u Institutu za strano i međunarodno krivično pravo u Frajburgu. Doktorirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu s temom o mlađim punoletnicima i postao naučni saradnik Instituta za kriminološka i kriminalistička istraživanja u kome je razvio veliku stručnu aktivnost. Postao je član i sekretar Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo, urednik „Jugoslovenske revije za kriminologiju i krivično pravo“ i član Upravnog odbora Međunarodnog udruženja za krivično pravo. Učestvovao je na kongresima Međunarodnog udruženja za krivično pravo, Međunarodnog udruženja za uporedno pravo i Međunarodnog udruženja za kriminologiju.

1 Objavljen u „Analima Pravnog fakulteta u Beogradu“, 1956, br. 3, str. 343-345, s potpisom Ljubiše Lazarevića.

2 Dovođen u Institutu za uporedno pravo.

Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja je napustio kada je izabran za vanrednog profesora Pravnog fakulteta u Novom Sadu gde je postao redovni profesor na osnovu mišljenja profesora Tihomira Vasiljevića, Bogdana Zlatarića, Milana Milutinovića i Ljube Bavcona. Svoj smiraj nomadskog učenja je našao na Pravnom fakultetu u Beogradu a najveću stručnu počast je doživeo kada su ga Nikola Srzentić i Aleksandar Stajić pozvali da bude koautor Opšteg dela krivičnog prava počev od njegovog sedmog izdanja.

Ljubiša Lazarević je objavio više radova o aktuelnim pitanjima krivičnog prava (o maloletnicima i mlađim punoletnicima, o sankcijama) o kojima se i danas raspravlja. Ostaće nezaboravan koautorski članak s Ljubom Bavconom o kodifikaciji krivičnog prava i njihov televizijski dvoboj početkom devedesetih godina.

Zajedno smo se našli u radnoj grupi koju je savezna vlada obrazovala za odgovor na tužbu Bosne i Hercegovine protiv Jugoslavije na osnovu Konvencije o genocidu. Poslednji javni nastup Ljubiše Lazarevića kome sam prisustvovao je bio u Udruženju pravnika na komemoraciji našem kolegi, sudiji Vrhovnog suda, čija je porodica doživela tragičnu sudbinu kao i Ljubišina.

Ljubiša Lazarević je bio na Pravnom fakultetu u Beogradu u vreme kada smo bili zajedno sa Živojinom Aleksićem, Dušanom Jakovljevićem i Dragoljubom Atanackovićem. Pridružio im se u večnom miru a nama su ostali u trajnom sećanju koje prenosimo na sadašnju generaciju i ostavljamo generacijama koje dolaze.

Prof. dr Momir Milojević

IN MEMORIAM

Prof. dr Momčilo Grubač* (1940–2015)

Profesor Momčilo Grubač je ugledao sveta u Pivnicama 24. marta 1940. godine, a u Novom Sadu je 6. decembra 2015. godine zauvek sklopio oči. Školovao se u Kuli, Osijeku i Vrbasu, diplomirao na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, magistarski rad pod naslovom „Vanredno ublažavanje kazne“ odbranio je „buntovne“ 1968. godine na Pravnom fakultetu u Beogradu, da bi 1972. godine disertacijom pod nazivom „Prenošenje krivičnih pravosudnih funkcija sa države na društvo“ stekao titulu doktora pravnih nauka na Pravnom fakultetu u Ljubljani.

Njegovo poslediplomsko usavršavanje logičan je sled činjenice da je krajem 1964. godine na Pravnom fakultetu u Novom Sadu izabran za asistenta na predmetu Krivično procesno pravo. Za svog radnog veka profesor Grubač je na novosadskom Pravnom fakultetu bio i šef Katedre za krivično procesno pravo, prodekan i dekan, a nakon odlaska u penziju biva angažovan 2005. godine u zvanju profesora emeritusa na Pravnom fakultetu Univerziteta Union.

Slučaj ili neka viša logika udesila je da diplomirani pravnik Momčilo Grubač postane asistent profesora dr Tihomira Vasiljevića. Mnogo godina kasnije, profesori Vasiljević i Grubač objaviće kao koautori Komentar Zakona o krivičnom postupku, nezaobilazno štivo za tumačenje i primenu odredaba krivičnog procesnog prava, koje je u protekle tri decenije imalo 13. izdanja. Naučni opus profesora Grubača obuhvata još nekoliko samostalnih ili koautorskih knjiga, pri čemu se posebno izdvajaju udžbenici i komentari pozitivnih propisa, kao i oko 150 tekstova manjeg obima objavljenih u formi članaka, referata ili rasprava.

Profesionalni angažman prof. dr Momčila Grubača nije bio ograničen samo na doktrinarnu analazu ustanova krivičnog procesnog i drugih grana prava koje je proučavao, već je vremenom poprimio i praktičnu ravan. Ostaće zabeleženo da je 1992. godine postao savezni ministar za ljudska i manjinska prava, funkciju saveznog ministra pravde vršio je 2000. i 2001. godine, a svoju „neakademsku“ karijeru krunisao je u periodu od 2001. do 2003. godine kao sudija i predsednik Saveznog ustavnog suda. Međutim, nesumnjivo najveći doprinos profesora Momčila Grubača ogleda se u njegovom radu na poboljšanju našeg krivičnog procesnog zakonodavstva.

Profesoru Grubaču pripadaju najveće zasluge za pripremu terena i donošenje u mnogo čemu reformskog Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine, kao i za njegove izmene i dopune koje će biti izvršene pri kraju prve decenije ovog milenijuma. S pravom je primećeno da se prof. dr Momčilo Grubač tom prilikom zalagao „za to da se krivični postupak oslobodi ideološke matrice, približi akuzatorskom

* profesor emeritus Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, predavač Akademije Advokatske komore Vojvodine

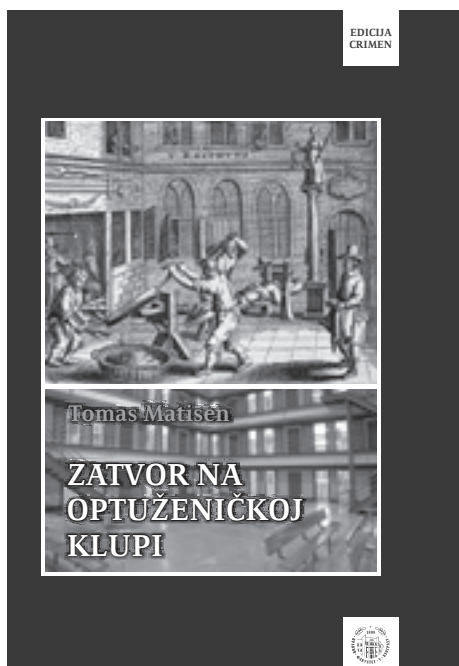
modelu, učini efikasnijim i usaglasi sa Ustavom i međunarodnim pravnim standardima, naročito u odnosu na ravnopravnost stranaka i prava okrivljenog, branioca i oštećenog“.

Reformski zahvat profesora Grubača krasi odmerenost, sistematičnost i elegantan nomotehnički pristup. Prilikom uvođenja, izmene ili ukidanja određenih procesnih rešenja rukovodio se mišlju o njihovoj upodobljivosti u postojeću pravnu tradiciju, smatrajući da ih prethodno treba postaviti na probni kamen praktične primene. Protivio se zato prekim pravnim „transplantima“, odnosno olakom i pomodarskom preuzimanja ustanova koje su strane našoj pravnoj kulturi. U takvim situacijama zagovarao je umerenost i oprez, a prenošenje određenog procesnog instituta je nalazio prihvatljivim pod uslovom da se uklapa u osnovni model krivičnog postupka. Zbog toga ne treba da čudi što je profesor Grubač bio jedan od najodlučnijih kritičara Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. godine, a velike rezerve je imao i prema važećem krivičnom procesnom kodeksu.

Dok završavam ovaj *hommage* uvaženom profesoru dr Momčilu Grubaču, izviru mi sećanja na interkatedarski sastanak u Novom Sadu na kojem ga upoznajem, put u Novi Sad s ministrom Grubačem i profesorkom Jekić na odbranu doktorske teze kolege Beljanskog, fotografiju na kojoj pred komisijom koju čine profesori Jekić, Grubač i Lazin pozivam prisutne da dođu na prigodno posluženje zbog uspešno odbranjene doktorske disertacije, glas profesora Grubača koji blago podrhtava dok na zlatiborskom savetovanju izlaže uvodni referat, formulacije izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku koje unosim u kompjuter na sastancima radne grupe čiji predsednik je profesor Grubač, spokoj jesenjeg dana na Ribarcu i uleganje opalog lišća pod nogama profesora Grubača koji korača pokraj mene, crvenu kožnu fotelju u kojoj sedi dok razgovaramo o mogućnosti nekog zajedničkog projekta... Sećanja se zatvaraju slikom sumornog decembarskog dana u kojem mnoštvo ljudi dostojanstveno odaje poštu i ispraća na poslednji put profesora dr Momčila Grubača.

Prof. dr Goran P. Ilić

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 38

Edicija CRIMEN • Knjiga 37

UPUTSTVA AUTORIMA

1. Članci moraju biti originalni, do sada neobjavljeni niti (u celosti ili delimično) za objavljivanje u drugoj publikaciji predati tekstovi. Njihov obim ne bi trebalo da prelazi 1,5 autorski tabak (do 45.000 slovnih znakova, uključujući i praznine). Tekst pisati u elektronskoj formi latinicom u programu Word for Windows, font Times New Roman, veličina slova 12, sa duplim proredom, uključujući fusnote.

2. Tekstovi za rubriku Članci moraju sadržati: – na početku apstrakt obima do 20 redova i do pet ključnih reči; na kraju popis literature, rezime do 40 redova i ključne reči na engleskom jeziku. Budući da časopis objavljuje i radove na stranim jezicima, autori u tom slučaju treba da dostave apstrakt, rezime (summary) i ključne reči na tom jeziku, a redakcija Časopisa će obezbediti njihov prevod na srpski jezik. Svi tekstovi inače podležu stručnoj lekturi.

3. Pored odštampalog primerka – na stranicama formata A4; jednostrano, margine na vrhu i sa obe strane teksta treba da budu najmanje 3 cm – tekst treba poslati i na CD-u i/ili na e-mail redakcije.

4. Fusnote priložiti na posebnim stranama na kraju teksta; fusnote ne treba iznova numerisati od početka na svakoj strani već neprekidno.

5. Reference treba da sadrže sledeće podatke:

5.1. Reference za knjige:

Uopšte

J. Fawcett /1968/: *The Law of Nations*, London, p. 100

Zbornici

M. Sorensen (ed.) /1989/: *Manual of Public International Law*, London, pp. 12–15

Ponovljene reference

J. Fawcett: *op. cit.*, p. 40.

Uzastopne reference

J. Fawcett: *Ibid.*, p. 40.

5.2. Reference za tekstove u časopisima i zbornicima:

Članci u časopisima

D. Connell /1988/: Jurisdiction, *British Journal of International Law*, n° 4, pp. 2–18.

Prilozi u zbornicima

N. Kluwer /1995/: Subjects of International Law – in: *Manual of Public International Law* (M. Sorenson, ed.), London, pp. 40–100.

5.3 Reference za zakone i sudsku praksu

Preporučuje se citiranje prema nacionalnom metodu

5.4. Citiranje internet izvora

Pored navođenja internet adrese, potrebno je navesti i datum pristupa dokumentu

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. Treba ostaviti prostor između naslova i teksta. Redosled odvajanja trebalo bi jasno naglasiti: glavna celina, prva pod-celina, druga pod-celina itd. Podele unutar poglavlja treba da budu zasnovane na sistemu 1.1.1., koji ostavlja mogućnost korišćenja sistema (a), (b), (c) unutar teksta. Numerisanje paragrafa treba izbegavati.

1. PRVA POD-CELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga pod-celina potamnjena slova (bold)

1.1.1. Treća pod-celina u italic-u ili podvučena

1.1.1.1. Ostale pod-celine malim slovima

AUTHOR GUIDELINES

1. The contributions must be original, they may not be published or submitted elsewhere in full or in part. Articles should preferably have an overall length of one author's sheet (not more than 45 000 characters including spaces). Text to be in electronic form in latin in Word for Windows, font Times New Roman, font size 12, double spacing including footnotes.
2. Texts for the section Articles must have: abstract of not more than 20 lines and five key words; summary of not more than 40 lines and with key words (both in English) and list of literature at the end of the article. Considering the fact that in this journal contributions in foreign languages will also be published, authors of these texts should submit abstract, summary, key words in the language of the foreign text and the Redaction of the journal will provide their translation in Serbian. All submitted articles are subjected further to editing by the journal editorial staff.
3. Apart from the printed text – page format A4, only one side of each sheet of paper used, with margins on top and on both sides of at least 3cm – text should also be sent on CD or on e-mail address of the Redaction.
4. Submit footnotes on separate pages at the end of the text, do not restart footnote numbering on each page, but number them consecutively.
5. References should contain following details:
 - 5.1. References to Books:
 - General
 - J. Fawcett /1968/: *The Law of Nations*, London, p. 100
 - Collections of papers
 - M. Sorensen (ed.) /1989/, *Manual of Public International Law*, London, pp. 12–15
 - Repeated references
 - J. Fawcett, *op. cit.*, p. 40.
 - Subsequent references
 - J. Fawcett, *ibid.*, p. 40.
 - 5.2. References to texts in Journals and Collections of papers
 - Articles in Journals
 - D. Connell /1988/, Jurisdiction, *British Journal of International Law*, no 4, pp. 2–18.
 - Contributions in Collections of papers
 - N. Kluwer /1995/: Subjects of International Law – in: *Manual of Public International Law* (M. Sorenson, ed.), London, pp. 40–100.
 - 5.3. References to Legislation and Juridical Decisions
 - A method of citation according to the national method is recommended
 - 5.4. Citation of Internet sources
 - Beside the Internet address, date of access to the document should also be written
 - http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.
 6. A space should be left between the headings and the text. The order of division should be indicated as clearly as possible: main division, first sub-division, second sub-division etc. The chapter division to be adopted is that based on the 1.1.1. system, which leaves the (a), (b), (c) system for use within the text. Paragraph numbering should be avoided.
 1. FIRST SUB-DIVISION IN MEDIUM CAPITAL
 - 1.1. **Second sub-division in bold lower case**
 - 1.1.1. *Third sub-division in italics or underlined*
 - 1.1.1.1. The remaining sub-divisions in medium lower case

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(VII) 2/2016 str. 117–238

CONTENTS

ARTICLES

- Časlav Očić, Crisis of Meaning: End of Work or New Slavery? 119
Zoran S. Mirković, The History of Fines in Serbia (1804–1860) 128

LEGISLATION AND JUDICIAL PRACTICE

- Miroslav Đorđević, Money Laundering in Serbian Criminal Law. 138
Jovana Banović, Theoretical and Practical Aspects of Narcotics Abuse
in Criminal Law Regulations 156
Nikola Vuković, Why Are Certain Provisions of Extraordinary Legal
Remedies in Law on Misdemeanors Unusable – Example of Violation
of Right on Defense 178
Vukan Slavković, Positive and Comparative Aspects of Insanity 191
Aleksandar Matković, Criminal Offenses Connected With the Occult –
Term and Definition, Passive Subjects and Objects of the Acts
of Commission 207

FROM THE HISTORY OF CRIMINAL JUSTICE

- M. Miljković, On Homicide, With a View to the Reform of Our
Penal Code 223

IN MEMORIAM

- Prof. dr Ljubiša Lazarević (1931–2015) 233
Prof. dr Momčilo Grubač (1940–2015) 237

ISSN 2217-219X

